

TARİH KRİTİK

History Critique

Yıl / Year : 1
Sayı / Issue : 1
Ekim /October 2015

- ▶ **Fatih Erbaş** Hulefa-yı Raşidin Devri, Mustafa Fayda
- ▶ **Mesut Uyar** Cross and Crescent in the Balkans, David Nicolle
- ▶ **Abdullah Köktürk** Modern Dünya Sistemi-1 Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa-Dünya Ekonomisinin Kökenleri, Immanuel Wallerstein
- ▶ **Muhittin Yenikeçeci** Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası, Selçuk Düğer
- ▶ **Fatih Orta** Doğu Avrupada Türk Mirasının Son Kalesi Kırım, Yücel Öztürk (Ed)
- ▶ **Mehmet Yılmaz** Türkiye'de Hukukun Serüveni, Taha Akyol
- ▶ **Necmettin Kaymaz** Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Şevket Pamuk
- ▶ **Serkan Er** Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası 1853-54 Tuna Seferi, Ferik Ahmed Muhtar Paşa - Gültekin Yıldız, Fatih Tetik
- ▶ **Seçil Özdemir** Abdülhamid'i Deviren Kurşun, Hakan Özdemir
- ▶ **H Murat Sönmez** Osmanlı Devletinin Çöküş Nedenleri, Tüccarzade İbrahim Hilmi-Başak Ocak
- ▶ **Doğan Üstüntaş** Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi, Ali Akyıldız-Zekeriya Kurşun
- ▶ **Hasip Saygılı** Adil Hafızanın Işığında - Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Altay Cengizer
- ▶ **Fatih Akman** İstanbul Darulmuallimini, Uğur Ünal- Togay Seçkin Birbudak
- ▶ **Şükrü Server Aya** Armenian Insurrection and the Great War, Pat Walsh
- ▶ **M Murat Taşar** Almanya'nın Birinci Dünya Savaşında İslam Stratejisi, Kadir Kon
- ▶ **Batuhan Saygılı** Deli Halit Paşa, İbrahim Özkan
- ▶ **Erhan Cıfci** İstanbul Mektupları, Fatih Kerimi (KİTAP İNCELEMESİ/Review Essay)

www.tarihkritik.com

ISSN : 2149-813X

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

*Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review
and Review Essays*

Yıl/Year 1 • Sayı/Issue 1 • Ekim/October 2015 • ISSN 2149-813X • e-ISSN XXXX-XXXX

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN, Fatih ORTA, Fatih AKMAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM

AĞ TASARIM/Web Designer
Hasan AKYOL

GRAFİKER/Graphic Designer
Gökhan Özkan ETİ

info@tarikhkritik.com tarikhkritik@gmail.com www.tarikhkritik.com

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal. Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

Yıllık abone/Annual Subscription

Şahsi/Individual 60 TL, Kurumsal/Institutional 80 TL (Dış posta hariç/excluded abroad postage)

Oğuzhan Saygılı, ikizkuyu@yahoo.com

Ziraat Bankası Gaziantep/Karataş Şubesi IBAN: TR 790001001994558086245001

İÇİNDEKİLER/Contents

Editörden	3
Hulefâ-yı Râşidîn Devri, Mustafa Fayda Fatih ERBAŞ	5
Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe, David Nicolle Mesut UYAR	9
Modern Dünya Sistemi-1, Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Immanuel Wallerstein Abdullah KÖKTÜRK	13
Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası, Selçuk Düğer Muhittin YENİKEÇECİ	19
Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım, Yücel Öztürk (ed) Fatih ORTA	23
Türkiye'nin Hukuk Serüveni, Taha Akyol Mehmet YILMAZ	29
Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Şevket Pamuk Necmettin KAYMAZ	33
Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası, Ferik Ahmed Muhtar Paşa, G. Yıldız - F. Tetik Serkan ER	39
Abdülhamid'i Deviren Kurşun – İsyan, Suikast, İhtilal, Hakan Özdemir Seçil ÖZDEMİR	45
Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracı - Başak Ocak H Murat SÖNMEZ	49
Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi Ali Akyıldız - Zekeriya Kurşun Doğan ÜSTÜNTAŞ	53
Adil Hafızanın Işığında, Altay Cengizer Hasip SAYGILI	59
İstanbul Dârülmualimîni (1848-1924) Uğur Önal - Toğay Seçkin Birbudak Fatih AKMAN	65
The Armenian Insurrection and the Great War, Pat Walsh Şükrü Server AYA	71
Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi, Kadri Kon M Murat TAŞAR	79
Unutturulan Kahraman Deli Halid Paşa, İbrahim Özkan Batuhan SAYGILI	87
İstanbul Mektupları, Fatih Kerimî - Fazıl Gökçek (KİTAP İNCELEMESİ/REVIEW ESSAY) Erhan CİFCİ	91
Kitap İnceleme ve Kitap Tanıtım Esasları/Guideline for Reviews	104

Editörden

Tarih sahasında yayınlanan eserlerden okuyucuları haberdar etme ve entelektüel genç yeteneklere zemin sağlamak için *Tarih Kritik* çıkıyor. Her türlü siyasi mülahazanın üstünde akademik bir seviyeyi tutturmayı hedeflemekteyiz. Farklı bakış açılarını yansıtan değerlendirmelerin alan ile ilgili çalışmalara mütevazı bir katkı yapacağını ümit ediyoruz.

Tarih Kritik'in hazırlık safhasında desteklerini gördüğümüz *Sn. Ali Karakan* ve *Sn. Yahya Bozdoğan*'a teşekkürlerimizi sunarız.

İkinci sayıda buluşmak dileğiyle

Harip Saygılı

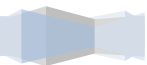
Editor Note

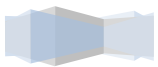
History Critique is being published to form a basis for young intellectual talents and inform readers over publishing in history field. We aim to assert a certain academic level over a variety of political views. We hope that reviews reflected different point of views are going to contribute to the related fields accordingly.

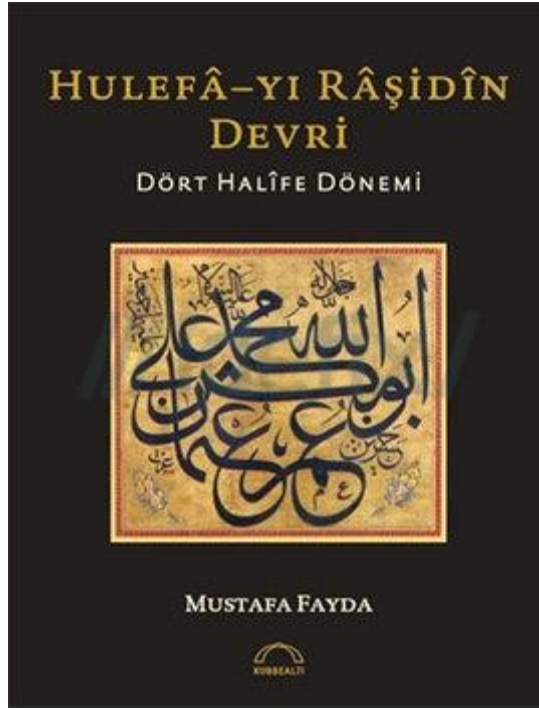
We would like to thank *Mr. Ali Karakan* and *Mr. Yahya Bozdoğan* for their support during preparation period of *History Critique*.

Looking forward to meet in the second issue.

Harip Saygılı

Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi 11-40/632-661)

Mustafa Fayda

İstanbul, Kubbealti Neşriyatı, 2014 Ekim, 415 sayfa, ISBN: 978- 605-4750-11- 5

Fatih ERBAŞ*

“*Hulefâ-yı Râşidîn Devri*”, İslam Peygamberi'nin hayâtında Dört Halife, Peygamber'in Vefâtı ve Râşid Halîfelerin İktidâra Gelişleri, Hz. Ebû Bekir Dönemi, Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi İslâm Fetihleri, Irak Cephesi Fetihleri, Sûriye Cephesi Fetihleri, Mısır'ın Fethi, Fetihlerden Sonra gayrimüslimler veya Zimmîler, Hulefâ-yı Râşidîn Döneminde İktisâdî Durum, İdârî ve Siyâsî Teşkilât, İç Karışıklıklar ve İç Savaşlar, İslâmî İlimlerin Teşekkülü bölümleri ile bunlara ilave olarak bibliyografi ve dizinden oluşmaktadır.

İsminden de anlaşılacağı üzere kitap, ilk İslam devletini Hz.Peygamberden sonra 632 ile 661 yılları arasında yaklaşık 30 yıl yöneten dört büyük halife Hz.Ebubekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali'yi anlatmaktadır. Kitap akıcı bir uslûbla, zengin bir lisanla ve sarih bilgiyle kaleme alınmıştır. Yazarın anlatımı okuyucuyu eserin kahramanlarının birbiri ile ilişkilerini, bu ilişkilerdeki özen ve saygıyı anlamayı kolaylaştırıyor.

* Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Doktora Öğrencisi, fatiherbas@gmail.com

Giriş bölümü aslında bu kitabın ağırlık merkezi durumundadır. Bu kitabı “Dört Büyük Halife” hakkında yazılmış diğer kitaplardan ayıran en önemli tarafı bu giriş bölümüdür. Son dönemde İslam dünyasında bazı tartışma konuları vardır. Bu konulardan birisi Hz.Peygamber ve döneminin abartıldığına yönelik tartışmalardır. Bazı düşünce sahipleri “Kur’an İslamı”na dönüş anlayışını savunmakta ve İslamın yüzyıllar içinde yönetimler tarafından yozlaştırıldığı, çeşitli hurafelerin karıştırıldığı iddiası ile Kur’an İslam’ı tanımlaması getirmektedirler. Bu iddia sahipleri meselelere çözüm ararken Kur’an’a kendi yaptıkları yorumla çözüm bulmakta ve o mevzularda Peygamber ve dostlarının çözüm önerilerine fazla teveccüh göstermemektedirler. Diğer bazı görüş sahipleri ise, İslam’ın Kur’an’dan, Kur’an’da hüküm yoksa peygamberin hayatından ve uygulamalarından yararlanılarak öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu son görüş sahiplerine göre, Kur’an İslam’ı anlayışı peygamberin önemini azaltıcı ve aslında bu iddia sahiplerinin dini yozlaştırmaları anlamına gelmektedir. Profesör Fayda bu bölümde bir yönü ile “Peygambersiz İslam” anlayışına ve “Peygamberin gereğinden fazla abartıldığına” dair algı ve anlayışlara ilmi bir reddiye yazmış durumdadır. Bunu da Peygamber hakkında insanların anlatımları ve abartıları ile değil Kur’an’dan ayetlerle yapmaktadır. Aslında Mustafa Fayda Hoca bu bölümü yazmakla şunu demektedir: “Peygamberimiz hakkında yazılanlar ve söylenenler abartı değildir. Allah yüce kitabı Kur’an’da onu her türlü övgünün üstünde ifadelerle övmüş durumdadır.”. Kitap bu yönü ile Peygamberin Kur’an’a göre nasıl anlaşılması gerektiğini öğretme gayesi gütmektedir.

Kitabımızın giriş bölümünün diğer bir özelliği de dört büyük halifenin Hz. Peygamber zamanındaki hayatlarına geniş yer vermesidir. Dolayısıyla bu dört büyük insanın Peygamber ahlakı ile nasıl ahlaklandıklarını da yine kitabın giriş bölümünde öğrenmekteyiz.

Kitabı diğer kitaplardan farklı kılan bir diğer husus da Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin cemiyet ve insan zaviyesinden ele alınmış olmalarıdır. İlmi bir kitaba yakışır şekilde bu dört büyük halifenin birer insan ve toplumun bir parçası oldukları da bize aktarılmaktadır. Dört Büyük Halifenin Hz. Peygamber hayatta iken hallerinin anlatıldığı bölümde; dört halifenin aile geçmişleri, İslam’dan önceki hayatları, karakterleri, peygamber ile irtibatları ve onunla yaşadıkları anlatılmaktadır. Hz.Peygamberin hayatının son döneminde hasta iken cemaate namazı Hz. Ebubekir’in kıldırmasını buyurması, Hz. Ömer’e “Faruk” lakabını verdiği hadise, Hz. Osman’ın peygamberle irtibatında edebe olabildiğince çok riayet etmesi, Hz.Ali’nin Hz.Peygamber’e yakınlığı ve “helal ile haramı en iyi bilen ve en iyi hukuki karar veren sahabi” ünvanını alması da hep bu bölümde yer alan hususlardır.

Kitapta bilahare, her bir *Raşid Halife*'nin dönemi ayrı ayrı kısaca ele alınmaktadır. Bu kitabı farklı kılan hususlardan biri, bazı siyasi olaylar ele alındıktan sonra her bir halifenin döneminde o hadise ile ilgili yapılanlar anlatılmış, bu yönü ile hadiseler arasında irtibat sağlanmaya çalışılmıştır. Mesela, Suriye cephesi fetihleri, gayrimüslimlerle ilişkiler, devletin iktisadi durumu, devlet teşkilatı, devlet uygulamaları, devlet-halk ilişkileri, insanın boğazının düğümlenmesine sebep olan Müslümanlar arasındaki ihtilaflar, savaşlar ve nihayetinde İslami ilimlerdeki tekâmül ayrıntılı olarak, ayrı başlıklar altında ve her birinde bu dört halife ilgili dönemler incelenmektedir:

Hz. Ebubekir ilk Müslümanlardandır. Asıl ismi *Abd-ül Kâbe* (Kâbe'nin kulu)'dir. Müslüman olunca Hz. Peygamber ona Abdullah (Allah'ın kulu) ismini vermiştir. Daha çok, peygambere sadakati nedeniyle kendisine layık görülen Sıddık lakabı ile anılır. Ebubekir, "*Bekir'in babası*" anlamına gelmektedir. Tarihi kaynaklara göre Bekir isminde bir oğlunun bulunduğu dair bir delil yoktur. Kendisine neden Ebubekir dendiği aşıkâr değildir. Ailesinin ilk erkek çocuğu olmasından veya ilk tekbir getiren kişi olmasından dolayı kendisine Ebubekir dendiği rivayetleri mevcuttur.

Hz. Ebubekir'in en büyük özellikleri merhameti, iyilikte ve dağıtmaktaki ölçsüzlüğü olarak anlatılmaktadır. Köleleri özgürleştirmek için satın almakta, elinde ne varsa hiçbir şey kalmayacak derecede iyilik yapmaya gayret etmektedir.

Hz.Ömer'in en önemli özelliği taviz vermez, usullere, kurallara bağlı yapısıdır. İlk defa onun zamanında devletin başındaki kişiye "*Emir'ül Müminin*" denmiştir. Ondan önce Hz.Ebubekir'e *Halifetü Resulillah* (Peygamberin Halifesi), Hz.Ömer'e ise *Halifetü Halifeti Resulillah* (Peygamberin Halifesinin Halifesi) denmekte idi. Söyleme zorluğu nedeniyle sıfat değiştirilerek "*Emir'ül Müminin*" yapılmıştır. Hz. Ömer devleti temsil edecek kişileri seçerken konuya dair bilgi sahibi insanlarla fikir alışverişinde bulunarak en ehil insanı seçmek için özel gayret gösterirdi. Kitapta, Hz.Ömer'in devlet görevlilerine şu hitabı onun devlet adamı anlayışının en bariz yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır: "*Sizi saltanat sürmek, halka tahakküm etmek için tayin etmedim. Müslümanların haklarını koruyunuz. Haksız yere kötölemeyiniz ve övmeyiniz. Kapılarınızı yüzlerinize kapamayınız ki, kuvvetliler zayıfları ezmesinler. Kendinizi üstün görmeyiniz.*" Hz. Ömer'in devlet uygulamalarından biri de göreve tayin ettiklerinin mal varlıklarını tespit ettirmektir.

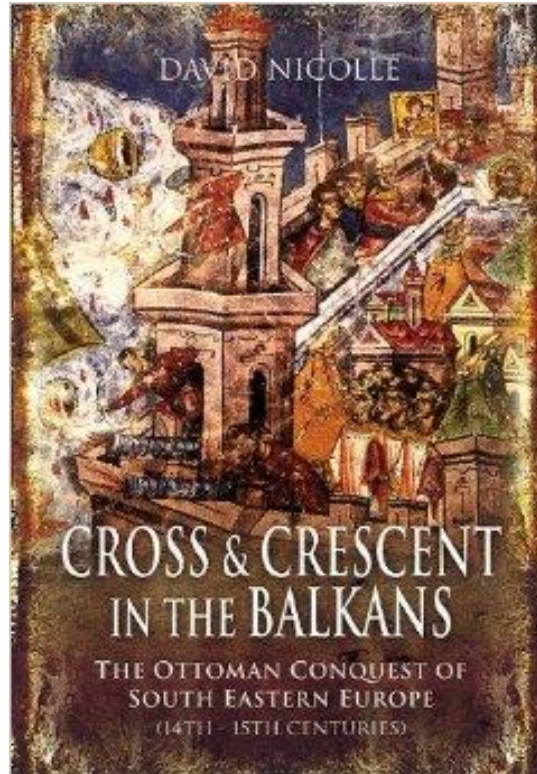
Kitapta Hz. Osman döneminde başlayan karışıklıklar "*el-Fitnetü'l-kübra*" (Büyük Fitne) olarak adlandırılmakta ve bu karışıklıkların sebebi olarak Hz.Osman'ın on iki yıllık iktidarının son altı yılında aldığı bazı karar ve tasarrufları gösterilmektedir. Hz.Ömer'in katı bir şekilde uyguladığı yakınlara mesafeli duruş ve temsilde liyakat anlayışından sonra,

Hz.Osman'ın “*yumuşak ve vicdanlı karakterinin*” suiistimallere yol açtığı ve açılan bu delikten fitnenin bünyeyi sardığı yazar tarafından dile getirilen görüştür. Bu görüşün Sünniliğin İslâm tarihinin ilk yüzyılına bakış açısını yansıttığı açıktır.

Kitapta derinlemesine ele alınan konulardan biri de Hz.Ali'nin iktidarını ve hayatını kaybetmesine yol açan gelişmelere ayrılmıştır. Hz.Ali, Muaviye ile çatışmaya başladıktan sonra Muaviye ve taraftarlarının Hz.Ali'ye karşı Kur'an'ı kalkan olarak kullandıkları bilinen tarihi bir hadisedir. Bu durumdan sonra Hz. Ali savaşıma devam etmiş, ancak savaş neticelenmeden anlaşma yollarını aramıştır. Hz. Ali tarafında bulunan bazı kabileler münafık olarak kabul ettikleri Muaviye taraftarları ile çatışmanın sonlandırılmasını kabul etmeyerek Hz.Ali'yi terk etmişler ve bu terkin sonucu olarak Halife Ali'nin güç kaybetmesi ve üstelik kendisini terk edenlerin de düşmanlığını kazanması sonucu onlar tarafından şehit edilmek suretiyle hem canını, hem iktidarını kaybetmiştir.

Kitabın okumayı kolaylaştıran taraflarından biri en sonda bir indekse yer verilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, herhangi bir kavramdan, kişiden, olaydan, mekândan yola çıkarak kitapta ilgili bölüme ulaşabilmektesiniz.

Diğer taraftan doyurucu bilgiler ihtiva eden incelediğimiz eserin en önemli iki eksiği kitapta kronoloji bulunmaması ve teferruatı ile anlatılan dönemin haritalarla desteklenmemiş olmasıdır. Eğer her bölümün sonunda veya en sonda bir kronoloji cetveli olsa, farklı bölümleri okurken, dönüp dönüp bakmak ve olayları bir bütün halinde görmek açısından pek faydalı olabilirdi. Keza, önemli hadiseler anlatılırken o bölgelerin haritası kitaba ilave edilse ve ayrıca her büyük halife zamanındaki İslam Devleti sınırları ve onların faaliyetleri haritalarla sunulsa idi kitap daha kolay anlaşılır hale gelebilirdi. Özellikle, genç nesil bakımından bu durumun bir gereklilik olduğunu değerlendiriyorum. Hulasa, Prof. Dr. Mustafa Fayda, Dört Halife Dönemine ışık tutan, kolay ve zevkle okunabilen, iyi bir başvuru kitabı meydana getirmiştir. Eserin, İslam Tarihinin özüne ilişkin bilgi almak isteyenlerce bir başucu kitabı olarak kullanılmasında fayda mütalaa edilmektedir.

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe (14th-15th Centuries)

David Nicolle,

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010. Pp. xvi, 256, ISBN: 978-1-84415-954-3.

Mesut UYAR*

The rise of the Ottoman Empire, from an obscure small political entity, is without doubt one of the most important phenomena of the late medieval period. Unfortunately written accounts about early Ottomans from this, as in the words of Dr. Nicolle “*dramatic and many ways mysterious*”, period are either completely lacking or consist of occasional entries –most of which present more questions than solving the original ones. In terms of military history the situation is far worse. The available information consists of bits and pieces that were heavily contaminated with sagas and legends. Moreover nationalist interpretations of the Ottoman history by the modern successor states’ historians played important role in turning this dread of information into a quagmire by their highly biased theories.

Dr. Nicolle, a well-known author of Osprey books and some other popular military history books, attempts to cover this vital years, “*the century between the first Ottoman troops*

* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au

taking control of a small part of the Gallipoli Peninsula and the fall of the final remnants of the age-old Romano-Byzantine Empire”, from the perspectives of nearly all participants. He starts his ambitious project by a short cultural and chronological entry about the origins of the Turks, how some of them ended up in Anatolia, how the first Turkish states were founded including the *Seljukids* of Rum and the complexities of Byzantine Empire and Balkan states. These two introductory chapters are successful in terms of increasing the curiosity of readers but sound military information is limited and important militant events – such as Manzikert (Malazgirt) battle of 1071- or military institutions –such as *pronoia* and *akritoi*- are only mentioned passingly. The following third chapter presents introductory information about another set of important actors, Crusaders, albeit similarly in a passing way. Readers only manage to get glimpse of various warring states and actors under the leadership of various kings, sultans and notables with bewildering names.

Chapter 4 deals with the relation of religion and war. The author draws a different picture than the commonly accepted version of religious hatreds and holy wars. He is not denying the importance of religious identity and religious elements within conflicts. However he puts emphasis on realist understanding of political and economic interests and extremely complex relations between actors of various sizes and power. In chapters 5 and 6 Dr. Nicolle deals with Turkish, Byzantine and Balkans political, social and cultural lives with occasional entries about military developments. The author suddenly returns back to his chronology and begin to explain the importance of Ottoman crossing to Europe and early conquests. However he continues to pay more attention to social and cultural issues at the expense of military developments. With another sudden move the author begins to describe the rise of Serbia at the cost of the Byzantine Empire but interestingly instead of focusing on the dynamics and developments behind the rise of the Serbian kingdom the author prefers to write about various aspects of life in Byzantium.

The focus of Chapter 9, in opposition to its title, is the development of Ottoman political and military institutions. The author provides a brief summary of the foundation of Ottoman slave-based standing army, *Kapıkulu* corps. He also mentions various bits and pieces of Ottoman system including architecture and lawmaking. Chapters 10 and 11 are allocated for the crusade of Nicopolis (1396). These two chapters are, in comparison to others, are focused on the military aspects of the crusade. Chapter 12 is dealing with the nadir of the Ottoman Empire, namely the Ankara battle of 1402. The Ottoman expansion towards east was instrumental in creation of a strong opposition from the former Turcoman emirs and Anatolian population. Timur (Tamarlane) was the self-made sultan of a great Central Asian Turcoman state, who had just finished the conquest of Iran becoming the

neighbour of the Ottomans. He was more than happy to enlist the support and cooperation of the disenfranchised Turcoman emirs. The author presents the sudden appearance of Timur and how he founded his empire in a colorful prose. Alas he allocates relatively limited space for the catastrophe of the Ottoman military at the hands of Timur. The following three chapters seem to deal with the following 13-year long interregnum and Ottoman recovery. The author instead of focusing on wide scale revolts and wars pays more attention to social and cultural life such as Ottoman understanding of Sharia and secular laws, education, art, music and literature. Dr. Nicolle briefly mentions some important battles from time to time. Chapter 16 promptly explains how the remaining Balkan small states became part of the empire as vassals. Chapter 17 seems to deal with the Ottomanization of Anatolia after the disappearance of Timurids. However the author allocates only two pages for this political development instead pots to describe Ottoman-Islamic social institutions and life.

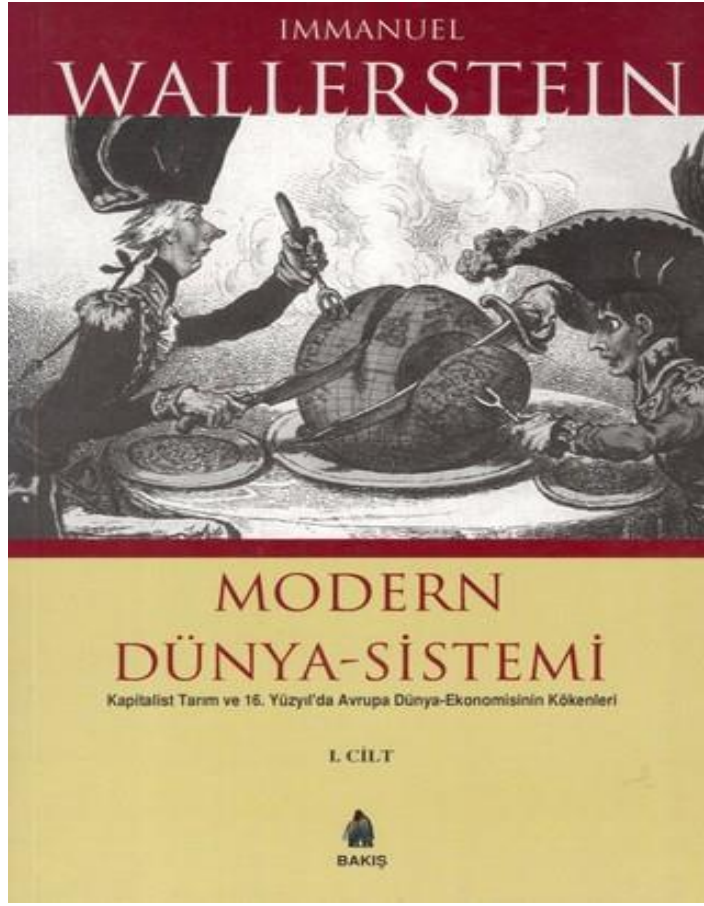
Dr. Nicolle, clearly pays much attention to the siege and conquest of Constantinople by allocating three relatively long chapters. According to him *“the true importance of 1453 was not in marking the end of something ancient but in marking the start of something new”*. Unlike most western writers he is very sympathetic to Ottoman cause and effort. He is not only appreciative of *“massive undertaking”* but also Sultan Mehmed’s control on his troops after the conquest by comparing Constantinople’s fate with the crusaders’ capture in 1204. As customarily he provides various snippets of social and cultural life during this huge military operation. Chapter 22 deals with Venetian-Ottoman relations very briefly and explains various aspects of Venetians. The last chapter promptly describes how the Ottomans secured their borders by fortifications and garrisons.

This is a popular history book. There is no footnote and the bibliography that is provided at the end is thin. The book includes a black and white photo essay. Most photos were taken by the author and they show some interesting pieces of military architecture, personal armour and weapons. Even though the book looks like a military history, it is not. It certainly contains many bits and pieces of military history and tries to explain a turbulent era with high level of military activity. However Dr. Nicolle just like a European informed gentleman and connoisseur of the 19th century prefers to cover his subject selectively but with colour. He combines his intimate knowledge of geography, culture and art skilfully and presents it in a highly readable prose. He is adamant to show social and cultural lives of the people as much as he can. Therefore it is not surprising to see colourful description of life in late Medieval Balkans and Anatolia within the flow of a military campaign. However his selective and disjoint writing style makes life difficult for readers to grasp the military history of the region. He pays attention to some of the important military events like the

crusade and battle of Nicopolis in 1396 or the conquest of Constantinople in 1453 and allocates space accordingly – two chapters for Nicopolis and three chapters for Constantinople. Nevertheless the other important military events like Černomen battle of 1371, the first battle of Kosovo in 1389 which played important role in foundation of Serbian nationalism, the crusades of Varna (1444) and Kosovo (1448) either get passing references or skipped altogether. It certainly lacks in-depth analysis. This selective way of writing and skipping some of the important events and developments also effects the composition and unity of the book. Nearly all of the chapters have stand-alone character therefore giving the impression of a collection of articles.

Dr. Nicolle apparently is not literate in Turkish and Balkan languages but he is not in command of the secondary sources in English also. Surprisingly he does not make use of current scholarship which is a serious shortcoming of the book. Since the beginning of 1990s there have been important developments both among the Ottomanists and the military historians specialized on the Ottoman Empire and the region. The Ottoman Empire and the Balkans-Middle East region are no longer treated as *sui generis* but as a part of global history. So the history of the empire and the region as whole is more integrated into global military history than ever before. The new generation of historians are not only making use of central and local archives more and skilfully but also employing comparative approaches better.

As a conclusion this is a good old style book for spare time reading only.

Modern Dünya Sistemi, Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri 1. Cilt

Immanuel Wallerstein, (çev. Latif Boyacı)

İstanbul, Bakış Yayınları, 2. Baskı, 2004, 408 sayfa, ISBN: 975-6920-18-1.

Abdullah KÖKTÜRK*

Immanuel Wallerstein tarafından 1970'lerden başlayarak geliştirilen “*Modern Dünya Sistemi*” analizi dört ciltlik bir seri olarak (ilk iki cildi Bakış ve Yarın Yayınları, son iki cildi Yarın Yayınları) yayınlanmıştır. 1930 doğumlu Wallerstein halen beşinci cildin yazımı ile meşguldür.

İncelediğimiz birinci cilt Wallerstein'in uzun 16.yüzyıl dediği 1450-1640 yıllarını kapsamakta ve Modern Dünya Sisteminin ve onun ekonomik ve siyasal kurumlarının temellerinin oluşumunu incelemektedir. İkinci cilt 1600-1750, üçüncü cilt 1730-1840, dördüncü cilt ise 1789-1914 arasını kapsamaktadır.

* Piri Reis Üniversitesi Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Öğrencisi, akokturk@pirireis.edu.tr

Wallerstein, Annales okuluna bağlıdır ve uzun yıllar Braudel Merkezi'nin yöneticiliğini yapmıştır (1976-2005). Wallerstein'i günümüzün önemli düşünürlerinden birisi yapan aynı zamanda kullandığı yöntemdir. Annales okulundan etkilenmesine rağmen eserde birincil kaynak yerine ikincil kaynaklara yer vermiştir. Bağımlılık teorisi olarak ECLA¹ Okulundan da etkilenen Wallerstein bu eserde '*tarihsel sosyoloji*'nin yöntemlerini de kullanmıştır. Bu yöntemin gereği, metodolojisinde karşılaştırmaya ağırlık verir. İngiltere-Fransa, Rusya-Polonya, İspanya-Hollanda gibi karşılaştırmaları incelediğimiz Modern Dünya Sistemi kitabı haricindeki eserlerinde de sıkça rastlanır.

Wallerstein karşılıklı bağımlılıklar ile ilgilidir ve dönüşümleri ele alır. Merkez, yarı-çevre ve çevre ülkelerin bir biriyle bağımlılık ilişkisine titizlikle bakar. Uzun süreli bir tarihsel perspektifle analiz ettiği ülkelerin hukuki, idari, askeri ve siyasi yapılarını incelemektedir.

Wallerstein ülkelerin nüfus yapısındaki, tarımsal üretim miktarlarındaki ve işçi ücretlerindeki yüzyıllar boyunca olan değişimleri izlemekte ve bundan sonuçlar çıkarmaya çalışmaktadır. Wallerstein Modern Dünya Sistemi'nin kökenini 16. yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan büyük değişime bağlamaktadır. Bu uluslararası işbölümü ile karakterize edilen bir dünya sistemidir. Modern Dünya Sistemi'nin genel özellikleri ona göre şunlardır;

- Dünya merkez, yarı-çevre ve çevre ülkelerden oluşmaktadır. Ancak bu dünya homojen bir yapıda olmayıp bu yapıyı birleştiren, merkez ülkeler yararına işleyen işbölümüdür. 16. yüzyılda merkez Hollanda, yarı çevre İspanya, İtalya ve Almanya, çevre ülkeleri ise Doğu Avrupa idi.

- Hegemon güçlerin imparatorluğa dönüşmesi kapitalizmin aleyhinedir. (Örnek, Fransa ve Çin). Çünkü imparatorluklar çeşitli vergi vb. kısıtlamalar ile burjuvazinin gelişmesine izin vermezler. Ayrıca imparatorluklar, sınırsız sermaye birikiminin önceliğini ihlal etme yeteneğini sahip bir siyasi yapının var olduğu anlamına gelir.

- Kapitalist sistem ancak dünya ekonomi çerçevesi içinde var olabilir, ekonomik üreticiler ile politik iktidarı elinde bulunduranlar arasında özel bir ilişki vardır.

- Kapitalistler büyük bir pazara ve birçok devlete ve hegemonik güçlerin periyodik olarak ortaya çıkmasına ihtiyaç duyarlar. Böylece devletlerle birlikte çalışmanın avantajlarından faydalanırlar. Aynı zamanda çıkarlarına düşman devletleri atlatılabilir ve çıkarlarına dost devletlere yanaşabilirler. Bu ihtimalin gerçekleşmesi ancak genel işbölümü içinde pek çok devletin varolması ile mümkün olur(1648 den sonra ulus devletlerin oluşumu). Hegemonya

¹ 1948 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan ECLA (Economic Commission for Latin America)'dan kaynaklanan ve "ECLA okulu" diye adlandırılan bağımlılık yaklaşımı.

da bir tür istikrar yaratır ve özellikle tekelci kapitalist şirketler bu istikrar içinde zenginleşirler.

- Sistem büyük yağmalara müsaittir. Modern Dünya Sistemi ilk döneminde G. Amerika'nın altın ve gümüşünü yağma ederek büyük sermaye birikimleri yaratabilmiştir.

Wallerstein 1'inci cildin başlarında şu soruyu sorar; “Eşzamanlı olarak başka dünya ekonomileri de mevcut olduğu halde niçin sadece Avrupa diğerlerini geride bırakarak kapitalist gelişme yoluna girmiştir?” Wallerstein 14. yüzyılda tarımın ve dolayısı ile feodalizmin çeşitli nedenlerle (YüzYıl Savaşları'nın etkisi ile artan vergi yükü, köylü isyanları, köylerin boşaltılması, salgınlar, toprak çitlenmeleri, iklim değişiklikleri) krize girmesinin kapitalist ekonominin oluşmasının önünü açtığını söylemektedir. (s. 35-42)

Wallerstein'e göre; Avrupa'daki büyük değişim esasında 12. yüzyıl ortaları ile 14. yüzyıl başları arasında ortaçağda yaşanan ticari ve tarımsal refah döneminde başlamıştır. 1150'lerde ticaretin maksimum seviyeye ulaşması ile şehirler oluşmaya başlamıştır. Yine Wallerstein Fransa, İngiltere ve İspanya'nın yaklaşık bugünkü sınırlarının 1212-1214 arası savaşlar sonucu belirlendiğini savunmaktadır. (s.48)

Wallerstein bu krizlere çözüm bulmak için dünyanın coğrafi hacminin genişlemesine ihtiyaç duyulduğunu ve bu alternatifi Portekiz'in kullandığına değinir. Coğrafi keşiflerde Portekiz başı çekecektir. Burada ‘neden Portekiz?’ sorusunu sorar. Burada birçok yanıt bulduğu halde, Portekiz'de devletin istikrarlı oluşuna ayrı bir önem verir. Wallerstein ayrıca Portekiz ve Çin'in kıyaslamasını yaparak, Çin'de kapitalizmin niçin gelişmediğine yanıt arar. (Feodal kısıtlamaların Çin'de olmayışı, pre-kapitalist oluşumların kapitalizmin devrimci potansiyelini yok etmesi vb.) (s.74)

Wallerstein kapitalist dünya ekonomisinin 16. yüzyılda ortaya çıktığını iddia etmektedir. Ona göre 16. yüzyıl dünya ekonomisinin en büyük özelliği uzun vadeli enflasyondur. Wallerstein bunun üzerine Amerikanın keşfi sonucu oradan getirilen altın ve gümüş'ün fiyat artışları üzerindeki etkisini inceler. 1503-1597 arası fiyatların sürekli arttığını tespit eder. Ancak kıymetli madenler bir yandan da insanları ve kaynakları işler hale getirmiş, devlet fonu olarak da savaş masraflarını azaltmıştı. Faiz oranları da bir önceki yüzyıldaki yüzde 5.5 seviyesinden yüzde 2'lere çekilmiştir. Wallerstein ücretlerin enflasyona göre düşük seyrederek kapitalist birikime yardımcı olduğunu göstermek üzere 1251 ve 1850 yılları arasında bir İngiliz marangozun aldığı ücretleri de incelemektedir. (s.94)

İncelenen bir diğer konu da şeker kamışı üretiminin Brezilya ve Karaiplere kayması ve bunun kölelik ile ilişkisidir. Bunun öncesi olarak Amerika kıtasında yerli nüfusun dramatik azalışı incelenir (Meksika 11 milyondan 1.5 milyona düşmüş, Brezilya'da tüm yerli nüfus

yok edilmiştir). Yeni kıtada şeker üretimi insan gücüne ihtiyacı ortaya çıkarır ve Afrika'dan köleler getirilerek buralarda çalıştırılır. Köle işgücüne dayanan şeker kamışı tarlalarının kârları, sadece doğrudan Portekizlilere değil, aynı zamanda daha gelişmiş Avrupa ekonomilerindeki başlangıç sermayesini ve pazarı temin eden kişilere gitmeye başlar. (s.102-103)

Wallerstein 16 yüzyıl'da İngiltere ve İspanya'da yün ve et fiyatlarındaki artışa paralel olarak toprakların otlağa çevrilmesine değinmektedir. Koyun besiciliğinin artışı İngiltere ve İspanya'da büyük arazi kapatmalarına, çitlemelere ve köy boşalmalarına yol açmıştır. İngiltere'de arazi kapatmaları sonucu topraktan kopan insanlar ev işçiliğine yönelmişler veya ucuz işgücü olarak şehirlerde yığılmışlardır (s.124). İspanya ise kırsal işsiz kesimi endüstriyel ilerlemede kullanmak yerine sınır dışı etmeyi tercih etmiştir (s.125).

Batı Avrupa'da geç Orta Çağda nüfusun azalması sonucu feodal vergiler para kirasına dönüşmüş, para kiracılığı ve buna bağlı olarak ücretli işçiliğin ortaya çıkışı serflikten azat etmeye yol açmış, bu da feodalizmin yıkılışını kolaylaştırmıştır (s. 127-128).

Wallerstein İngiltere ile Fransa'yı karşılaştırır. Fransa'da kapitalist sistemin İngiltere'ye oranla geç gelişmesinin sebeplerini arar. Fransa'da İngiltere'deki gibi merkezi hukuk sisteminin kurulamamış olmasının Fransa'da feodal kira sisteminin daha uzun süre hüküm sürmesine ve kapitalizmin daha geç hakim olmasını sağladığı vurgulamaktadır (s.130). Yine Fransa'nın imparatorluk olmasının kapitalist sistemin gelişimini engellediğini savunan Wallerstein Roma İmparatorluğunda da bu şartların oluşmamasını örnek olarak göstermektedir (s.141).

Avrupa'da mutlak devletlerin doğuşunun Avrupa Dünya Ekonomisinin doğuşu ile aynı zamanda olduğuna dikkat çeken Wallerstein, modern çağ boyunca devletin gücünün arttığını, kapitalist dünya ekonomisinin merkezileşme ve iç kontrolü bu güçlü merkezi devletler ile sağladığını vurgulamaktadır. Yazara göre mutlak devlet güçlenmek için, bürokratikleşmeyi, gücün tek elde toplanmasını ve nüfusun homojen hale getirilmesini kullanmışlardır (s.147-150). Wallerstein Yahudilerin ülkelerinden kovulmalarını nüfusun homojenleşmesine örnek göstermektedir. İngiltere 1290'da, Fransa 14. yüzyıl da, İspanya ise 1492'de Yahudileri ülkelerinden kovmuşlardır. İspanya 1502 ve 1525 de Müslümanları kovduktan sonra, 1609'da Moriscoları² da ülkeden sürmüştür³. Yahudilerin ülkeden kovulmalarının bir sebebi de İspanya kralının Yahudilerden aldığı borçların ülke bütçesini aşması ve kralın bu borçları ödemek istememesiydi (s.161-165).

² Morisco: Hıristiyanlaşmış Müslüman.

³ Yahudilerin Marrano olarak ülkede kalmalarına izin verildi. (Marrano: Hıristiyanlaşmış Yahudi).

Merkezi devletlerin oluşumu bürokrasi ve merkezi vergilendirme yanında ordu teşkilatında yeni düzenlemeyi de getirmiştir. Avrupa'daki nüfus artışı lümpen bir işsizler takımı oluşturmuş, devlet bunları paralı asker olarak orduya almış ve diğer çalışanlar üzerinde bunlarla baskı kurmuştur. Avrupa'nın paralı askerleri içinde İsviçrelilere özel bir önem veren Wallerstein İsviçreliler için; *“dağların bu hür insanları tiranlığın en başta gelen bekçi köpekleri oldular”* demektedir (s.155).

Wallerstein, Weber'e gönderme yaparak (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin doğuşu) Protestanlığın bir din olarak kapitalizme yakın olduğunu değil, sosyolojik ve ekonomik olarak Protestanlığın ticari kapitalizmin genişlemesini benimseyen güçlerle ve bu güçlerin egemen olduğu ülkelerle özdeşleşir hale geldiğini belirtmektedir. İhracata yönelik tarımın gelişmesini isteyen güçler ise Katolikliği savunmuşlardır. Yine yaptığı incelemelerde, G. Afrika'da fakir beyazların Kalvinizmin içindeki yazgıcılık sebebiyle bu duruma düşüp düşmediklerini tartışmaktadır (s.166-167). Yine ona göre Katolik kilisesi ulus ötesi bir kurum olduğundan, ulus ötesi bir ekonomik sistemin doğuşu onun gücünü tehdit ediyor olabilirdi (s.170).

Amerika'nın keşfi ve Avrupa'ya altın-gümüş akışı 16. yüzyıl'da İspanyanın ve genel olarak ticaretin gelişmesine yol açmış, ticaret hacmi 1510 ve 1550 yılları arasında sekiz kat, 1550 ve 1610 yılları arasında da üç kat artmıştır. Ancak 1557 den sonra İspanya çökmeye başlamıştır. İspanya'nın onaltıncı yüzyılda Avrupa dünya ekonomisi içerisindeki merkezi coğrafi-ekonomik konumuna rağmen, egemen sınıfların böyle bir ekonomiden yararlanmasını sağlayacak devlet mekanizmasını kurmaması bu çöküşün sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Diğer bir sebep göçer koyun sürüsü sahiplerinin örgütlü gücünün toprak sahibi çiftçilerin ortaya çıkışını engellemesi ve burjuvazinin ticaret yerine toprağa yatırım yapmayı tercih etmesidir (s.206). 1588 deki Donanma bozgunu da bu çöküşü hızlandırmıştır.

16. yüzyılın'm son elli yılı Hollanda'nın yükselişine şahit olmuştur. Wallerstein bunun sebeplerini araştırır. Hollanda'nın yeni ucuz⁴, hafif ve süratli gemi inşa etmeleri, deniz sigortacılığını getirmeleri ve hoşgörülü siyasi yapısı, ticarete geliştirdikleri teknikleri bunun sebebi olarak görür (s.226-227).

Wallerstein birinci kitabın sonuna doğru 1640-1660 İngiliz devrimini inceler. Bu devrimin Fransa'da niçin olmadığını sorar. Toprak sahipliği, aristokrasinin durumu ve devlet yapısının buna izin vermediğini, Fransız burjuvazisinin buna hazır olmadığını belirtir s.298-300).

⁴ Holanda'nın ucuz gemi inşa edebilmelerinin sebebi, kereste ticaretinin merkezi olmalarıydı. Hızlı gemilerine uçan gemi anlamında fluyt adı verilmiştir.

Kitap son kısımda, Rusya ve Doğu Avrupa'yı incelemekte ve merkez ile çevre ülkeler arasındaki başta ticaret olmak üzere diğer ilişkileri analiz etmektedir. Kitap içinde bazen yarım sayfayı bulan dipnotlar Wallerstein'in ikincil kaynak kullanımının çokluğu yanında, üzerindeki Braudel'in etkisini göstermektedir. Bu kadar çok dipnot okumayı kesintiye uğrattığı gibi bazı okuyucularda bıkkınlığa sebep olabilir. Bu sebeple sayfa bittiğinde dipnotları topluca okumak bir yöntem olarak kullanılabilir.

Wallerstein'in deyimi ile uzun 16. yüzyılın anlatıldığı 1. cilt okuyucuda 2. cildi bir an önce okumak isteği oluşturuyorr. Hele bu satırların yazarı gibi kapitalizmin gelişimine ve karşılaştırmalı ekonomi-politiğe meraklı iseniz bir anda kendinizi 4. Cildi okurken bulabilirsiniz.

Wallerstein'e benim eleştirim kapitalizmin gelişiminde meta üretimine, ticarete dolayısı ile Marksist tabir ile meta dolaşımına öncelik vermesi ancak emek-sermaye çelişmesini ve sömürüyü göz ardı etmesidir. Yani Wallerstein için malların üretimi ve mübadelesi her şeyden önemli görülmektedir. Neo-Marksist olarak da görülen Wallerstein'in bu şekli ile Marksist teoriden uzaklaştığı söylenebilir.

16. yüzyıl sadece Avrupa'da değil Osmanlı İmparatorluğu'nda da büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Yeni dünyanın altını sadece Avrupa'da değil Osmanlı imparatorluğunda da büyük fiyat artışlarına sebep olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyıl başına kadar süren Celali İsyanları ve büyük kaçgunların ekonomideki bu değişimlerle ilgisi incelenmeyi beklemekte. Türk tarihçilerinin bir Wallerstein kadar olmasa bile bu yüzyılı Avrupa'daki değişimlerle karşılaştırmalı incelemeleri Osmanlı'nın duraklama ve gerileme devirlerine de ışık tutacaktır. Yine 16. yüzyılda Seydi Ali Reis'ten sonra donanmanın Hint okyanusu faaliyetlerinin duraksaması ve okyanusun Portekizlilere terk edilmesinin ardındaki sebepler araştırılmayı beklemektedir. Tarihsel sosyolojinin yöntemleri kullanılarak yapılacak yeni araştırmalar keyifle okunacak yeni kitapların oluşmasını ve geçmişin analizinde yeni hipotezlerin geliştirilmesini sağlayacaktır.

Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası

Selçuk Düğer,

İstanbul, Gece Kitaplığı, Ağustos 2015, 288 sayfa, ISBN: 978-605-9825-86-3

Muhittin Yenikeçeci*

Tarihin önemli tanığı seyyahlar, toplumlar arasında yaşanan kültür alışverişinin önemli taşıyıcısıdır. Ağırlıklı olarak ziyaret edilen yörelerin kültürel yapı ve özelliklerini konu edinen seyahatnameler her ne kadar ön yargı taşısalar da ötekine duyulan merak ve ilginin yanı sıra, esas olarak ötekini inşa etme ve bu sayede dönemin bilim felsefesi yapısını oluşturmaya da kaynaklık etmişlerdir.

Tarihin kadim şahidi olarak da ifade edebileceğimiz seyyahlar, yazdıkları seyahatnamelerle aynı zamanda, gayriresmi birer tarihçi olma sıfatını da taşımaktadırlar. Seyahatnameler sadece kültür alanında değil, toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı hakkında da

*Doktora Öğrencisi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

bilgi sunarak; sosyal ve siyasal bilimlere ilave olarak, uluslararası ilişkiler disiplininde yapılan çalışma ve analizlere de bilgi sağlamışlardır.

Tanıtımını yaptığımız “Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası” isimli eser de, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız amaç ve işlevleri yerine getirmektedir. Eser aynı zamanda, özellikle kadın seyyahların erkek muhataplarının giremediği kadınsal alanlara da girebilme imkânına sahip olmaları nedeniyle, erkek seyahatnamelerinin inceleme fırsatı bulamadığı toplumsal kesimleri ve kültürel özellikleri de inceleme ve değerlendirme özelliği taşımaktadır.

Bahse konu eser; Batı’dan ve Doğu’dan kadın seyyahların sırası ile doğu ve batıya ziyaretlerini konu edinmiştir. Kitapta incelenen seyahatnameler, seyyahların kültürel yapısı ve seyahatların yapıldığı dönemin özelliklerini taşımaktadır. Bu kapsamda batılı kadın seyyahlar her ne kadar batılı erkek seyyahlara göre daha objektif bir bakış açısı sergileseler de, eserlerinde oryantalist bir düşünce yapısının izlerine rastlanmaktadır. Doğulu Türk kadın seyyahların seyahatnamelerinde ise yer yer oksidentalit yaklaşımlara rastlansa da genel olarak batıyı rol model alan ve Batı Modernleşmesi ile yaşantısını gözlemleyen bir anlayış içerisinde kaleme alındıkları dikkat çekmektedir.

Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, oryantalizm/şarkiyatçılığın kısa tarihçesi ve şarkiyatçılık hakkında, Edward Sait’in başat eseri “*Oryantalizm*” temelinde özet bir bilgi verilmektedir. Bölüm içerisinde devamla; öteki oluşturma sürecinin nasıl geliştiği, uygulama alanı ve oryantalizmin vasıtaları ifade edildikten sonra seyyahın kişiliğinin nasıl oluştuğu bahsi üzerinden batılı seyyahların oryantalizmle bağlantısı kurulmuştur.

Bu bölümün/eserin, Edward Sait’in “*Oryantalizm*” adlı eseri incelendikten sonra okunması; kitabın daha iyi anlaşılmasının ötesinde günümüz batı düşüncesinin oluşması ve postmodernist düşüncenin oluşmasındaki epistemolojik yapının anlaşılması açısından da faydalı olacaktır.

İkinci bölümde; yine aynı formatla oksidentalizmin kısa tarihçesi verildikten sonra, oksidentalizm – modernleşme ilişkisi, oksidentalit modernleşmeye öncülük eden seyyahlar; Ahmet Mithat Efendi ve Rifa’a Rafi el-Tahtavi’nin gözlemlerinden özetlenmeye çalışılmıştır. Bölüm, oksidentalizmin geleceği üzerine bir projeksiyonla tamamlanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, oksidentalizmin oryantalizmin karşıtı bir düşünce sistemi değil, oryantalizm gibi batıyı merkez kabul eden ve pozitivist sistemin ürünü olan bir düşünce sistemi olduğu ifade edilmektedir.

Batılı kadın seyyahların kaleminden Osmanlı kültürünün özetlendiği üçüncü bölümde, İstanbul’u ziyaret eden on iki Batılı kadın seyyah tanıtıldıktan sonra; Osmanlı kültürü;

Osmanlı'da kadın, sosyal ve kültürel hayat, inanç ve kültürel ekseninde dini hayat başlıkları altında incelenmiştir. Daha sonra, politik atmosfer ve padişahlar hakkında bibliyografik istihbarata esas seyyah incelemeleri ortaya konmuş ve bölüm içerisinde ayrıca, “*Pitoresk Eserler*”(incelenmeye ve dikkate alınmaya değer) başlığı altında İstanbul'un kıymetli / önemli tarihi ve turistik eserleri ile ilgili seyyah görüşleri yansıtılarak bölüm tamamlanmıştır.

Batılı kadın seyyahların izlenimlerini genellikle harem ziyaretleri, Osmanlı saray ve yönetici kesimi ile ilişkilerdeki gözlem ve intibalar oluşturmaktadır. Eserde ayrıca, daha önce de ifade edildiği gibi, Batılı kadın seyyahların erkeklere göre daha geniş gözlem alanına sahip olmaları nedeniyle, Osmanlı kültürünün kadın boyutunu inceleme fırsatı buldukları ve bu nedenle oryantalist düşüncenin sıklıkla kullandığı ve oryantalizmin ana vasıtalarından biri olan, başta harem olmak üzere doğulu temalar hakkında doğru bilgilere ulaştıkları ifade edilmiştir.

Kitapta batılı toplulukların kendi tarihlerinde normal görülen ve ulusal güvenliklerinin gerekçesi olarak ifade edilen uygulamaların, doğu aynı uygulamaları yaptığında oryantalist bir söylem içerisinde ele alınıyor olduğunun belirtilmesi, Batılı kadın seyyahların söylemlerinde de oryantalizmin hakim olduğuna dikkat çeken ifadelerdir.

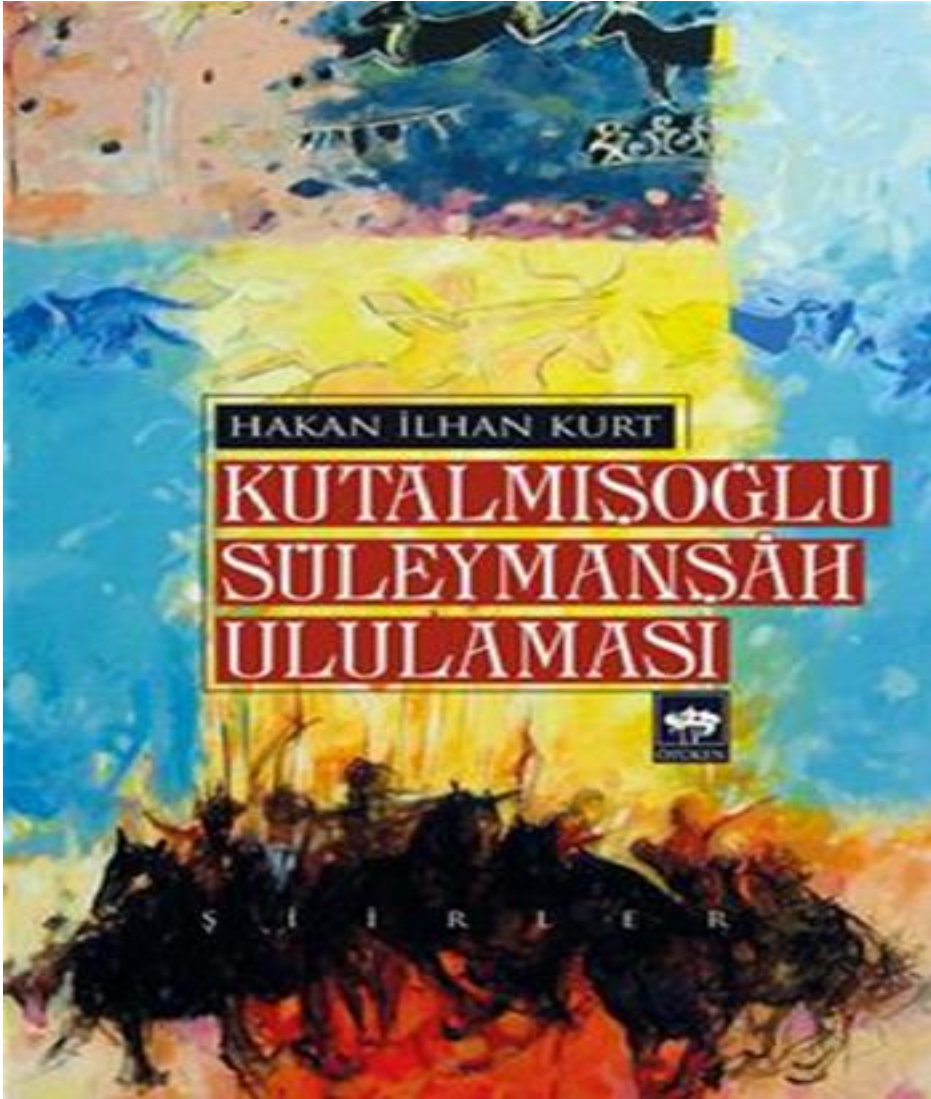
Eserlerin dördüncü bölümünde, önce üç Türk kadın seyyah; Halide Edip Adıvar, Zeynep Hanım ve Selma Ekrem tanıtılmıştır. Daha sonra; batıda kadına bakış ve kadının yaşamı seyyahların kaleminde anlatılmıştır. Bahse konu bölümün ilerleyen kısmında, toplumsal ve politik ilişkiler ele alınmış, bölüm batının önemli şehirlerinde edinilen gözlemler ile sürdürülmüştür. Bu bölümün son kısmında, Türk kadın seyyahların Doğu - Batı arasında kalmışlığı, doğu - batı sentezi bir dünya görüşüne sahip oldukları ve batıda iken doğuya duydukları özlem ve doğuyu yaşama isteği ifade edilmiştir. Doğulu Türk kadın seyyahların, bu düalizmin bir sonucu olarak, İstanbul doğusuna oryantalist bir bakış açısı ile yaklaştıkları da yazarın ilginç tespitleri arasındadır.

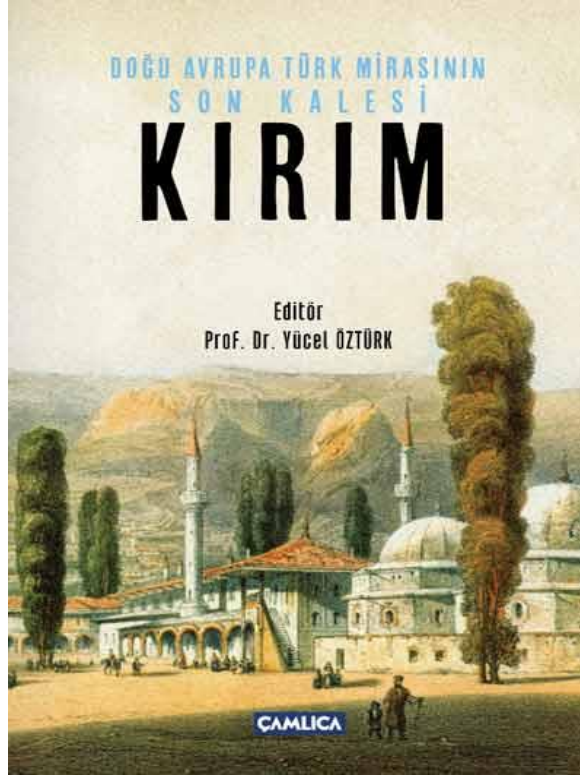
Sonuç olarak; kadın seyyahların izlenimlerinde Osmanlı ve Batı dünyasının analiz edildiği bu eser; erkek seyahatnamelerinde rastlayamadığımız, kadınsal alanlardaki yaşantı ve bunun kültürel boyutu ile ilgili boşluğu, kadın gözü ve psikolojisi ile inceleyerek dolduran önemli bir eserdir.

Esere kaynaklık eden dönem ve dokümanların, modernizmi temsil eden özellikleri, konunun modernist/pozitivist unsurlar temelinde ele alınmasına sebep olmuştur. Kadın seyyahların gözlemleri konusunun, günümüz seyyahları ve seyahatnameleri bağlamında postpozitivist/postmodernist hatta onun da ötesinde eleştirel realist bir anlayışla ele

alınmasının faydalı olacağı ve yazın/bilim hayatımıza önemli bir eser kazandıracağı ön görülmektedir.

Postmodernist dönem kadın seyyah incelemeleri ve seyahatname çalışmalarında, özellikle doğulu kadın seyyahların yaşaması muhtemel düalizmin ve oluşacak melez yapının, postmodernist söyleme katkılarının önemli olacağı ve ortaya çıkacağı ön görülen yeni söylemin toplumsal sorunların çözümü için ihtiyaç duyulacak yeni sosyal ve siyasal teorilerin yapımı sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım,

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

Kırım Hanlığı, Altın Orda'nın mirasına sahip çıkan vârislerden pek çok bakımdan öne çıkmaktadır. Teşkilatı, gücü, uzun ömürlü olması, Osmanlı ile münasebetleri vb. muhtelif sebeplerden dolayı Türk tarihinde çok önemli bir mevki işgal etmektedir. Kuruluşundan bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kabul etmesi ile birlikte Osmanlı nüfuzuna maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti tüm Karadeniz politikasını Kırım ve Kırım Hanlığı üzerine inşa etmiştir. Bu da onların hanlığa ne kadar çok önem verdiklerini göstermektedir.

Bütün önemine rağmen Türkiye Kırım tarihine dair çalışmaların az olduğu bir ülkedir. Ancak Kırım Şer'iyye sicillerinin bulunması ve tanınması ile bunların temel alındığı çalışmalar artmıştır. Bu da önemli bir adımdır.

İncelediğimiz kitap önsöz ve dizin hariç 15 makaleden müteşekkildir. Makalelerin muhtevası Kırım Hanlığı'nın siyasi, idari ve sosyal tarihinden kültürel yapısına, Kırım Türklerinin günümüzdeki durumlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

* Balıkesir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Balıkesir, fatih_batur_1903@hotmail.com

Makalelerdeki konu yelpazesinin bu denli geniş olması eserin dar bir çerçeveye sıkışmış olmasına da mani olmuştur. Bununla birlikte makalelerde tabiatıyla bazı tekrarlardan kaçınılamamıştır.

İlk makale eserin editörlüğünü de yapan Prof. Dr. Yücel Öztürk'e ait. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nden olan Öztürk'ün makalesi kitabın başlığıyla aynıdır. Çalışma Kırım Hanlığı'nın kuruluşundan Rus hakimiyetine kadar olan siyasi tarihini ve hanlığın hukuki, idari, dini yapısını incelemektedir. Burada ayrıca hanlığa tabi nüfusun yapısı ve dağılımı hakkında da bilgi verilmiştir.

Szege Üniversitesi'nden Prof. Dr. Maria İvanics'in hazırladığı “Bozkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler” başlıklı çalışma Almandan Dr. Mustafa Işık tarafından çevrilmiştir. Kırım Hanlığı'nın siyasi ve idari tarihinde önemli yer tutan Karaçi Beylerden Şirinlerin menşesini, isminin manasını, Altın Orda zamanındaki durumlarını açıklamaya çalışan Dr. İvanics “Şirinler nereden gelmişlerdir?, Onlar eski bir kabile mi yoksa yeni bir kabile midir?” (s.56), “Bozkırda Şirinlerin diğer kabilelerin üzerinde yer alması ne ile açıklanabilir?” (s.65) gibi sorulara cevap aramaya çalışmıştır. İvanics'e göre Şirinlerin kökeni Hint-Avrupa halklarına kadar gitmektedir (s.57). Şirin kelimesinin anlamını Rusçadaki *шурин*/şurin yani enişte-kayınbirader kelimesi ile ilişkilendiren(s.57) yazar ayrıca Karaçi Beylik sisteminin de bir Cengizi sülaleye dayandığını (s.66) ifade etmiştir.

“Kırım Hanlığı Tarihinde Mangıt Kabilesi” başlık bir yazı kaleme alan Dr. Alper Başer burada, Altın Orda ve Kırım sahalarında önemli bir gücü olan Mangıtların menşelerini, Altın Orda ve Kırım'daki rollerini ele almıştır. Kırım Hanlığı'nın kabile sisteminde üstlendikleri rol ve Şirinlere karşı denge unsuru yapılmaya çalışılması da makalede işlenen önemli taraflarındandır.

Doç. Dr. Serkan Acar tarafından “Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Sebeb-i Mevti” nam başlıklı makalede Yavuz Selim'in Osmanlı tahtına iclâsı sürecinde Kırım Hanı Mengli Giray'ın takındığı tavrı ve Mehmed Giray Han'ın saltanat sürecini ve en nihayetinde de nasıl katledildiğini ve sorumlularının kimler olabileceği irdelenmiştir. Ruslara karşı bariz düşmanlığı olan Mehmed Giray Han *Ulu Orda'nung Ulu Hanı Deşt-i Kıpçak Barça Moğol Padişahu* unvanını kullanarak Altın Orda Devleti'ni ihya etmek hayalindeydi (s.114). Makalenin sonuç kısmında Mehmed Giray Han'ın ölümüne sebep olan amiller sıralanmıştır.

Dr. Ahmet Türk tarafından kaleme alınan “Kırım Hanlığı'nda İslamiyet” başlıklı yazıda Kırım coğrafyasında İslamiyetin yerleşmesi, Altın Orda'da İslam dini, Kırım Hanlığı'nda İslamiyet ve Kırım'da adalet sisteminde İslam'ın rolü ele alınmıştır. Kırım'da medrese eğitimi, vakıflar, mahalleler, ibadethaneler ve tasavvuf da incelenen başlıklar arasındadır.

Doç .Dr. Nuri Kavak “*Kırım Tatarları’nda Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır)*” başlığını taşıyan yazısında genel olarak Şer’iyye Sicillerinden faydalanmıştır. Öncelikle Kırım Tatarlarının sosyal ve aile yapısına değinen yazar akabinde iktisadi yaşantıyı tablolardaki bilgiler ışığında bizlere sunmaktadır. Yazarın belirttiğine göre, *Kırım Hanlığı’nda inşa edilmiş olan millet sistemi Osmanlı Devleti’nden farklı bir yapı arz etmiyordu* (s.157).

Doç. Dr. Fehmi Yılmaz “*XVIII. Asırda Hanlık Başkenti Bahçesaray*” adlı makalesinde Kırım Kadı Sicilleri’nden faydalandığını belirtmiştir (s.179-80). Çalışmada Bahçesaray’ın mahalleleri, nüfusu, meslekler ve esnaf grupları, üretimi yapılan mallar ve hanlığın esnaf grupları ile münasebetleri ve üretime olan dahli incelenmiştir. Makale sonunda verilen grafik ve tablolar anlatım zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ek-I başlıklı bölümde Esnaf gruplarının ürettiği ve sattığı mallara dair bilgiler bulunmaktadır.

Bundan sonraki makale ise Kırım’ın mimari tarihi ile ilgilidir. Dr. Nicole N. Kañçal-Ferrari tarafından hazırlanan makale “*Kırım’daki Türk-İslam Mimari Mirasına Kısa Bir Bakış*” başlığıyla sunulmaktadır. Yazara göre, *yarımada, bir mikro-labaratuvar olarak mimari, sanat tarihi, ve kültür tarihi açılarından son derece önemli bir veri kaynağıdır* (s.217). Özbek Han Camii, Kalavun Camii, Kale Camii, Hacı Giray Han Türbesi, Hansaray, Han Camii gibi yapılar ele alınan mimari eserlerden bazılarıdır. Ayrıca yazar mezkûr mimari eserlerin resimlerini vererek anlatımını zengin kılmaya çalışmıştır.

Takip eden yazı ise Lviv Milli İvan Franko Üniversitesi’nden Anastasiya Baukova’nın “*Yazılı ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Doğu Kırım’da Osmanlı Devri*” başlığını taşımaktadır. 1475’te Osmanlı Devleti’ne ilhak olunan Kırım’ın kıyı kesimleri Osmanlı’ya tabi iken iç kesimleriyse Kırım Hanlığı’na bağlıydı. Osmanlı Devleti burada Kefe merkezli bir eyalet vücuda getirmiştir. Baukova’ya göre, *Kerç yarımadası en eski çağlardan beri önemli bir bölgedir ve İskit-Sarmat dönemine ya da erken ortaçağına dair çalışmalar varken Osmanlı dönemine dair çalışmalar pek yoktur* (s.243). Yazar buna dair sebepleri sıraladıktan sonra arkeoloji ilmini temel alarak çalışmasına yön vermiştir.

Osman Doğan “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Kırım*” başlıklı yazısı ile bizlere meşhur seyyahımızın Kırım’a dair izlenimlerini sunmaktadır. Kırım Hanı’nın misafiri olarak Kırım’da kalan Evliya Çelebi, gözlemlerini seyahatnamesinin 7. cildi olarak kaydetmiştir. Kırım şehirlerini Evliya Çelebi’nin gözüyle anlatan Doğan’a göre *Seyahatname*, XVII. Asır Kırımı’nın toplum hayatının her sahasını, -Kırım Hanı’ndan, obadaki çobana kadar devrinin insan manzaralarını- edebi tasvirlerle ve mizah ile süsleyerek anlatmıştır (s.293).

Kemal Özcan “*XX. Asırda Kırım Türklerinin Dramı*” başlıklı yazısıyla Kırım Türklerinin XX. asırda yaşadıkları sıkıntıları ele almıştır. Kırım’ın Rus hakimiyetine girmesi ile yazısına

başlayan ve Sovyetler zamanında Kırım Türklerinin durumuna değinen yazar ardından II. Dünya Savaşı yıllarında Kırimlıların nasıl tavır takındıklarını da ele almıştır. Ardından Kırimlıların uğradıkları 18 Mayıs 1944 sürgünü anlatılarak bununla ilgili istatistiki bilgileri vermiştir. Akabinde Özcan, Kırım Türklerinin sürgünden sonra tekrardan geri dönme mücadelesine yer vermiştir.

Sezai Özçelik “*Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları*” başlıklı yazısında günümüzde hâlâ mevcut olan Kırım sorunu hakkında görüşlerini beyan etmiştir. 2014’teki Soçi Kış Oyunları’nda patlak veren Kırım krizinde Rusya’nın ne yapmak istediğine ilişkin görüşleri derleyen yazara göre, *kimi analistlere göre, Rusya Sovyetler Birliği dönemindeki topraklarına geri dönmeye yönelik jeo-strateji politikalarının ilk adımını Kırım’da denemek istemişti. Diğer analistlere göre ise Putin Rusya’nın eski imparatorluk günlerindeki tesir sahalarında nüfuzunu arttırmaya çalışıyordu* (s.341). Günümüzde yaşananları anlamak adına geçmişten faydalanmanın elzem olduğu aşikârdır. Bundan dolayı yazar 1944’te yaşananları ve Soğuk Savaş sonrasında Kırım Tatarlarının durumlarını özet halinde anlatmıştır. Kırım Tatar diasporasının Rusya’ya karşı pasif direniş sergilemesi gerektiğini vurgulayan Özçelik bununla alakalı Gandhi, Mandela, Gaffar Han gibi örnekler vermiştir.

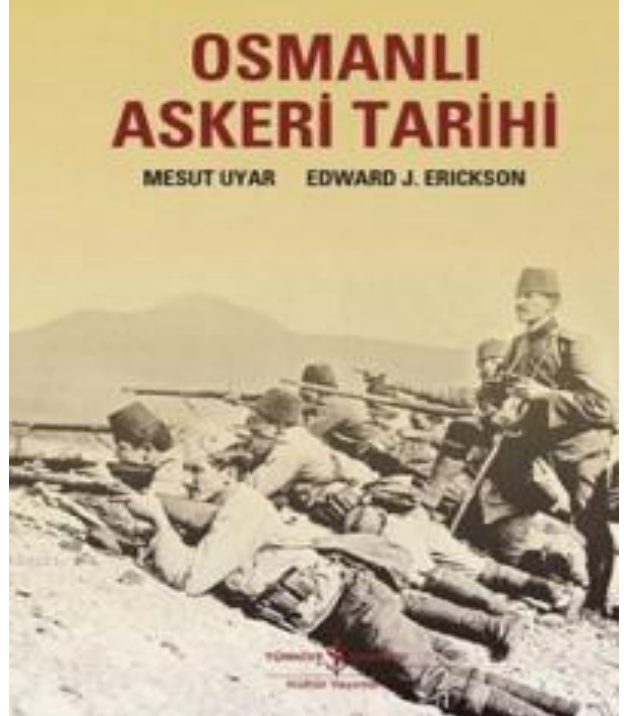
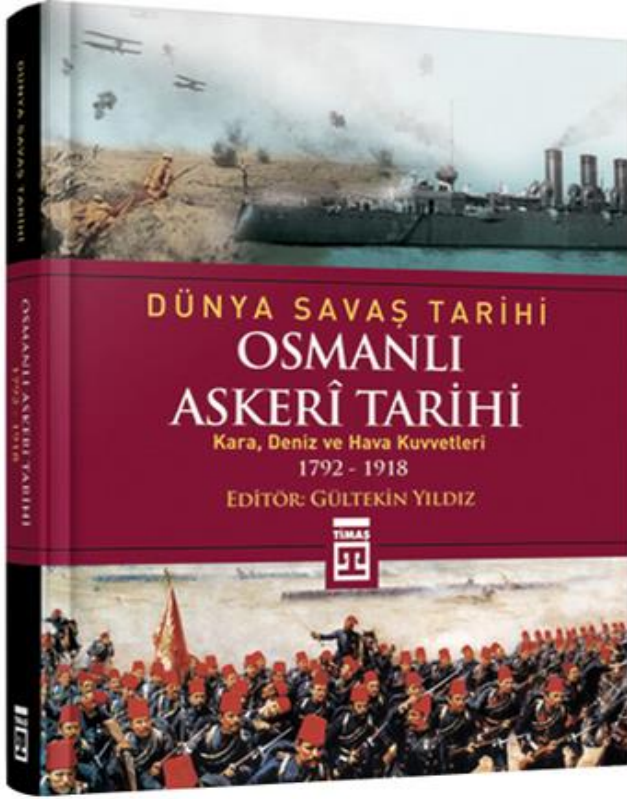
Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanı olan Kemal Gurulkan “*Kırım Şer’iyye Sicilleri ve Yer İsimleri Bakımından Önemi*” başlıklı yazısıyla mezkûr sicillerin taşıdıkları önemi ve bunlar üzerine yapılan çalışmalara değinmiştir. Yer adlarının kültüre özgü bir durum olduğu açıktır. Rusların Kırım’ı işgal etmesiyle yerleşim yeri adlarını değiştirmesi sonucu Kırimlıların buna karşı mücadelesi önemlidir. Bu mücadelede Kırım Şer’iyye Sicillerinin önemli faydası olacağına inanan yazara göre,bahse konu sicillerin bu konuda kullanımında bazı sıkıntılar olması normaldir. Gurulkan bu sıkıntıları ve bu sorunun çözüm yollarını sonuç kısmında belirtmiştir.En nihayetinde ise sicillerden örnek hükümler sunmuştur.

Yavuz Söylemez, Kırım Hanlığı tarihi hakkında önemli bir kaynak eseri incelemiştir: “*Kırım Hanlığı Tarihine Müteallik Mühim Bir Kaynak: Es-Seb’ü’s-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki’t-Tatar*”. Söylemez, burada evvela eserin yazarı olan Seyyid Mehmed Rıza’ya dair bilgileri vererek ardından da eserin yazılış tarihine, isimlendirilmesine, muhtevasına değinerek yazarın kullandığı kaynaklarla beraber eserin hangi kitaplıklarda nüshaları olduğu hakkında bilgileri aktarmıştır. 8 tane yazma nüshası bulunan mezkûr eserin Kırım Hanlığı’nın siyasi, teşkilat, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihini ele alan önemli bir kaynak olduğuna vurgu yapılmıştır (s.393). Yazar, ayrıca bu eserin tarafından doktora tezi olarak da hazırlanmakta olduğunu beyan etmiştir.

Fırat Yaşa tarafından kaleme alınan “*Kırım Hanlığı Tarihi Kaynakları*” başlıklı kısımda kaynakların kullanılmasının öneminden ve Kırım Hanlığı’na dair olan arşiv malzemesi ve kroniklerden bahsederek hanlığa dair yapılmış tez, makale, kitap ve bildirimlerin listesi verilmiştir. Ancak burada verilen liste takriben 1475-1775 arasını yani Kırım’ın Osmanlı tabiliğine girmesi ile Rusya’ya bağlanmasına kadarki süreci havidir. Öncelikle birincil kaynaklar ile literatürün mukayesesi yapılarak Kırım Hanlığı’na dair birincil kaynakların hangileri olduğunun listesi verilmiştir. Bununla beraber yapılan tezlerden bazıları Kırım Hanlığı’nın birinci el kaynaklarına dayanmaktadır. Örnek olarak, Uğur Demir’in hazırladığı *Tarih-i Mehmed Giray*’ı, Derya Derin tarafından hazırlanan *Abdülğaffar Kırımı’nin Umdet’ül-Ahbar’ına Göre Kırım Tarihi* verilebilir. Yapılan tezlerden anlaşıldığı kadarıyla Şer’iyye Sicillerine bir rağbet olduğu aşikârdır.

Elimize aldığımız eser Kırım Hanlığı’na dair ülkemizde yapılan önemli bir derleme çalışmasıdır. Burada Kırım Hanlığı’nın ve Kırım Türklerinin tarihini geniş bir yelpazede ele almaktadır. Kırım Hanlığı’na dair yapılan çalışmaların sayısı göz önüne alındığında kitabın değeri anlaşılmaktadır. Her biri çalıştıkları sahaların uzmanı olan akademisyenlerin bir araya getirilmesi de önemli bir başarıdır. Özellikle yabancı akademisyenlerin de bu kadroda yer alması takdire şayandır. Ayrıca makaleler arasında verilen resimler de Kırım’ı anlamamız ve tanımamız adına güzel bir teşebbüstür. Yer yer tekrarlara rastlanması da kitabın karakterinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin Hukuk Serüveni, Fıkıhtan Hukuka ve Demokrasiye Geçiş Sorunları

Taha Akyol

Doğan Kitap, İstanbul, 2014, 320 sayfa, ISBN: 978-605-09-2325-4

Mehmet YILMAZ

Hukuk, Arapça kökenli bir kelime olmakla birlikte Türkçede de kullanılır. Kelimenin temeli 'hak' ifadesine dayanır ve hukuk, bunun çoğuludur; yani haklar demektir. TDK sözlükte ise 'toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünüdür.' şeklinde karşılık bulur.

Taha Akyol'un ilk baskısı Kasım 2014'te yapılan ve Doğan Kitap'tan piyasaya çıkan kitabı '*Türkiye'nin Hukuk Serüveni*' isminden de anlaşılacağı üzere Türk/İslam tarihinin hukuk macerasını anlatmaya çalışıyor. Ancak kitabın bir de alt başlığı var ve orada da '*Fıkıhtan hukuka, demokrasiye geçiş sorunları*' deniliyor.

Kitaba geçmeden evvel yazarından biraz bahsetmek gerekiyor. Zira kitap, Akyol'u takip edenler için sürpriz bir çalışma değil. Taha Akyol, hukukçu kökenli bir gazeteci. TV programları da yapan, iyi bir araştırmacı aynı zamanda. Akyol'un daha evvelki kitaplarından bazılarına baktığımızda hukuk konusunun ilgi alanında olduğunu zaten görebiliyoruz. Bunlardan *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet* kitabının, Sünnilik ve Şia; Osmanlı ve İran gibi konularda oldukça başarılı bir eser olduğu biliniyor. Yine *Medine'den Lozan'a*

kitabında –ki bu eserde de atıflarda bulunulacak- İslam hukuku ve Türkiye'nin kuruluşu gibi konular masaya yatırılmıştı. *Ama Hangi Atatürk* ve bilhassa da *Atatürk'ün İhtilal Hukuku* kitaplarında ise başta İstiklal Mahkemeleri, ilk meclis, Teşkilat-ı Esasi, inkılaplar olmak üzere pek çok konu ele alınıyordu. Bu iki kitaba da *Türkiye'nin Hukuk Serüveni*'nde epeyce atıfta bulunuluyor. Hukuku merkezde tutmasa dahi *Ortak Acı 1915: Türkler ve Ermeniler* ile *Rumeli'ye Veda* kitapları da 20. asrın başlarında yaşanan iki büyük hadiseyi işlemesi bakımından mühim kitaplardı.

Taha Akyol, Türkiye'nin Hukuk Serüveni'ni Ahmet Cevdet Paşa'ya ithaf ederken şu cümleleri kullanıyor; 'Hukuk tarihimizin büyük isimlerinden, 19. yüzyıl reformlarının mimarı ve örnek Adalet Bakanı Ahmet Cevdet Paşa'nın aziz hatırasına saygıyla...'

Sunuştta ise kitabı niçin neşrettiğini anlatıyor bize. Akyol, kitabın yıllar alan bir çalışmanın ürünü olduğunu ancak yazmaya karar vermesinin esas sebebinin ise Mayıs 2014'te yazılan bir yazı olduğunu söylüyor. Buna göre '*Demokrasi Müslümanların siyasi sistemi olamaz*' başlıklı bir yazı çıkmıştı ve bu yazının sahibi Prof. Hayrettin Karaman'dı. Oysa Diyanet İşleri eski başkanlarından Ali Bardakoğlu ve başka ilahiyatçılar ise Karaman'la aynı fikirde değillerdi.

Bu arada Hayrettin Karaman isminin süreçte çok önemli olduğunu söylememiz lazım. Zira artık Karaman sıradan bir ilahiyatçı değil. Kimilerine göre AKP döneminin üst aklı. Pek çok kritik konuda fetvalar verirken, partinin uleması gibi davrandığı da iddialar arasında yer alıyor. Nitekim Karaman'ın yazı çizgisine ve görüşlerine baktığımızda AKP iktidarı ile uyum içerisinde olduğu da görülebiliyor. Taha Akyol'un harekete geçmesinin temel sebebi işte tam da bu iç içe geçmişlik olarak görülebilir. Çünkü muhafazakar kökenli ve üstelik uzun yıllardır ülkeyi yöneten bir siyasi partinin hukuk ve demokrasi konusundaki yol haritasının iyi bilinmesi gerekiyor. Kaldı ki, '*demokrasi bile yeterli değil ileri demokrasi*' sloganlarının çokça atıldığı dönemleri yaşadık.

Nitekim Taha Akyol da şahsının demokrat ve hukukçu kimliğine vurgu yaparak itirazını şu şekilde dillendiriyor. '*Bu çağda demokrasiden başka bir siyasi sistem, evrensel hukuktan başka bir düzen olamayacağına, oldurulmak istenirse büyük krizler çıkacağına inanan bir hukukçu olarak meseleyi ele almak ihtiyacını duydum*' diyor.

Taha Akyol, kitabı sekiz bölüme ayırmış. Şimdi bu bölümlerden bazılarını kısaca bir göz atalım. Akyol, bu ilk bölümde İslamiyet'in bir siyasi sistem emredip emretmediği sorusunu kovalıyor. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim bu konuda ne diyor kadar İslam tarihindeki tecrübeler ve tabii Hz. Peygamberin uygulamaları da gözler önüne koyulmaya çalışılıyor. Kitaba göre İslam adı ne olursa olsun hiçbir yönetim şeklini dayatmıyor. Bu

konuda mesela Nisa Suresinde ayet var ve orada da diyor ki; *'Muhakkak Allah Teâlâ size emrediyor ki, emanetleri ehline veriniz ve insanlar arasında hükmedince adaletle hükmediniz.'* Yani, saltanat, meşrutiyet, cumhuriyet ya da herhangi bir yönetim şekli değil, adaletten söz ediliyor sadece.

Akyol beraberinde şunları söylüyor; Kur'an'da adalet ve iyilikle emretmek, istişare yani danışmalarda bulunmak, hakkaniyeti gözetmek gibi genel prensipler ve hukuki nitelikte az sayıda ayet bulunmakla birlikte 'siyasi sistem' var mıdır?

Diyanetin ilmihalinde ise *'daha Resulullah'ın cenazesi kaldırılmadan insanlar toplanarak ümmetin işlerini yürütmek üzere Resul-i Ekrem'in yerine kimin geçeceğini tartışmaya başlamışlardır.'* Diyanete göre bu bir saygısızlık bile sayılabilirdi ve üstelik Arapların kabilecilik anlayışını da hortlatabilirdi.

İbn-i Haldun da, *'Hilafetin, Hz. Peygamber tarafından nasıl önemsiz bir şey olarak görüldüğüne dikkat ediniz kio bunun için bu hususta vasiyette bulunmamış, halef bırakmamıştır.'* der. Nitekim Hz. Ebu Bekir de 'keşke bunu Peygamber'e sorsaydım' diyerek ondan sonrası için bir planın olmadığını, dinin de bu konuda kati bir hüküm koymadığını ifade etmiştir. Nihayetinde Hz. Ebu Bekir, istişare sonucu halife olarak seçilecektir. Ancak bu Kur'ani bir hüküm olarak değil insanların tercihi olarak gerçekleşecektir. Çünkü aslolan yönetim şekli değil, insanlara adalet ve iyilikle hükmetmektir.

Bu arada Akyol'un kitabın tamamındaki temel tezi ise demokrasinin İslam'la uyumlu olduğu ve İslam'ın kesin bir yönetim hükmü koymadığı için günümüzdeki İslam toplumlarının yönetim şekli olarak demokrasiyi benimseyebilecekleri yönündedir –ki bendeniz de aynı kanaati taşıyorum.

Akyol, bu bölümde İslam tarihinde Raşid Halifeler olarak kabul edilen Dört Halife döneminden başlayarak Osmanlı Devleti zamanında kadar Müslüman devletlerin yönetim şekillerini ve beraberinde yaşanan meseleleri ele alıyor. Özellikle günümüzde de İslam dünyasının başına büyük sıkıntılar açan haricilik/selefilik tartışmaları ile içtihat konularını ele alıyor. Mesela ceza konusunda ilginç bir tezi savunuyor. O dönemde hapishane kavramı olmadığı için hırsızlık, zina gibi suçlarda el kesmek, falakaya yatırmak gibi cezalar veriliyordu. Ancak hem İslam devletlerinin sınırları geliyor hem de farklı kültürlerle tanışılıyor. Böylece ortaya dört duvar arasında tutmak cezası da çıkıyor. Dolayısıyla içtihat etmek gerekiyor.

Akyol yine bu bölümde büyüyen devlet yapısıyla birlikte ortaya çıkan vergi meselelerini ve yine özellikle Türklerin Müslüman oluşuyla beraber Osmanlı da dahil bütün Türk-İslam

devletlerinde görülen örfi hukuk kavramını da anlatıyor. Bir nevi, kati hükümlerden vaz geçmeden çağa ayak uydurmak gerekiyor.

Kitabın bu bölümü için Akyol şunları yazıyor; *'Hakimiyet Allah'ındır, görüşü konusunda fıkıh bilginlerinin farklı görüşlerini ve yine tarihte hakimiyet kavramının nasıl anlaşılıp uygulandığını araştırdım.'*

Akyol'a göre İslam tarihinde *'hakimiyet Allah'ındır'* diye bir hüküm yok. Bu slogan siyasal İslamcılar tarafından milli hakimiyet kavramına alternatif olarak geliştirilmiştir. Yine mesela siyasal İslamcı bir ilahiyatçı olan Hayrettin Karaman *'hakimiyet Allah'ındır'* derken teşri=yasama terimine aynı anlamı veriyor ve *'tek kanun koyucu Allah'tır'* hükmünü belirtiyor. Elbette dini hükümleri koyan Allah'tır. Fakat bizim konumuz şer'i hukukun dışında, devletlerin kullandığı yasama yetkisidir. Yani günümüzde parlamentoların yaptıkları şey. *Türkiye'nin Hukuk Serüveni'*nde yer alan diğer bölüm başlıkları ise şunlar. Çağ Değişimi ve Fıkıh; Tanzimat, Hukukta Modernleşme; Hukuk Devleti, Eşit Vatandaşlık; Demokrasi Yolunda; Cumhuriyette Hukuk ve Demokrasi...

Akyol, bütün bu bölümlerde aslında Türkiye'nin neden fıkıhtan modern hukuka geçmesi gerektiğini izah etmeye çalışıyor. Günümüzde halen cariyelik, halen zimmilik, halen recm girişimleri ve uygulamaları gibi durumları olumsuz karşılamak gerektiğini belirtiyor. Hatta halen daha siyasi model anlamında tek adam yönetimi demek olan *'emirül müminin'* modelinde rejim tasavvurları kuranlar var. Akyol'a göre itikat kılığında sunulan bu teoriler Müslümanlara fayda sağlamıyor. İnsanlar özel veya içtimai hayatlarında fıkıh kurallarına göre yaşamayı tercih edebilirler. Modern hukukun ve demokrasinin din ve vicdan özgürlüğü zaten buna müsaittir. Fakat fıkıhın bir devlet düzeni olmasının imkânsızlığı daha 19. asırda dahi görülmüş ve Ahmed Cevdet Paşa tarafından da ifade edilmiştir. O zaman dahi mümkün olmayan şey bugün hiç mümkün değildir.

Akyol'a göre AB sürecinin de etkisiyle elde edilen kazanımlar vardı lakin bunlar *'17-25 Aralık Yolsuzluk Operasyonları'* bahanesiyle hukuka yapılan müdahalelerle ortadan kaldırılmıştır. Ancak Türkiye'nin bu mücadeleden vaz geçmemesi gerekmektedir. Ülkenin ihtiyacı olan şey demokrasi ve evrensel hukuktur.

Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi

Şevket Pamuk,

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. bs., 2015, 388 sayfa, ISBN: 9786053320203.

Necmettin KAYMAZ

Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şevket Pamuk tarafından yazılan *Türkiye'nin 200 yıllık İktisadi Tarihi* yakın dönem iktisadi tarihimize ışık tutuyor. 1800'lerin başından 2010'a kadar olan dönemi bir bütün olarak ele alan yazar alt dönemler arasındaki ilişkiyi ve geçişi hem küresel şartları hem de iç dinamikleri dikkate alarak incelemiştir.

Son 200 yılın, özellikle de 19. yüzyılın iktisadi durumunu incelerken karşılaşılan en büyük zorluk verilerin yetersizliğidir. Yazarın da farkında olduğu ve kabul ettiği bu zorluk geçmiş iktisadi hayatı anlama çabalarımızı bir nebze kısıtlaya da imkânsız kılmamaktadır. Geçmişe dair verileri mevcut kaynaklardan derleyen yazar, verilerin yetersiz olduğu yerlerde ise anlaşılır basit hesaplamaları temel alarak bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

200 yıl gibi kayda değer uzun bir dönemi 388 sayfaya sığdırmak hiç de kolay olmadığı için kitap alt dönemler hakkında derinlemesine analiz ve bilgiler vermemektedir. Dolayısıyla söz

konusu dönemler hakkında genel bir fikir edinmemize yardımcı olurken, o dönemler hakkında daha kapsamlı bir analiz ihtiyacı sıkça hissedilmektedir. Belki de yazarın amacı bu ihtiyacı hissettirip okuyucunun ilgisini çekerek okuyucuyu daha derin araştırma ve inceleme yapmaya yönlendirmektir.

Gelir artışı iktisadi büyümenin ana referans noktası olmakla beraber meseleleri anlamak ve yorumlamak için tek başına yeterli değildir. Bu yüzdendir ki iktisadi gelişme, yani sosyo-ekonomik kalkınma da çok önemlidir. Bunun farkında olan yazar, sadece iktisadi büyümeyi değil sosyo-ekonomik gelişmeleri de inceleyerek daha kapsamlı bir bakış açısı sunuyor. Yazar bununla da yetinmeyip çevre ve eşitsizlik gibi önemli konularda da değerlendirmeler yaparak iktisadi tarihimizi rakamların ötesine taşıyor. Buna ek olarak yazar söz konusu gelişmeleri dünya ve diğer ülke performansı ile karşılaştırarak eseri daha da zenginleştiriyor.

Büyüme için kişi başına gelir temel alınırken, gelişme için sağlık ve eğitim gibi önemli sosyal göstergeler temel alınıyor. Kişi başına gelirin nüfus dinamiklerini de dikkate alıyor olması büyüme demografik bir boyut da katmaktadır. Bu bağlamda yazar, göç ve sınırların değişimi neticesinde nüfusta meydana gelen gelişmeleri ve bunların iktisadi büyüme ve gelişmeye olan etkilerini ayrıca inceleyerek farklı dönemleri daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor. Örneğin, 19. ve 20. yüzyılda vuku bulan savaşlar hem önemli göçlere sebep olmuş hem de sınırları altüst ettiğinden, yazar son derece önemli bir hususu dikkate alıyor ve 200 yıl önce bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan nüfusu temel alarak sonraki dönemlerle karşılaştırmalar yapmıştır.

Yazar iktisadi büyüme ve gelişmenin nedenlerini incelerken *yakın* ve *nihai (temel)* nedenler olarak ikiye ayırmaktadır. *Yakın* nedenler yatırımların girdi ve verimlilik artışlarına yoğunlaşırken, *nihai* nedenler ise kurumların önemine vurgu yapmaktadır. “*Toplum içinde kişiler veya farklı gruplar ya da kesimler arasındaki ilişkileri biçimlendiren ve yönlendiren yazılı ve yazılı olmayan kurallar, örgütlenmeler ve bunların uygulanması*” olarak tanımlanan kurumların kalitesi uzun dönemli gelişmenin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesi için son derece önemlidir. Ancak kurumlar da maalesef mevcut ilişkiler ve güç dengelerinden etkilendiği için iktisadi gelişmeye her zaman katkı sağlayamayabilir.

1820-2010 arası dönemi Türkiye’de kişi başına gelir yılda ortalama yüzde 1.4 büyüyerek 14 kat artmıştır. Aynı dönemde gelişen ülkelerin ortalaması yüzde 1.2 iken dünya ortalaması ise yüzde 1.3 olmuştur. 1820’de 720 dolar olan Türkiye’nin kişi başına geliri ABD ve Batı Avrupa ortalamasının yüzde 55’ine tekabül ederken, bu oran 1913’te yüzde 29’a düşmüştür. 2010’da ise 10.000 doları aşan kişi başı gelirimiz ABD ve Batı Avrupa ortalamasının yüzde 42’sine çıkmıştır. Sağlık ve eğitim alanında da benzer gelişmeler kaydedilmiştir. 1820

yılında 28-29 yıl olarak tahmin edilen ortalama doğumda yaşam beklentisi, 1913'te tahminen 32-33 yıla çıkmış, 1950'de 44 yıla, 1980'de 57 yıla ve 2010'da 74 yıla çıkmıştır. Aynı şekilde 1820'de yüzde 5'in altında olan okuryazarlık oranı 1913'te yüzde 10'un altında seyretmiş, 1950'de yüzde 33'e, 1980'de yüzde 68'e ve 2010'da yüzde 94'e çıkmıştır.

İki asırlık dönemi daha iyi anlamamız için söz konusu dönem *19. yüzyıl, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, İkinci Dünya Savaşı Sonrası, Neoliberal Politikalar ve Küreselleşme Dönemi* olmak üzere dört alt döneme ayrılmış. Hatta yer yer bu dönemler de kendi için de alt dönemlere bölünmüştür.

Önemli dönüşümlerin hayata geçtiği 19. yüzyılın başlangıç olarak kabul edilmesi önemlidir. Özellikle de sanayi devriminin başlattığı süreç İngiltere başta olmak üzere, Avrupa ekonomilerini dönüştürmeye başlamış ve kısa bir süre sonra bu dönüşüm Osmanlı ekonomisini farklı şekillerde etkilemiştir. 1820 ve 1913 döneminde Osmanlı ekonomisi dış ticarete ve yabancı sermayeye açık bir tarım ekonomisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal üretim, toprak bölüşümü ve kurumların yapısı ekonomide belirleyici olurken, sanayi devrimi ile birlikte kendine yeni pazarlar arayan Avrupalı devletler de kapitülasyonlar ve borçlandırma gibi araçlarla Osmanlı ekonomisini yabancı tüccarlar ve yabancı sermayeye daha açık hale getirmiştir. Bununla beraber, Osmanlı yönetimiminin bu dönemde tamamen etkisiz olduğunu söylemek doğru olmaz. Osmanlı idaresi bir yandan içeride taşraya karşı merkezi yönetimi güçlendirmek ve iaşe sorunu çıkmasını engellemek için tarımsal üretime önem verirken, diğer yandan Avrupalı devletlerin arasındaki ekonomik ve siyasi rekabetten yararlanarak günü kurtaran pragmatik çözümlere başvurarak aktif bir rol almıştır. Bu tür çözümler Osmanlı'nın sömürgeleşmesini engellemiş olmasına rağmen ekonomiyi kendi kendine yetecek yönde dönüştürememiştir. Osmanlı ekonomisinin dış ticarete açılmasıyla yerli zanaatlar, ithal mamul mallar ile rekabet edemedikleri için gerilemiştir. Bu dönemde yabancı sermaye daha çok borç olarak gelmiş ve uzun dönemde Düyun-u Umumiye İdaresi gibi ciddi sorunlara sebep olmuştur. Doğrudan yatırım şeklinde gelen yabancı sermaye ise daha çok Avrupalı tüccarların Osmanlı iç pazarına daha kolay erişmek için genellikle demiryolu gibi altyapı yatırımlarından oluşmaktadır. Bu dönemin sonuna doğru Osmanlı yönetimi, özellikle de İttihat ve Terakki idarecileri kendi kendine yeterlilik ve yerli sanayinin korunmasına yönelik adımlar atmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında mamul mal ithalatı durunca bu politikalar daha ciddiyetle uygulanmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkileri ağır olmuştur. Tarımsal üretimden sanayi üretimine kadar büyük düşüslere sebep olan savaş, dış ticaretin de neredeyse durmasıyla Osmanlı ekonomisini ciddi bir dönüşüme zorlamıştır. Birinci Dünya

Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan zorluklar kendi kendine yeterlilik, korumacılık, sanayileşme ve milli iktisat ilkelerinin benimsenmesine yönelik tartışmalara hız kazandırdı. Bu ilkeler Cumhuriyet kadrolarınca da benimsenmesine rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarından hemen uygulanamadı. Bunun için 1929 buhranının (Büyük Buhran) beklenmesi gerekti. Dünya ekonomisini kasıp kavuran Büyük Buhran neticesinde birçok ülke korumacılık önlemleri almış ve içe kapanmıştır. Türkiye de Cumhuriyet'in ilk yıllarında korumacılık ve milli iktisat ilkeleri doğrultusunda ciddi adımlar atmış ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Türkiye savaşa girmemesine rağmen, bu girişimler büyük bir sekteye uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kurumsal anlamda ciddi bir değişiklik olmuş, Türkiye tek partili siyasi bir sistemden çok partili bir sisteme geçmiştir. Bu değişimin bir neticesi olarak siyasi ve iktisadi hayata toplumun daha geniş kesimlerinden katılım sağlayarak hem siyasal hem de iktisadi anlamda önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Bu dönemin başında tarıma dayalı bir kalkınma modeli benimsenmiş ve tarımsal üretimde hem ölçek hem de verimlilik anlamında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak 1960'da yapılan askeri darbe ile tarım geri plana atılırken, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması neticesinde uzun vadeli bir perspektifle özel sektör eliyle ithal ikameyi temel alan ve iç pazara yönelik bir sanayileşme amaçlanmıştır. Fakat bu kurum zaman içinde Ankara'daki teknisyen ve bürokratlara yeni bir nüfuz alanı sağlamıştır. Bu dönemde benimsenen ithal ikame temelli sanayileşme özel sektöre önemli kolaylıklar sağlamakla beraber Türkiye ekonomisinin daha rekabetçi bir yapıya dönüştürememiştir. İthal ikame ile korunan özel sektöre ihracat yapma zorunluluğu getirilmediği için özel sektör iç tüketime yönelik gıda tüketimi ve beyaz eşya gibi sektörlerde montajla başlayan yatırımlar yapmıştır. Koç ve Sabancı gibi holdinglerin yıldızı bu dönemde parlamıştır. İhracat yapmayı zorunlu kılmayan bu sanayileşme politikası Türkiye'yi küresel anlamda rekabetçi bir konuma getirememiştir. 1970'lerin koalisyon hükümetleri de göz önüne alındığında uzun vadeli politikalar ve stratejiler uygulanamamış, aksine ekonomik krizlerle ülke daha farklı bir döneme girmiştir.

1980'lere kadar devam eden, içe kapalı olan bu süreç Türkiye'nin neoliberal politikalar benimsemesiyle sona ermiş, piyasa dinamiklerinin belirleyici olduğu bir dönem başlamıştır. Bu dönem dünyada neoliberal politikaların yaygın olduğu bir süreçti. Gelişen ülkeler IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan mali destek alabilmek için neoliberal politikalar uygulamaya zorlanmışlardır. Ancak gelişen bazı ülkeler buna direnmiş ve korumacı politikalara devam etmişlerdir. Türkiye'nin de 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya koyduğu paket ile IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen politikaların çoğunu hatta daha fazlasını kabul etmiştir. Yeni dönemde Türkiye ekonomisi dışarı açılarak ihracatta ciddi

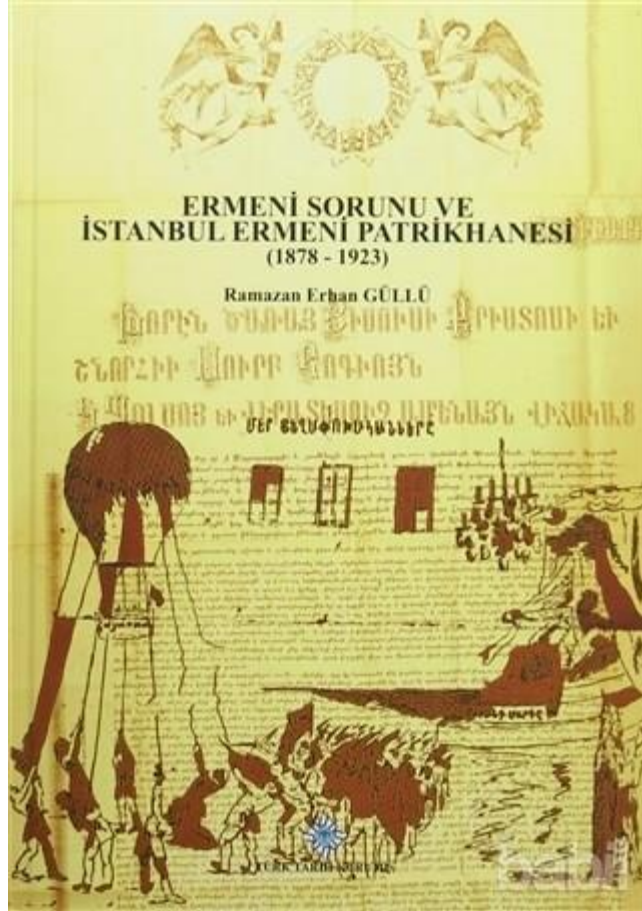
gelişmeler kaydetmiş ve sanayi ürünlerin ihracattaki payı artmaya başlamıştır. Fakat günümüze kadar gelen uzun vadede ileri teknoloji ürün ihracatında kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Diğer yandan ekonominin neredeyse tamamen piyasa mekanizmasına bırakıldığı bu dönemde, Türkiye'nin makroekonomik dengeleri ve özellikle mali disiplini sağlamadan, finansal piyasalar dâhil ekonomisini dışarıya açması ve piyasa güçlerine teslim etmesi sürdürülemez bütçe açıklarına ve ödemeler değesi sorunlarına sebep olmuştur. 1980 askeri darbesi de bu dönem ekonomi politikaları üzerinde derin izler bırakarak gelir dağılımını da son derece olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Askeri rejimin sağladığı baskıcı yönetimle bir yandan ücretler ve tarımsal fiyatlar baskı altında tutularak işçi ve tarım üreticilerinin gelirleri düşmüş, diğer yandan faizin serbest bırakılmasıyla kentlerde faiz geliri kazananların gelirleri katlanarak büyümüştür. Bu hem kent içi hem de kent ve kırsal arası eşitsizliklerin artmasına sebep olmuştur.

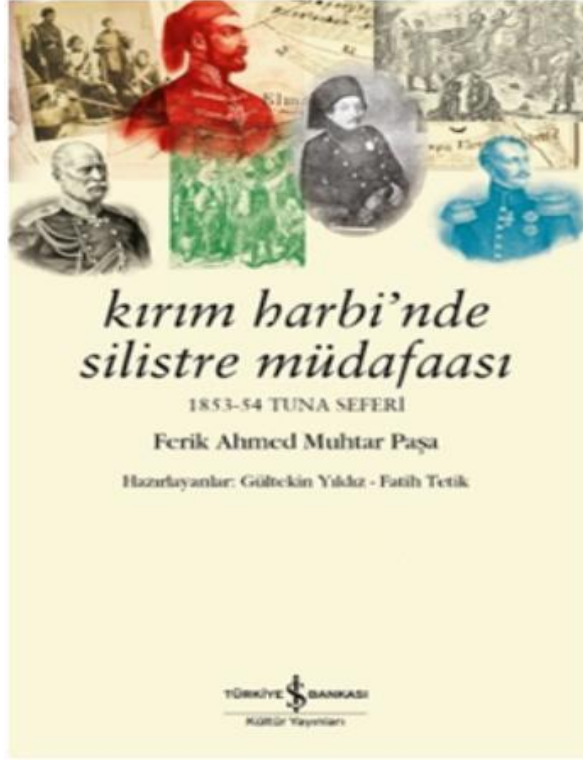
1990'lar ise ekonomik ve siyasi krizlerin daha yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Bir yandan Güneydoğu Anadolu'da artan terör, diğer yandan Körfez savaşı, Asya finansal krizi ve akabinde Rusya krizi sorunları daha da derinleştirmiştir. Bu dönemde AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle de Türk ekonomisi önemli bir sürece girmiştir. Ancak yeterli hazırlıklarının yapılmaması, uzun vadeli bir perspektifin olmaması ve AB'den hiçbir mali destek almadan anlaşmanın uygulanması Gümrük Birliği'nden beklenen faydayı tam olarak sağlayamamıştır. Bugün Gümrük Birliği'nin yeniden müzakere edilmesi tartışmalarının temel sebebi de budur.

Neoliberal politikaların 21. yüzyıl Türkiye'sine bıraktığı miras sürdürülemez bir kamu maliyesi ve 2001 yılındaki finansal kriz olmuştur. 2001'de yaşanan krizden sonra yeni bir süreç başlamış hem ekonomide hem de siyasette göreceli bir istikrar sağlanmıştır. Yazar yeni dönemde kısmen bir paradigma değişikliğine de dikkatlerimizi çekiyor. 2001 krizinden sonra IMF'nin de desteğiyle kabul edilen ekonomik program neoliberal politikaların aksine piyasaların kendi başına bırakıldığında sorunların çıkabileceğini ve bu yüzden denetlenmesi gerektiğini kabul ediyordu. Bu dönemde kurulan bağımsız otoriteler bu paradigma değişiminin bir neticesidir. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimi de bir yandan AB sürecini başlatarak siyasal ve kurumsal dönüşümü sağladı, bir yandan da ekonomi programlarına sadık kalarak makro dengeleri sağlamlaştırmış özellikle de kamu maliyesini kontrol altına almıştır. Bu dönemde enflasyondan faize, doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata kadar birçok alanda olumlu gelişmeler kaydedilmiş ve gelirlerde önemli artışlar yaşanmıştır. Yazarın da vurguladığı gibi bu göreceli başarıya rağmen uzun vadeli politikalar ve stratejiler benimsenip uygulanmadığı için Türkiye ekonomisi ihtiyaç

duyduğu verimlilik ve teknolojik ilerleme yönünde yapısal dönüşümü gerçekleştirmemiş ve orta gelir tuzağı tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Son 200 yıllık dönemde iktisadi büyümenin ve gelişmenin *yakın ve temel* nedenleri dikkate alındığına her iki nedenler grubunda meydana gelen gelişmelerin ortak özelliği söz konusu gelişmelerin uzun dönemli, kalıcı ve sonuç odaklı bir perspektiften yoksun olmasıdır. Dolayısıyla ne ekonomik yapının dönüşümünde kalıcı bir yol alınabildi ne de katılımcı ve toplumun geniş kesimlerinin kapsayacak kurumların oluşması tam anlamıyla gerçekleşebildi. Buna rağmen gerek sanayileşme anlamında gerek kapsayıcı kurumların yerleşmesi konusunda kısmi de olsa gelişmeler kaydedildi. Pamuk Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmemesi için ciddi bir zihinsel dönüşüm ve kapsayıcı politikaların uzun dönemli bir perspektifle benimsenip uygulanması gerektiğine sık sık vurgu yapılmaktadır.

Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası, 1853-54 Tuna Seferi

Ferik Ahmed Muhtar Paşa, Hazırlayanlar: Gültekin Yıldız ve Fatih Tetik

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 287 sayfa, ISBN: 978-605-332-222-1.

Serkan ER*

Türk askerî tarihçiliğinin öncüsü olarak nitelendirilen Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın, orijinal künyesi *Kırım Sefer-i Meşhûru Evâilindeki 1270 "Osmanlı-Rus" Tuna Seferi ve Bunun Nihayetindeki Silistre Müdafaa-i Kahramanânesi* olan ve 1922 yılında basılmış eseri Gültekin Yıldız ve Fatih Tetik tarafından ilk defa Latin harfleriyle yeniden yayımlanmıştır. Eser, hazırlayanların Ferik Ahmed Muhtar Paşa ve eserleri hakkında bir giriş metni ve Ahmed Muhtar Paşa'nın künyesi yukarıda belirtilen eserin günümüz Türkçesine uyarlanmış şekli olmak üzere iki bölüm halinde hazırlanmıştır.

Eserin giriş metninde, Osmanlı Devleti'nde askerî tarih çalışmalarının gelişim süreci ele alınmış ve bu alanın hemen her safhasında faaliyet gösteren ve isim benzerliği sebebiyle 93 Harbi kahramanı Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile sıklıkla karıştırılan, bugün İstanbul Pangaltı'da bulunan Askerî Müze'nin kurucusu Ferik Ahmed Muhtar Paşa (1861-1926)'nın hayatı ve askerî tarihçiliğe katkılarına yer verilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, serkaner2001@yahoo.com.tr

Eserin günümüz Türkçesine çevrilen bölümünde Ahmed Muhtar Paşa, öncelikle günümüz literatüründe Kırım Harbi (1853-1856) olarak bilinen savaşı, Tuna Seferi ve Kırım Seferi olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Tuna Seferi'nin sonunda meydana gelen Silistre Müdafaasında, düşmana oranla bir avuç denilebilecek kadar az ve ekserisi Anadolu ve gönüllü başıbozuk süvarilerle gönüllü Arnavutlar ve Mısır ile Tunuslu Arap askerlerden oluşan Osmanlı Ordusu'nun, basit toprak siperler arkasında yetenekli Rus ordusuna uzun süre mukavemet etmesinin bütün Avrupa devletlerini hayrete düşürdüğünü söylemektedir. Ancak bu kadar mühim ve önemli olan bu müdafa hakkında o zamana kadar herhangi bir eser yazılmamış⁵ ve aydınlatılmamış olduğunu bu nedenle kendisinin Osmanlı hamaset ve kahramanlığının muhteşem bir örneğini teşkil eden bu müdafaayı en sağlam ve muteber kaynaklara dayanarak tarihî bir surette yazdığını belirtmektedir.

Ahmed Muhtar Paşa'nın kaleme aldığı eseri iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki sefer öncesi faaliyetleri ve Silistre müdafaası öncesi meydana gelen gelişmeleri diğeri ise Silistre muhasara ve müdafaasını anlattığı bölümlerdir. İlk bölümde yazar, Rus Çarı I.Nikola'nın hedefinin mukaddes yerler ve gayrimüslimlere imtiyazlar maskesi altında başta İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'nin taksimi ve ortadan kaldırılması olduğunu belirtmektedir. Bu hedefine ulaşmak için hasmane bir tutum sergileyen Rusya ile muharebeler Rumeli ve Anadolu harekât bölgeleri olmak üzere iki cephede resmen 20 Safer 1270 (22 Kasım 1853) tarihinde başlamıştır. İlân edilen umumi seferberlik neticesinde toplam 290.000 kişi silah altına alınmış, Osmanlı ordusu nizamiye askerleri, gönüllü başıbozuk süvari askerleri, Arnavut gönüllüleri ile Mısır ve Tunus askerlerinden oluşturulmuştur. Daha sonraları müttefik devletlerden Fransa, İngiltere müteakiben Sardunya (İtalya) da harp için askerlerini sevk etmiştir. Yazarın ifadelerinden müttefik askerlerin milliyetleri incelendiğinde bunların arasında Hintlilerin, Türklerin, İsviçrelilerin, Almanların, Cezayirlilerin, İskoçyalıların bulunduğu görülmekte böylelikle aslında bu harbin küçük bir cihan harbi niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Yazarın müttefik devletlerin harbe iştirakini ele alırken dönemin şartları gereği diplomatik bir üslup kullanmaya dikkat ettiği görülmektedir. Örneğin Sardunya (İtalya) devletinin harbe iştirakinin “*haksız bir şekilde Türklere vukûa gelen, külliyen insaniyete ve adalete mugayir bulunan saldırı ve tasalluta tahammül edemediğinden*” kaynaklandığını (s.34), İngiltere ve Fransa devletlerinin ise “*nice asırlardan beri bize her daim dostluk, âli-cenablık göstermeyi*

⁵ Yazar, Silistre Müdafaası ile ilgili Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre piyesinin yer aldığını ve bu piyesin Osmanlılar üzerinde mühim etkiler uyandırdığını belirtse de bu piyesin kumandanlar, erkân ve şahıslar, muhasara ve müdafaanın meydana gelişi ve seyri hakkında bilgilerin pek eksik bulunduğunu da ifade etmektedir. (Bkz. s.11) Hatta kendisinin bu piyesi tarihe tam olarak uyarlayarak yeniden oluşturduğu bir çalışması da yer almaktadır. (Bkz. s.20)

âdet haline getirmiş bu iki büyük milletin hukukumuzu silah kuvvetiyle müdafaa için” Ruslara karşı harp ilân ettiklerini beyan etmektedir (s.53).

Ahmed Muhtar Paşa, harbin başlangıcından Kırım seferine kadar vukua gelen muharebeleri incelediği eserinde, her bölümle ilgili yazılmış yabancı kaynaklara yer vermekte ve bunların anlattıkları olayları diğer kaynaklarla da karşılıklı olarak analiz etmektedir. Silistre müdafası öncesi meydana gelen muharebeleri (İsakçı, Kalafat, Tutrakan, Oltaniçe, Çetat, Çetina Muharebeleri), Fransız harp tarihçisi Gustave Marchal’ın 1888 tarihli *Kırım Muharebesi (La Guerre de Crimée)* adlı eseri ve Girit kaymakamlarından Hüseyin Hüsnü’nün 1876 tarihli *Sâika-i Zafer* adlı eserini karşılaştırarak ele almıştır. Bu bölümde bu muharebelerden başka Osmanlı tarihinde derin izler bırakan Sinop faciası ve Osmanlı donanmasının durumuna da değinen yazar, yeniçerilerin kaldırılmasından sonraki Osmanlı ordusunun durumu ve müttefik askerleriyle ilgili de bilgiler vererek eserin asıl konusunu teşkil eden Silistre müdafasına geçmektedir.

Yazar eserin ikinci bölümünde, 12.000 ile 15.000 Osmanlı askerinin mükemmel bir şekilde teçhiz edilmiş 90.000 kişiyi aşan Rus ordusunun hücum ve saldırılarına nasıl mukavemet ve müdafaa ettiğini ele aldığı Silistre muhasara ve müdafasını üç temel yabancı eseri analiz ederek anlatmıştır. Bunlardan ilkinin harpte Osmanlı saflarında yer alan İngiliz mühendis Teğmen Butler’in şehit olana kadar günü gününe harp olaylarını anlatan günlüğünü de içeren ve sonraki günlerde meydana gelen olayları da ele alan İngiliz muhabir A.Woods’un 1855 senesinde basılan, Türkçesi “*Son Sefer: Doğudaki Savaşın Kısa Hikâyesi*” olan eseri oluşturmaktadır. Yazar ikinci yabancı kaynak olarak yukarıda künyesi zikredilen Gustave Marchal’ın kitabının üçüncü kısmını ve son olarak ise Rus yazar Kovalevski tarafından 1868 senesinde basılan, Türkçesi “*1853 ve 1854’te Türkiye Aleyhinde Sefer*” olan eserini kullanmıştır. Bu eserlerde Silistre muhasara ve müdafası hakkında verilen malumatları aynen aktaran Ahmed Muhtar Paşa, bazen aralara girme yaparak bazen de dipnotlar şeklinde yazarların metinlerini eleştirmektedir.

Woods’un eserine yaptığı eleştirilerin temelini “*Silistre’de, kahraman Silistre Müdafası’nı vücuda getiren, hiçbir ecnebi şahıs değil, orada pek bol ve fedakârca akıtılmış Türk, Arnavut, Arap kanı ve herhalde Osmanlı yiğitlik ve hamaseti*” olması teşkil etmektedir (s.96). Çünkü Butler kaleme aldığı günlüğünde kendisini *Silistre’de hâkim ve adeta birinci şahıs suretinde göstermekte* ve kendisini *kale muhafızından bile öne geçiren* ifadeler kullanmakta aynı şekilde Woods da sonraki bölümlerde Teğmen Butler’dan “*şanlı koca bir Silistre kahramanı çıkarmak suretiyle hem o dostunu yükseltmek, namını ebedî kılmak ve aynı zamanda mensup bulunduğu millet için Tuna sahilinde bir şan ve şeref alanı meydana*

getirmek” amacı gütmektedir (s.161). Buna mukabil Osmanlı askerlerini kafa, kulak kesen barbarlar olarak nitelemekte (s.122,125), zabitleri değersiz ve kıymetsiz, hiçbir şeyi yapmaya muktedir olmayan kendilerinin selametinden başka bir şey düşünmeyen kişiler olarak göstermektedirler (s.143). Ahmed Muhtara Paşa da Osmanlı ordusunu küçük düşüren bu ifadeleri eleştirerek reddetmekte ve Butler’ın Osmanlı’ya yaptıklarını takdir etmesine rağmen (s.161) onun *kalede kıymetli bir fen memurundan* başka bir şey olmadığını (s.109) ve ondan başka kalede bulunan *Osmanlı, Mısırlı ve ecnebi birtakım kahraman ve mühim, itibarlı ve malumatlı birçok askerî erkân ve ümeranın* da yok sayılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (s.161).

Yazar, Gustave Machal’ın eserinde yer alan Osmanlı ordusunu eleştiren yazılara da karşı çıkmaktadır. Eserde geçen Mareşal Saint Arnaud’un Fransa harbiye nazırına gönderdiği mektuptaki; Osmanlı ordusunda sadece başkumandan ve askerler olduğu, aradaki zabıt ve küçük zabitanın mevcut olmadığı, Ömer Paşa’nın kendi emrindeki askerlerin mevcutlarını dahi bilmediği, Ruslara karşı hiçbir malumata sahip olmadığı, kararlaştırılmış bir sefer planının mevcut olmadığı hakkındaki iddialarını (s.169) uygun bulmamaktadır. Bunların yanlışlığını ortaya koymak için eserinde “*seferdeki Osmanlı askerleri ve ordusunun hakiki ahvali hakkında malumat*” adıyla ayrı bir kısım açan Ahmed Muhtar Paşa, ordunun Tuna ve Kırım seferinden on sene önce ilerlemeye başladığını, bu seferlerde de ordunun silahları, teşkilat ve tensikatı, teçhizat ve nizamıyla mükemmel bir şekilde bulunduğunu ve bunların başında bulunan erkân, ümera ve zabitanın sanatlarında mahir ve mağrur, askerî nizam ve kanunlara bağlı, birçoğu Avrupa’da harp mekteplerinde yetişmiş kişilerden oluştuğunu söylemektedir (s.171,172).

Yazar üçüncü yabancı kaynak olarak kullandığı Rus Kovalevski’nin eserine; daha önceki eserlerde bahsedilmeyen ve Silistre müdafaasını *kahramanca çoklu müdafaa haline koyan, bütün cihanın takdir ve hayretlerini kazanan ve Türkler için ilelebet pek şanlı bulunan o aslanca hurûc hareketlerinden* (s.189) ve Rusların birçok kez kaleye yaptıkları hücum ve baskınlar ile bunlar esnasında verdikleri kayıp ve yaralılarından bahsettiği için yer verdiğini beyan etmektedir. Rus yazarın eserini aynen aktaran paşa, dipnotlarla açıklamalarda bulunmayı da ihmal etmeyerek Kovalevski’nin kitabında yer alan Rus ordusu hakkındaki cetvelleri de metnin sonuna ilave etmiştir.

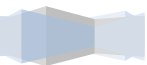
Ahmed Muhtar Paşa’nın eserini hazırlarken “*farklı kaynaklardaki bilgilerin karşılaştırılması*” yöntemini kullandığı, herkesin ulaşabileceği kaynaklarla birlikte bazı hususi vesikalara ve sözlü bilgilere de yer verdiği görülmektedir. Osmanlı ordusunda uzun yıllar hizmet etmiş yüksek rütbedeki bir paşanın eserinde, Osmanlı harp tarihinde önemli bir

yeri olan 1853-56 Osmanlı-Rus Harbi ile ilgili resmi evraklara başvurması da beklenirken bunlara yer vermemiş ya da verememiş olması da düşündürücüdür.

Kitabı yayına hazırlayan Gültekin Yıldız ve Fatih Tetik'in ciddi ve titiz bir çalışma yaptıkları görülmektedir. Kitapta yer alan bazı ufak hataların da yeni baskılarda düzeltileceği umut edilmektedir. Kitabın başında hedeflerinin; hem vefatından sonra gerek askerî gerek sivil kurumlar tarafından gerekli ilgiyi göremeyen merhum Ahmed Muhtar Paşa'nın hatırasını yâd ederek Türk askerî tarihçiliğine katkılarının tanınmasını sağlamak; hem de 1853-56 Osmanlı-Rus Harbi'ne dair gerek Osmanlı literatüründe gerekse Cumhuriyet döneminde akademik araştırmaların oldukça az olduğunu beyan ederek bu alandaki Türkçe literatüre yeni bir katkı yapmak olduklarını belirten akademisyenlerin bu yayınlara hedeflerine ulaşmalarını temenni ederiz.

Hazırladıkları bu eserle Osmanlı ordusunun unutulmuş zaferlerinden biri olan Silistre müdafaasını yeniden zihinlerimizde yer edinmesini sağlayan akademisyenler, bu gibi yayınlardan beklentilerini de şu cümlelerle dile getirmişlerdir:

“Umulur ki bu ve benzeri yayınlarla, Ahmed Muhtar Paşa ve Mehmed Nihad Bey gibi askerî tarihçilik geleneğimizin fedakâr ve hamiyetperver kurucuları hakettikleri hatıra kürsüsüne çıkarılır ve günümüzde üzerine ölü toprağı serilmiş görüntüsü veren resmî-askerî harp tarihi birimleri tarafından değilse de sivil akademisyenler ve gönüllüler tarafından Osmanlı/Türk askerî tarihi ilerleyen yıllarda daha derinliğine araştırma ve incelemelerle aydınlatılır” (s.XXVII, XXVIII).

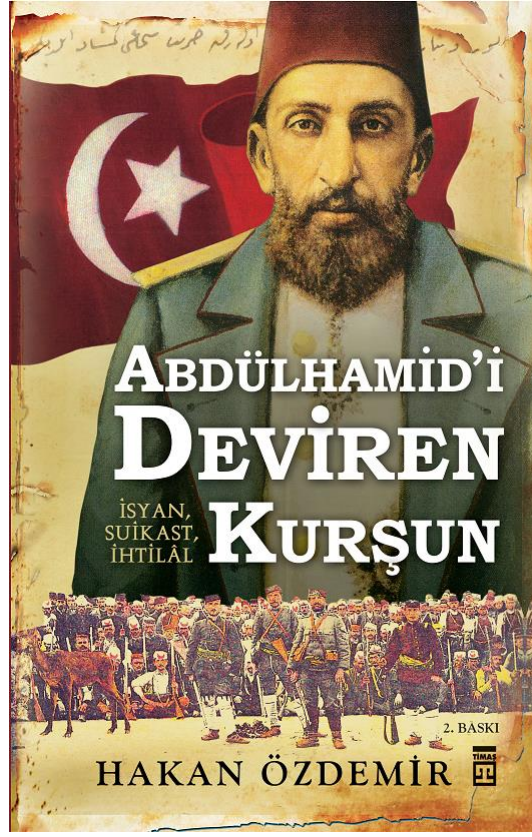

Osman Qazi Kandemir

Qarənfıl

Roman

Abdülhamid'i Deviren Kurşun – İsyân, Suikast, İhtilal

Hakan Özdemir

İstanbul, TİMAŞ Yayınları, 2014, 312 sayfa, ISBN: 978-605-08-1503-0.

Seçil ÖZDEMİR*

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili M. Şükrü Hanioglu'nun *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)* ve bunun devamı niteliğinde olup henüz Türkçesi yayınlanmamış olan *Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908* isimli eserleri en kapsamlı çalışmalar olarak kabul edilebilir. Tarık Zafer Tunaya (*Hürriyetin İlanı - İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*), Şerif Mardin (*Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*), Feroz Ahmad (*İttihat ve Terakki 1908-1914*) ve Sina Akşin (*Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*) gibi pek çok tarihçi bu alanda eserler vermiştir. Dönemle ilgili hatıratların bolluğundan dolayı, İkinci Meşrutiyet devrinin, kendi aktörleri tarafından tarihi yazılan ender dönemlerden biri olduğu ifade edilir.

* Tarih Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı Hüseyin Avni Sözen Anadolu Lisesi, İstanbul, secilozdemir@gmail.com

Arka kapak yazısında Doç. Dr. Abdulhamit Kırmızı'nın “ezberleri bozacak bir kitap!” dediği “**Abdülhamid’i Deviren Kurşun**”, Hakan Özdemir’in bir mühendis olarak tarihe ve coğrafyaya dost olmasıyla başlayan serüveninin ilk meyvesi olarak karşımıza çıkıyor. Yazar görsel ve analitik yeteneklerinin kendisine sağladığı avantajlardan yararlanarak Jön Türk ‘İhtilali’ hakkında bilinenleri ustaca hesaba çekmiş, Kırmızı’nın ifadesiyle, ilk defa gün yüzüne çıkan belgelerle Osmanlı tarihinin bu önemli kesitinin sorunlu kronolojisini düzeltmiştir.

Kitap, II. Meşrutiyetin ilanıyla sonuçlanacak olan Abdülhamid’e muhalif Jön Türk hareketinin doğuşunu, Makedonya’da gizli bir şekilde teşkilâtlanmasını, mensuplarının deşifre olduktan sonra giriştikleri suikastleri konu alıyor. Bilindiği üzere XIX. yüzyıl sonundan itibaren Makedonya, Sultan Abdülhamid’in otoritesinin çok fazla hissedilmediği, çok uluslu ve çok kültürlü bir imparatorluk coğrafyasıdır. Bu sebeple İttihat ve Terakki Cemiyeti burada gizli bir şekilde teşkilâtlanma imkânı bulmuştur. İmparatorluğun içerisinde bulunduğu kötü durumdan, ancak “hürriyetin ilânı” ile kurtulabileceğine inanan Jön Türkler, devlet bürokrasisinde, Adliye’de, posta ve telgraf teşkilatında, ama asıl önemlisi Harbiye ve diğer ordu birliklerinde kadrolaşmıştır.

İngiltere ve Rusya’nın Reval görüşmelerinde gizlice Osmanlı’yı parçalama hesapları yaptığı, kısa zamanda Makedonya’nın elden gideceği söylentileri Jön Türklerde büyük endişe yaratmıştır. Bu “vatan sevdalıları”, ülkedeki tüm sorunların kaynağı olarak gördükleri “müstebid” Abdülhamid rejimini yıkmak için harekete geçerler. Lâkin Abdülhamid’in hafiyeye teşkilâtı burada da yakalarını bırakmaz. Gizli toplantıları ve örgütlenmeleri kısmen deşifre olan teşkilat üyeleri geri dönülmez bir yola girmişlerdir. Önlerinde iki seçenek vardır; Abdülhamid’i devirmek, ya da Abdülhamid tarafından etkisiz hale getirilmek... İlki 11 Haziran 1908’de Selanik Merkez Kumandanı Yarbay Nazım Bey’e karşı düzenlenen bir dizi suikast ile ihtilal süreci başlamıştır.

Sultan Abdülhamid, cemiyetin faaliyetlerine karşı güvendiği bir kumandan olan Şemsi Paşa’yı, “İttihatçıların kökünü kazımak” üzere Makedonya’ya gönderir. Abdülhamid, Makedonya’daki mektepli zabıtlere güvenmemektedir. Bu sebeple Şemsi Paşa’nın, padişahın güvendiği Arnavutlardan milis kuvveti oluşturması istenir. Firzovik’te toplanan bu milisler, Şemsi Paşa’nın emrini beklemeye başlarlar. Bu sırada Yıldız’dan gelen talimat üzerine, henüz hazırlıklarını tamamlayamadan Selanik üzerinden Manastır’a giden Şemsi Paşa, telgrafhane çıkışında ittihatçı fedâî Mülâzım Âtîf Bey tarafından öldürülür.

Şemsi Paşa’nın ölürken dilinden dökülen “**beni zabıtlar bitirdi!**” sözü sadece kendisinin değil, adeta Abdülhamid’in de son sözü olur. Drahor kıyısında Âtîf’in tabancasından çıkan

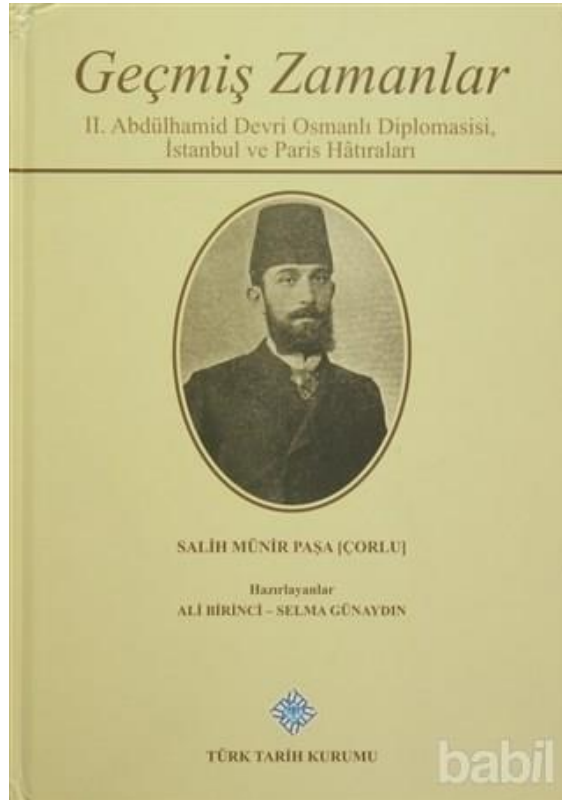
kurşun Manastır'da Şemsi Paşa'yı, İstanbul'da ise son kudretli hükümdar Sultan Abdülhamid'i devirir... Kitabın en can alıcı noktası, tam da burasıdır. Suikastın hemen ardından yaralı olarak kurtulan ittihatçı fedâî Âtîf, bir dükkâna saklanır. Kitapta bu dükkânın bulunduğu sokağın fotoğrafını görüp, ardından Âtîf'in bir eve gizlenmesini ve oradan bir kadın çarşafı giyerek gizlice kaçırılmasına tanık olmak, sanki bir polisiye roman okuyormuşsunuz hissine kapılmanıza neden olur. Oysaki, kitapta ortaya konulan zengin arşiv belgeleri, telgraflar, haritalar, fotoğraflar bunun bir roman değil, tarihi bir gerçeğin ta kendisi olduğunu gösterir.

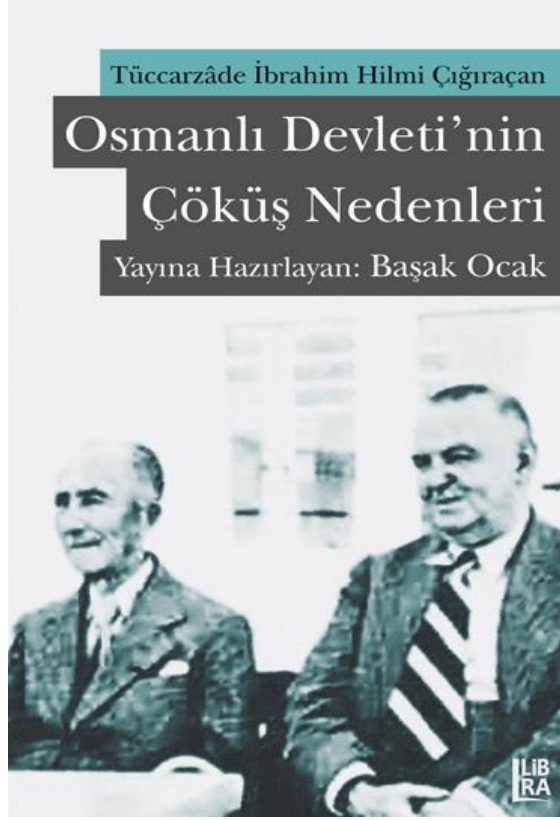
Şemsi Paşa'nın ölümüyle Abdülhamid'i zor durumda bırakan İttihatçılar için, halledilmesi gereken bir sorun daha vardır: Firzovik'te toplanan Arnavut milisler. İttihatçılar önce bu milisleri dağıtmak isterler ama bunda başarılı olamazlar. Gustave Le Bon'un "*Kitleler Psikolojisi*" kitabını kendilerine rehber eden ittihatçılar, etkili propaganda ile bu grubu meşrutiyetin ilan edilmesi gerektiğine şartlandırır. Artık Firzovik'teki dindar Arnavutlar, dinin "*meşveret*", "*adalet*", "*uhuvvet*" gibi kavramlarını kullanarak, hürriyetin gelmesi gerektiğine yürekten inanırlar. Padişahın etrafında bir menfaat şebekesinin olduğuna ve padişahın bunlardan kurtarılması gerektiğine ikna edilirler. Bunun ardından meşrutiyetin ilanı için Yıldız'a telgraflar çekerler. Bu telgraf yağmuru, o dönemde âdeta sosyal medya işlevi üstlenir. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Abdülhamid'e "*Hünkârım burada bendeniz hariç herkes İttihatçıdır*" sözünü söylemesi de, aslında Abdülhamid'in hürriyet taleplerine daha fazla direnemeyeceğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Nihayet o herkesin nümâyîşlerle karşıladığı hürriyet gelir. Uğruna nice canların fedâ edildiği şeyin, "gerçek hürriyet" olup olmadığı hep tartışılmalı; tartışılmayan bir şey var ki, o da bu sürecin "*son kudretli hükümdar*" Abdülhamid'in sonunu getirdiği gerçeğidir.

1908 İhtilâli sürecindeki olayların gün gün aktarıldığı kitapta, bir devrim kronolojisi oluşturulmuş. Ayrıca çok sayıda görsel malzeme, fotoğraf ve belge kullanılmış. Bu kitabı okurken, Manastır'da Şemsi Paşa'yı vuran kurşunun izinde bir sokak gezintisine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli bir ritüeli olan tahlif merasimine veya Firzovik'teki Arnavutların toplandığı tren istasyonuna yolculuğa çıkabilirsiniz. Niyazi Bey'in deşifre olduktan sonra, Resne'den Manastır'a uzanan yirmi üç gün süren kaçış macerasını ve izlediği güzergâhı kitaptaki haritadan takip edebilirsiniz. Resneli Niyazi Bey'in Manastır yolunda karşısına çıkan ve uğur getireceğine inandığı "*geyik muhabbeti*"ne tanık olabilirsiniz. Yine II. Meşrutiyet öncesi gerçekleşen suikastlerin, gösterilerin, Yıldız'a gönderilen telgrafların bir belgesel tadında anlatıldığını görürsünüz.

Bazen Enver Bey ve Niyazi Bey'le, bazen Arnavut çeteciler Adem ve Çerçis'le, bazen de Şemsi Paşa ve onu vuran Âtîf'la karşılaşırırınız kitabın sayfaları arasında... Kâh “*kabe-i hürriyet*” olan Selânik'teki Beyaz Kule'nin yanında bulursunuz kendinizi, kâh Manastır sokaklarında... “*Abdülhamid'i Deviren Kurşun*” kitabını orijinal kılan şey, dönemin Rumeli Müfettiş-i Umûmî'si Hüseyin Hilmi Paşa evrâkındaki bazı belgelerin ilk kez kullanılması. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İngiliz elçilik raporları, konuyla ilgili yerli ve yabancı eserler ciddi bir bibliyografya çalışmasının yapıldığını gösteriyor. Arşiv belgeleriyle birlikte düşünüldüğünde, neredeyse beş yüze yakın kaynak kullanılması, kitabın orijinalliğini artırıyor. Mühendis kökenli bir tarihçinin, ikincil kaynakları kullanarak sıradan bir çalışma yapmak yerine yoğun bir şekilde arşiv belgelerini kullanması ve bunu metin içerisine yaptığı alıntılarla yansıtması dikkati çekmektedir. Yazar, Firzovik toplanmasının Şemsi Paşa suikasti ile bağlantısını ve bu iki olayın Abdülhamid iktidarını nasıl etkilediğini sebep-sonuç ilişkisi ile tutarlı bir şekilde ele almıştır. İkinci Meşrutiyet süreciyle ilgili çalışma yapanlar için önemli bir kaynak olan kitap, zaman, mekân ve insan unsurunu birleştirerek tarihin ilgi duyulan, ama pek de bilinmeyen bir dönemine ışık tutuyor.

Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri

Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırâçan, Yayına Hazırlayan: Dr.Başak Ocak

İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2010, 178 sayfa, ISBN: 978-605-4326-00-6.

H.Murat SÖNMEZ*

Hacmi küçük içeriği ise hacmi ile ters orantılı olan bu eser, 67 yıllık yayıncılık hayatına sahip Türk yayıncılarının öncüsü Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırâçan'ın kuvvetli kaleminden 1912 yılında çıkan üç değerli kitabın çeviri yazılarından oluşmaktadır. “Zavallı Millet”, “Milletin Hataları” ve “Milletin Kusurları” adlı bu üç eser II.Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu hazin tablonun sebeplerini idari, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan ele almakta ve hastayı tedavi etmek için reçeteler sunmaktadır.

Tüccarzâde İbrahim Hilmi, Balkan Savaşı'nda Çatalca savunması sırasında “Kitaphâne-i İntibah” adı altında on sekiz kitaptan oluşan bir seri yayımlamaya başlamıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin ve milletin içinde bulunduğu sorunların tespiti ve çözüm önerilerini konu alan bu kitapların altısı bizzat Hilmi Bey tarafından kaleme

* Dr., Kara Harp Akademisi, İstanbul, hmuratsonmez@gmail.com.

alınmıştır. Bu eserler; “Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz”, “Türkiye Uyan” ve “Avrupalılaşmak” ile aşağıda tanıtımı yapılan ve “**Osmanlı Devleti’nin Çöküş Nedenleri**” kitabında birleştirilen “Zavallı Millet”, “Milletin Hataları” ve “Milletin Kusurları” adı altında yayımlanmıştır.

Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracı’nın cahilliğin ve ataletin yok edilmesine yönelik verdiği mücadeleli yaşamı günümüzde doktora ve yüksek lisans tezlerine konu olmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kurduğu ve Cumhuriyet döneminde de idamesini sağlamayı başardığı yayımevi ile bini aşkın kitabı yayımlamayı başaran müteşebbis bir ruha sahip Hilmi Bey’in bu eserini bizlere kazandıran Başak Ocak eserin orijinalliğini korumaya özen göstermiştir. Günümüz Türkçesine sadeleştirilmemiş olmasına rağmen kitabın derinliği okuyucuyu manyetik çekim alanının içine almakta ve bir solukta okunmasını sağlamaktadır. Ayrıca kitabın sonunda sunulan Osmanlıca-Türkçe sözlük, eserin okuyucu tarafından anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Hilmi Bey, eserini oluşturan üç kitaptan birincisi “Zavallı Millet”i Balkan Savaşı sırasında ülkenin durumu karşısında duyduğu üzüntü içinde kaleme almıştır. Bu eserde yazar Osmanlı Devleti’ni idari, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel yönlerden şiddetle eleştirmektedir. Yetmiş yaşında ihtiyar bir Osmanlı’nın ağzından çıkıyormuşçasına yazdığı bu kitapta “**Koca Cihan İmparatoru Osmanlı Devleti**”nin milletini zavallı hale düşüren sebeplere ve çözüm önerilerine yer vermiştir. Bu sebepleri ise; ilim ve fenne olan uzaklık, memleketin her köşesine hakim olan yolsuzluk, ordu ve donanmanın çağın gerisinde kalması, sosyal hayatın düzensizliği, ülkede Türklere ait müesseselerin eksikliği, tarım-sanayi ve ticaretin oldukça geriden takip edilmesi ile mülkî idarenin sistemli çalışmaması usul ve prensiplerin başa geçen kişilere göre değişmesi konuları altında incelemiştir. Sonuç bölümünde ise; ahlakı, maddi ve manevi gücü ihlal edilen Türkiye’nin, azimli ve gayretli insanların ortaya çıkmasıyla kendi servetini, refahını ve kuvvetini tamamen kazanacağı ümidinde olduğunu vurgulamıştır.

“Milletin Hataları” adlı ikinci kitabın yazılma nedeni, milletin sosyal ve milli hastalıklarını, hatalarını göstermektir. Hilmi Bey, “Zavallı Millet”e oranla daha serbest ve ağır bir söylemle kaleme aldığı bu eserinde sadece toplumsal yaraları ortaya koymakla kalmamış, bir taraftan da bu yaraların nasıl sarılabileceğine dair görüş ve önerilerini sunmuştur. Bu görüş ve önerilerini; cahillik ve tembellik, makam ve mevki dilencililiği, bedavacılık, aile hayatındaki bozulma, kadının toplumdaki yeri, görgü kurallarına riayet, toplumun ahlakı ve gençliğin durumu başlıkları altında ele almıştır.

“*Milletin Kusurları*” adlı üçüncü ve son kitap ise “*Milletin Hataları*” adlı ikinci kitabın devamı niteliğindedir. Özellikle ekonomik hayatla ilgili bölümler bu eserde yer bulmaktadır. Yazar kitapta Osmanlı Devleti ve milletinin içinde bulunduğu yoksulluğun ekonomik nedenleri üzerinde durmaktadır. Bahse konu nedenleri ve çözüm önerilerini; fakirlik ve sefalet, tarım, sanayi ve ticaret hayatı ile iktisadi teşebbüsteki eksiklikler başlıkları altında okuyucuya sunmuştur.

Yukarıda kısaca sadece özüne ve konu başlıklarına değindiğimiz eseri yazar oldukça akıcı bir üslup ve çarpıcı ifadelerle kaleme almıştır. Örneğin tarım sektöründe çağın gerisinde kalmamızı; “*Hâlen Hz.İdris döneminden kalma usullerle ziraat yaptığımızı, bizdeki tarım aletlerini Avrupa’da ancak etnografya müzelerinde görebileceğimizi*” ifade ederek dönemin tarım hayatını etkileyici bir anlatım tarzıyla hafızalarımızda canlandırmamızı sağlamıştır.

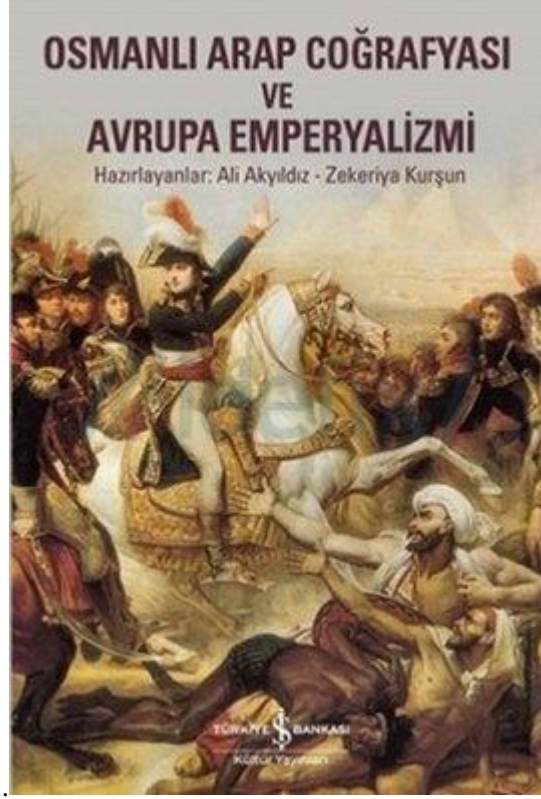
Hilmi Bey’in entelektüel şahsiyeti, bilgi birikimi, çoğu dönemin gelişmiş ülkeleri olmak üzere elliden fazla ülkede bulunmuş olması yapmış olduğu tespit, teşhis ve tedavi yöntemlerinin isabetliliğinin kanıtıdır. Bu sayede yazar, Osmanlı Devleti’ni diğer devletler ve sistemler ile karşılaştırarak eksikliklerimizi ortaya koymuş ve çözüm önerileri sunmuştur. Ayrıca o dönemde sosyal, yazılı, görsel ve işitsel medyanın eksikliği, araştırma şirketlerinin yokluğu, seyahat özgürlüğünün kısıtlılığı gibi imkânsızlıklar dikkate alındığında Hilmi Bey’in eserinin sadece hoşça vakit geçirilecek bir edebiyat kitabından ibaret olmadığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bu eser aynı zamanda araştırma/inceleme, ekonomi, tarih, sosyoloji, psikoloji, felsefe, uluslararası ilişkiler ve hukuk konularına da değinen ve sonunda da bir rapor olarak çözüm önerilerini sunan yazıldığı dönemin kapsamlı temel bir aynası olarak da günümüze önemini korumaktadır.

Hilmi Bey’in o dönemde yapmış olduğu tespitlerinin günümüzde de kısmen devam ettiğini görmek eserin güncelliğini koruduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun kanıtı ise şu sorularda saklıdır: Sadece insan hakları nedeni ile değil aynı zamanda gelecek neslin yetiştirilmesinde de en büyük role sahip olan kız çocuklarının eğitimi sorunsalı toplumumuzun her kesiminde çözülebildi mi? Kadınlara hak ettikleri değer verilebiliyor mu? Okullar çocukları sanatçı ve müteşebbis bir ruha sahip girişimci olarak mı, yoksa Hilmi Bey’in ifadesiyle “*memuriyet ordusuna kapak atmaya çalışan bir fert*” olarak mı yetiştiriyor? Başta aile olmak üzere toplumu oluşturan bireylerin birbirine göstermiş olduğu sevgi, saygı ve görgü kurallarına riayetin seviyesi yeterli mi? Ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumu dikkate alındığında tarımda, sanayide, ticarete ve bilimde dünya devletleri ile kıyaslandığında arzulanan hedeflere ulaşıldı mı? Tüm bu ve benzeri sorulara verilebilecek yanıtlar, sadece kitabın güncelliğini koruduğunun kanıtını değil aynı zamanda

Hilmi Bey'in tam 103 yıl önce yapmış olduğu tespitler ve sunduğu çözüm önerilerinin gerçekleşme seviyesinin farkındalığını da ortaya koymaktadır.

Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenlerini anlatırken yaptığı tespit ve teşhisleri okurken zaman zaman kızabilir, hüznülenebilir, hırslanabilir ama en sonunda ümitlenebilir yani şiddetli bir duygu yoğunluğu yaşayabilirsiniz. Hilmi Bey'in milletin hatalarını ve kusurlarını kaleme alırken kullandığı üslûp okuyucuya biraz ağır gelse de bu değerli eserin altı asırlık Osmanlı Devleti'nin can çektiği en zor döneminde 1912-1913 Balkan Harbi esnasında kaleme alındığı düşünüldüğünde Hilmi Bey'in tespitlerinin az bile olduğu kanaatine varılabilir. Bu eleştirel üslubunun yanında milletin ne kadar asil olduğu ve eksik yönlerinin tamamlandığında eski günlerine dönebileceği yazar tarafından vurgulanmaktadır. Çağın gerisinde kaldığı ve gelişmeleri takip edemeyişinin doğurduğu sıkıntılardan kaynaklanan sorunların farkına varılması için eleştirel yaklaşan yazarın amacının Türk Milleti'ni küçük düşürmek değil düştüğü yerden biran evvel toparlanıp ayağa kalkmasını sağlayacak reçeteleri sunmak olduğu eserin bütünü ele alındığında anlaşılmaktadır. Zaten kendisi de hakikatleri kimseden çekinmeden daima yazacağını, 93 Harbi sonrası sessiz kalındığı için Balkan Savaşı'nın hezimetine maruz kalındığı, eleştirel bir yaklaşımla olaylara bakacağını bundan dolayı şimdiden kırıcı bir üslûp kullanabileceği için kusuruna bakılmamasını, okuyucunun itiraz hakkının olduğunu kitabında vurgulamıştır.

Her cümlesinin hatta her kelimesinin paha biçilmez değere sahip olduğu kanaatini edindiğim bu kitabın tanıtımını birkaç sayfaya sığdırma zorunluluğundan kaynaklanan güçlüğü yaşamama rağmen, sadece 300 adet baskı yapmış olan esere talebin artmasını sağlayarak okuyucuyla buluşturmaya vesile olmak hedefi eserin tanıtımına teşebbüs etmemde beni rahatlatan hafifletici sebeplerden birini teşkil etmiştir. Günümüze göre nüfusun, okuma oranının ve maddi imkânların düşük olduğu 1912-1913 döneminde bile sadece "*Zavallı Millet*" adlı eserin 45.000 nüshasının okuyucu tarafından temin edildiği düşünüldüğünde unutulmaya yüz tutmuş bu değerli hazinenin tekrar topluma kazandırılmasında emeği geçen yayıncı Rifat Bali ve Dr.Başak Ocak'ı iyilikle anıyorum.

Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi

Ali Akyıldız, Zekeriya Kurşun

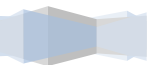
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, 594 sayfa., ISBN: 978-605-332-321-1

Doğan ÜSTÜNTAŞ*

Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi adlı çalışmada iki değerli akademisyen tarafından I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliğince 1916-1919 yılları arasında hazırlanan raporlar derlenmiş ve Latin alfabesine çevrilerek okuyucuya sunulmuştur.

Yazarlar tarafından bu raporların bir tarih metni olmaktan ziyade, Osmanlı Devleti'nin Araplarla meskûn coğrafyadaki hukukunu savunmaya yönelik olarak kaleme alınmış diplomasi metinleri olduğu, dolayısıyla tarih araştırmacılarının bu hususa özellikle dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Kitabı yayına hazırlayan akademisyenler bu raporları özetleyen elli sayfalık bir giriş bölümü yazmışlar, orijinal halini anlamakta zorlanacağı aşikâr olan günümüz ortalama okuyucusu için bir nebze olsun kolaylık sağlamışlardır.

* SAVBEN Doktora Öğrencisi, dogan98@gmail.com

Kitap, *Filistin Meselesi-Siyonizm Davası, Bağdat Şimendiferi Meselesi, El-Cezire Kıtasındaki Petrol Madeni İmtiyazı, İrva ve İska Meselesi, Şattülarap, Muhammara Meselesi, Necid Kıtası Meselesi, Kuveyt Meselesi, Katar Meselesi, Bahreyn Adaları Meselesi, Maskat Meselesi, Aden Meselesi, Trablusgarp, Bingazi ve Cezire-i İsna Aşer Meseleleri ve Mısır Meselesi* raporlarından oluşmaktadır. Osmanlı diplomatları tarafından hazırlanan bu raporlar, savaş sonrası kurulacak masada fiilen işgal altında ancak hukuken Osmanlı toprağı olan bu bölgelerde devletin hak ve menfaatlerini savunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Mısır ile ilgili bölüm raporlarda en fazla yer alan bölümü teşkil etmektedir. Ortalama bir tarih eğitimi almış kişinin bildiğı seviyede 1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgali, Hindistan yolunun güvenceye alınması, Mehmet Ali Paşa isyanı, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla olayın başka bir merhaleye evrilmesi ve İngiltere'nin tamamen kontrolü ele geçirmesi gibi konular raporda yer almaktadır.

Ancak kitapta yer alan, 1863 yılında Mısır Valisi olan İsmail Paşa'nın, "*Babilali'deki üst düzey devlet memurlarıyla, Sultan Abdulaziz'i ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ı ikna eden İsmail Paşa valilik ünvanını hıdivliğe dönüştürmeyi ve çok geniş imtiyazlar elde etmeyi başarır.(s.9)*" ve "*Tarih-i idari ve siyasetimizin en hazin fasıllarından birini teşkil eden bu ferman hikayesinin bir kısm-ı mühimmini – bu seneye ait vesai ki her nedense Hazine-i Evrak'ta bulmak mümkün olmadığından- yine İngiltere Sefirinin raporlarından almak lazım geliyor. (s. 375)*" ifadesi Osmanlı siyasi sistemindeki çürümeyi ortaya koyarken, suçun tek taraflı olarak Batı emperyalizmine mal edilemeyecek kadar ciddi olduğunu, hem cehaletin hem de rüşvetin devletin kılcallarına nüfuz ettiğini göstermektedir.

Trablusgarb, Bingazi ve Cezair-i İsna Aşer Meseleleri'nde Bugün Libya sınırları içerisinde yer alan Trablusgarb ve Bingazi İtalya tarafından işgalinden sonra Oniki Ada'nın bir oldu bittiyle İtalya'ya geçmesi Osmanlı tarafından hukuken kabul edilmemektedir. Bu bölümde dikkat çeken husus diğer bölgelerde ana aktör İngiltere olurken bu bölgelerde Fransa ve İtalya'nın öne çıkmasıdır.

Bağdat Demiryolu Projesi konusuyla ilgili olarak; "*Hükümet-i Seniyye ile İngiltere devleti beyninde münasebat-ı siyasiyenin mütezayiden kesb-i burudet eylemesi evvelen Mısır meselesinden, saniyen Bağdat şimendiferi imtiyazının Almanlara ita edilmesinden inbias eylemiştir.*" denilerek Osmanlı İmparatorluğu-İngiltere ilişkilerinde Mısır ve Bağdat demiryolu meselesinin ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Her iki konunun da Avrupalıların sömürgelerini ve ulaşım yollarını kontrol etme politikasından kaynaklandığı açıktır. İngiltere, Almanlara verilen bu imtiyaza karşı çıkmış, Osmanlı İmparatorluğuna

“Basra havalisinde İngiltere’nin iktisat nokta-i nazarında haiz bulunduğu hakk-ı rüçhan-i müktesebi muhil bulunduğu...” şeklinde notalar vermiştir. Bu “kazanılmış haklar” meselesinin devletin zayıfladığı dönemde sürekli masaya getirildiği görülmektedir. Kapitülasyonlar dediğimiz de bir kazanılmış hak meselesi değilmiydi?

Petrol Arama İmtiyazı; 1900’lerin başında petrol artık stratejik önemi olan enerji kaynağı olmuştu. Basra bölgesindeki petrol rezervi ise Batılı devletlerin iştahını kabartmaya başlamıştı. Bu kapsamda, *Shell, Deutsche Bank, Anglo-Sakson Petrol Kumpanyası* gibi firmalar ve Mister Gülbenkyan gibi kişiler arasında petrol paylaşılmaya başlanmıştı.

Kuveyt Meselesi; İngiltere’nin Basra Körfezi’ne gelişi 17.yüzyıla dayanmakla beraber esas etkisini 19.yüzyıla sonuna doğru göstermiştir. Daha çok bölgeden çıkarılan inci ve Hindistan ticaretiyle önem arz eden Basra Körfezi petrolün keşfiyle stratejik hale gelmiştir. Berlin ile Bağdat arasında yapılması planlanan demiryolunun, Alman İmparatorluğu’nun Basra Körfezi üzerinde güç sahibi olmasından Britanya’nın duyduğu rahatsızlık nedeniyle 1899’da Kuveyt, Birleşik Krallık ile imzaladığı anlaşma gereğince, dış ilişkilerin kontrolü Britanyalıların elinde olacak, karşılığında ise her yıl belli bir miktar para alacaktı. 1913’te Birleşik Krallık ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan anlaşmayla Kuveyt emiri Mübarek el-Sabah, Kuveyt şehrinde oluşturulan özerk yönetimin yöneticisi olarak her iki devlet tarafından da tanındı. Raporda İngiliz Times gazetesinde 1899’da yayınlanan uzun bir makalede, Kuveyt’in neden Osmanlı’ya ait olmadığı anlatılmakta, bu durum medyanın nasıl kullanıldığını görmek açısından ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Necid bölgesi bugünkü Suudi Arabistan’ın iç kesimlerini ihtiva etmektedir. Raporlarda bu bölgede Suud ailesinin idareye nasıl geçtiği ve Vahhabiliğin nasıl güç kazandığı anlatılmaktadır. Buraya yapılacak askeri harekât için Bağdat Valisi olan Mithat Paşa bölgenin coğrafyası ve sosyal yapısı hakkında yeterli bilgi olmadığını bildirmektedir. Daha sonra yapılan harekât ise başarısızlıkla neticelenmiştir. Ayrıca Necid Kıtası bu raporların en zayıf olanı olmasına karşın, kitabın müellifleri bu konuda arşivde çok sayıda belge olduğunu belirtmektedirler.

Katar ve Bahreyn; Necid sahilinde bir yarımada olan Katar ve Basra Körfezi’nde bir ada olan Bahreyn’de İngiltere ve Osmanlı arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. İngiltere önce bir ada olması nedeniyle Bahreyn’i kendisine bağlamış, karadan tehdit edileceği endişesiyle Katar’a müdahale etmemiştir. Raporda, “*El-Katar sevahilinde hakimiyet-i Osmaniyye mine’l kadim resmen ve füilen mevcut olup eşraf-ı mahalliyeden Casim el Sani Babialı canibinden ihsan buyrulan kaymakamlık sıfatıyla...bir tabur ve iki toptan mürekkep kuvve-i askeriyenin mevcudiyeti hakimiyet-i Osmaniyye için bir burhan*

teşkil etmektedir” (s.255)denilmek suretiyle Katar’da Osmanlı hakimiyetine vurgu yapılmaktadır. Daha sonra keşfedilen doğal gaz rezerviyle dünya gündemine gelen Katar’da mevcut yönetici kral ailesi ile Osmanlı arasında pozitif bir münasebet olduğunu söylemek mümkündür.

Maskat; bugünkü Umman’ın başkenti olan şehir, *“Basra Körfezi’nin medhaline hakim olması hasebiyle bir mevki-i bahri olarak haiz-i ehemmiyettir.”*denilerek stratejik önemi vurgulanmaktadır. Maskat, 1506 yılında Portekizliler tarafından işgal edilmiştir. Portekizliler 1622’de Hürmüz’ü kaybettiklerinde, Maskat Portekiz donanmasının karargâhı olarak önem kazanmıştır. Bir süre İranlıların işgaline uğrayan bölge daha sonra, İngiltere ve Fransa arasında rekabete sahne olmuş, iki devlet daha sonra *“bağımsız”* bir *“imam”* tarafından yönetilmesi konusunda anlaşmıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu *“Ceziretü’l Arab’ın yed-i tasarruf ve hâkimiyetinde”* olduğu gerekçesiyle bu bağımsızlığı tanımamıştır.

Aden(Yemen) Meselesi; askeri ve ticari açıdan stratejik önemi haiz bölge, 1538 tarihinde Osmanlılar tarafından alınmıştır. Osmanlı uzun süre bölgeyi kendi halinde bırakmış ve yerel yöneticilerle idareyi sağlamıştır. Ümit Burnu’nun keşfi ve Doğu-Batı ticaretinin tedricen azalması nedeniyle önemi azalan bölge, Hindistan ticaretinin artmasıyla gemiler için kömür deposu olarak kullanılmış, Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla önemi daha da artmıştır. Aden de diğer bölgeler gibi İngiltere tarafından her türlü *hiyle ve desais* ile işgal edilmiştir.

Hadramut Meselesi, Yemen ile Umman arasında bir bölge olan Hadramut ile ilgili olarak *“Hariciye Nezareti evrakında hiçbir malumat mevcut olmadığından bu babda en ziyade tafsilatı muhtevi olan İngilizce ansiklopediye müracaat ile iktibas edilmiştir.”* (s.323)denilmek suretiyle esas yenilginin nerede olduğu ve bilgiye hükmedenin dünyaya hükmedeceği gerçeği zımnen gösterilmektedir.

Filistin Meselesi; Bu bölümde daha çok gazete haberlerinden elde edilen değerlendirmeler ile konu anlatılmaya çalışılmaktadır. Yahudilerin bütün *iktisad-ı cihaniyeyi* ele geçirdiklerini, dolayısıyla İngiltere’nin hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında Yahudi sermayesini kullanmak gayesiyle bu meseleyi özellikle desteklediği vurgulanmaktadır. Ayrıca İngiltere, Irak ve Filistin’i işgal ederek hem Mısır’a giden yolu kapatmak, hem de Bağdat demiryolunu etkisiz hale getirmek istiyordu.

Genel olarak baktığımızda, Arap Coğrafyasının Osmanlı İmparatorluğuna katılması İmparatorluğun stratejik ve ekonomik potansiyelini artırmış, bir yandan Orta Avrupa’da mücadele ederken diğer yandan Akdeniz ve Hint Okyanusu’nda güç mücadelesini sürdürme fırsatını vermiştir. Ancak önce Orta Avrupa’da meydana gelen geri çekilme, I. Dünya Savaşı sonrasında Arap coğrafyasının da elden çıkmasıyla İmparatorluğun sonunu getirmiştir.

Kitabı yayıma hazırlayan akademisyenler, Osmanlı Devleti'nin, Hint Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne, Anadolu sınırlarına ve Kuzey Afrika'ya kadar olan bölgelere hâkim olmasının tabii ve stratejik bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını belirterek, pozitivist-realist bir bakış açısıyla meseleyi ele alırken, “*Fransızların dostluğa ihaneti, kadim düşman Rusya*” gibi söylemlere başvurmalarının bir çelişki teşkil ettiğini belirtmek zorlama bir eleştiri olmayacaktır. Ayrıca, sizin “*tabii ve stratejik zorunluluk*” gerekçeniz İngiltere için de geçerli olabilir. Mısırlı bir Arap açısından bu iki tabii olanın “*emperyalizm*” bağlamında düşünüldüğünde bir farkı var mıydı sorusunun da cevaplanması gerekiyor.

Raporların müellifleri hakkında da bazı bilgilere yer verilmesi okuyucu açısından faydalı olmuştur. Rumbeyoğlu Fahreddin gibi iyi yetişmiş bir diplomattan siyasi nedenlerle istifade edilmemesi diğer bir hastalığımız olan liyakatten ziyade sadakat istendiğine hüznü bir örnek teşkil etmektedir.

Giriş bölümünde anlatımda zaman uyumuna dikkat edilmemiş, bazen geçmiş zaman, bazen geniş zaman kullanıldığından akıcılığı engellemiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti çoğu yerde “*Osmanlı devleti*” şeklinde küçük harfle yazılmıştır. Kitabın tanıtımında raporu yazarların dile vukufiyetleri haklı olarak övülmektedir. Yayınevinin de bu konuda hassas olması beklenirdi. Ayrıca, dil açısından kitabın bu haliyle dar bir kesime hitap ettiğini belirtmek gerekiyor.

Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti tarafından hazırlanan belgelerden öğreniyoruz ki yüzyıllardır yönetilen coğrafyalar hakkında bazen devlet kayıtlarında hiçbir bilgi bulunamıyor. Gazete haberlerine ve İngiliz ansiklopedilerine dayanarak diplomatik belge oluşturup devletin menfaatlerinin savunulamayacağı aşikârdır.

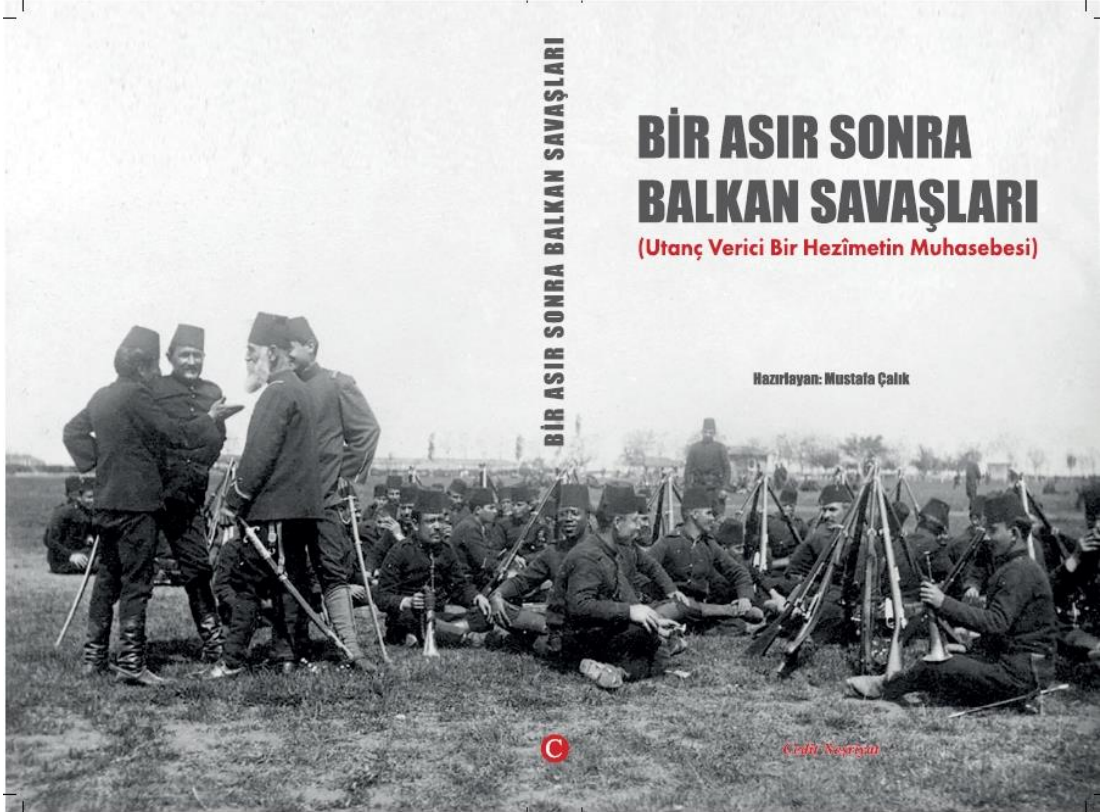
Kitabın sayfaları arasında dolaşırken bir “*dejavu*” hissine kapılıyor, yüz - yüz elli yıl önceki olayların çok az mahiyet farklılığıyla günümüzde de devam ettiği hüznüne kapılıyorsunuz. Eserde incelenen konu başlıkları; Basra, Kuveyt, Bahreyn, Umman, Yemen, Arabistan, Mısır, Libya, On İki Adalar, Filistin gibi günümüzde de kaosun ve gözyaşının hâkim olduğu coğrafyalar olması, sorunun bölgede hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Ancak Arap Coğrafyasındaki bu sorunların kaynağını sadece Batı emperyalizmine indirgemek bir kolaylık olacaktır. Marks, tarihin bir kez trajedi bir kez de saçmalık olarak iki kez tekrar edeceğini söylerken, Mark Twain ise tarih tekerrür etmez ancak kafiyelidir diyor.⁶ İstiklal Şairimizin ifadesiyle, “*ders*” almadığımız için Müslüman coğrafyada bu tarih, “*zengin kafiyeli*” olarak akmaktadır.

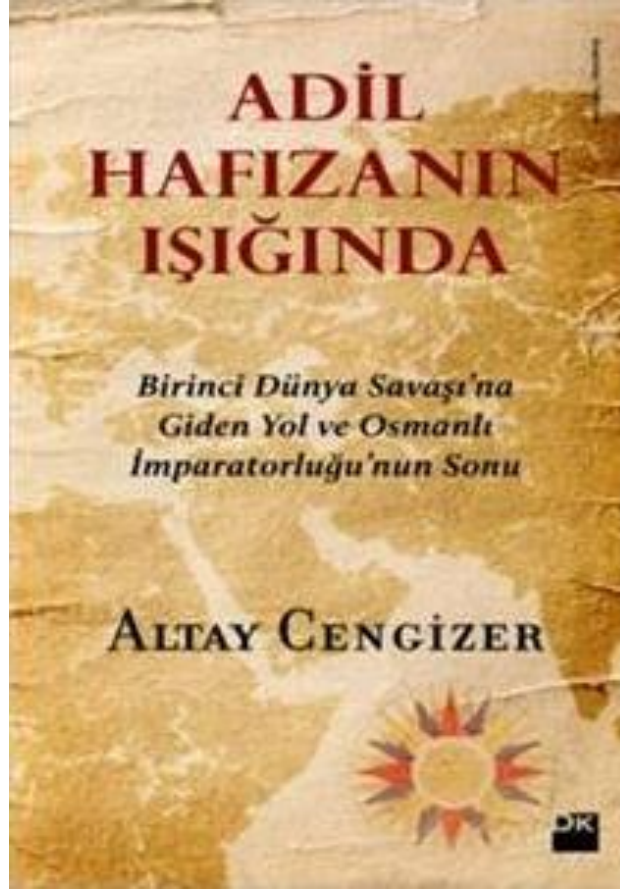
⁶ Bu söz Mark Twain'e atfedilmekle birlikte bilim adamlarınca doğrulanmamıştır.

Unut(tur)ulan Kut Zaferi'nin yüzüncü yılını kutlayacağımız 2016 yılında, Körfez Bölgesi'nde uzun yıllardır çalışma yürüten İngilizlere verilmiş cevabı göstermesi açısından, akademik çalışmalarda bu eserden istifade edilebilir.

Bugün bölgeye yönelik politika geliştiren karar vericilerin bu eseri incelemelerinde fayda mülahaza edilmektedir. Bilhassa Katar'a Türk Silahlı Kuvvetleri'nin konuşlandırılması için Meclis'ten karar alındığı düşünülürse, bölgede kimlerin yüzyıllardır hangi çalışmaları yaptığını bilmek zarureti vardır. Aksi takdirde "neo-Osmanlılık" diye çıkılan yolda "neo-emperyalizmin" tokadını yemek ve "neo-selefi" akımların şiddetine maruz kalmak ihtimali yüksektir.

Adil Hafızanın Işığında, Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu

Altay Cengizer,

İstanbul, Doğan Kitap, 2. bs., 2014, 729 sayfa, ISBN: 978-605-09-2289-9.

Hasip SAYGILI*

Birinci Dünya Harbi'ne Osmanlı Devleti'nin girişi ile ilgili kayda değer bir eser halen Dışişleri Siyaset Planlama Genel Müdürü olan Büyükelçi Altay Cengizer tarafından 2014 yılı sonlarında yayınlanmıştır. Yerleşik kabullerle uzlaşmaya gitmeden kendi doğrularını cesaret ve açıklıkla ifade eden bu eser Mustafa Aksakal'ın *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı* adlı ciddi emek mahsulü eseriyle beraber literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Yazar muhafazakâr, ulusalcı ve sol çevrelerin müşterek olarak olumsuzladığı bir dönemi ve olaylarını sağlam bir bilgi ve muhakeme ile incelemiş ve tutarlı bir monografi ortaya koymuştur. Büyükelçi Cengizer çok farklı görüşlerdeki *İbnül Emin Mahmut Kemal İnal*, *İsmail Hami Danişmend*, *Yusuf Hikmet Bayur*, *Yuluğ Tekin Kurat*, *Şevket Süreyya Aydemir*,

* Yrd. Doç. Dr. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, İstanbul, hasipsaygili@gmail.com

İlber Ortaylı, Şükrü Hanioglu, Baskın Oran, Fikret Başkaya ve Bingür Sönmez gibi şöhret sahibi kimselerin konuya ilişkin yazdıklarını soğukkanlılıkla eleştirmiş, çok tekrarlandığı için gerçek olduğu neredeyse tartışılmaz hale gelmiş dönemle ilgili kabullerin çoğunun İngiliz ve Rus savaş propagandası ürünü olduğunu da göstermiştir.

Altay Cengizer, Balkan Bozgunu'nun Türkiye'nin artık yok olma noktasına geldiği algısı yaratmasıyla kimsenin yanına yaklaşmak istemediği cüzamlı hasta durumuna düştüğünü tasvir ediyor. Balkan Harbi ile Birinci Dünya Harbi'nin de birbirinin devamı olduğunu, hatta sonuncusunun bu defa ilk ikisinin aksine olduğu yerde tutulamamış ve yayılması engellenememiş Üçüncü Balkan Harbi olarak da görülebileceğini ileri sürüyor. Yaygın yerleşik anlatıya göre Osmanlı Devleti savaşa girdiği için parçalanmış ve batmıştı. Yazara göre ise Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeni elbette tek başına Osmanlı topraklarının ele geçirilmesi değildi. Ancak, Harp çıktığı andan itibaren aynı zamanda doğrudan doğruya Osmanlıların geleceğiyle de ilgili olmuştur. Her şeyden önce, İngiltere de Fransa da Yunanistan, İtalya gibi müstakbel müttefiklerini yanlarına çekebilmek için bunlara Osmanlı topraklarından söz vermekte, İtilâf Bloku'nun iç dengesini bu suretle sağlamaya çalışmaktaydılar. En önemli bir husus da, Alman orduları karşısında Rusya'nın büyük kara gücüne ihtiyaç duyan İngiltere ve Fransa'nın İstanbul ve Boğazları Çarlığa söz vermiş olmalarıydı. Böylece Rusya'nın savaş şevki ayakta tutulabilecek, Polonya'yı dahi zaten topraklarına katmış Çarlık Rusya kendisi için ortadaki tek anlamlı savaş hedefine kavuşturulmuş oluyordu. Cengizer, inandırıcı bir tarzda İtilâf Bloku'nun başta Osmanlı'nın başkenti İstanbul ve Boğazları ele geçirmek üzere daha savaş başlamadan çok önce ciddi hazırlıklar yaptığını göstermiştir.

Eser Türkiye'ye Almanya ile ittifak dışında hiçbir seçenek bırakmayan İngiltere ve diğer İtilâf devletlerinin politikalarının ne kadar katı önyargılarla dolu olduğunun da ciddi kaynaklara dayalı kanıtlarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede daha 1912 Kasımında Winston Churchill meşhur Türk karşıtı eski başbakan Gladstone'u "o büyük adamın" olayların gidişatını "en ince ayrıntılarına kadar olağanüstü bir kesinlikle tahmin etmiş olduğu" için takdir etmiştir. Gladstone'un takdir edilen öngörüsü "Türklerin pıllarını pırtılarını toplayıp Avrupa'dan gitmeleri gerektiği"⁷ şeklindeki önyargısının gerçekleşmesidir (s. 328). Türkler ve diğer Müslüman unsurların Balkan Harbinde ordunun

⁷ Yazarın kısaca alıntıladığı Gladstone'un ifadesinin aslı: "Let the Turks now carry away their abuses in the only possible manner, namely by carrying off themselves. Their Zaptiehs and their Mudirs, their Bimbashis and their Yuzbachis, their Kaimakams and their Pashas, one and all, bag and baggage, shall, I hope, clear out from the province they have desolated and profaned." W. E. Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of East*, London, 1876, s. 31.

bozguna uğraması üzerine toplu imha ve tecavüzlere maruz kalması ve topraklarından cebren sökülmesini İngiliz Bahriye Nazırı alkışlamaktadır.

Dahası Balkan Harbi'nin ilk safhası sonunda Kıyıköy-Enez hattı gerisine sıkıştırılan Osmanlı Devleti'nin Balkan ülkeleri arasında ganimet paylaşım savaşı çıkınca bundan faydalanarak eski başkenti Edirne'ye girmemesi için İngiltere tarafından kamuoyu önünde ve diplomatik kanallardan ne denli sert bir şekilde tehdit edilmiş olduğu da ortaya konulmuştur. Bilahare, Talat Paşa bu durumu iki devlet arasında dostane ilişkilerin imkânsızlığının kanıtı olarak savaştan sonra Almanya'da bulunduğu İngiliz Avam Kamarası üyesi Aubrey Herbert'e söyleyecektir (s.372).

Balkan Harbi'nden hemen sonra Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa destekli Rusya'nın baskı ve tehditleriyle Doğu Anadolu'da ıslahat programını kabul etmiştir. Bu çerçevede düzenlenen konferansta Rusya, Osmanlı Devleti'nin temsilci bulundurmasını dahi kabul etmemiştir (s. 551).

Avrupa'da harbin çıkmak üzere olduğu haftalarda ülke güvenliği için ittifak ve andlaşma yapmak isteyen Osmanlı diplomasisine İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile herhangi bir ittifak ilişkisine girmeyeceği ve *"herhangi bir konuda garanti de verilmeyeceğini zira bunun İngiltere'nin tarafsızlığına halel getireceği"* cevabı verilmesi de (s. 337) örneklenmektedir.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi savunma maksatlı olarak Çanakkale ağzına mayın döşeyen Osmanlı Devleti'ni akılsız davranmakla itham etmiş ve Osmanlı Devleti'nin sonunun gelmiş olacağını söyleyerek tehdit etmiştir (s. 432). Dahası İngiltere Hariciye Nazırı Churchill de 1914 yılı Eylül ayı ortalarında Osmanlı Devleti'nin çevresindeki savaşa karşı savunma tedbirleri alması ve bir ittifak sistemi içinde güvenliğini temine gayret göstermesini *"aşağılık bir şekilde"* hareket etmek olarak değerlendirmiş ve bu kanaat Hariciye Nazırı Sir Edward Grey tarafından da benimsenmiştir (s. 306-307).

Ancak dönemin İngiltere politikası kara vericilerinin Türkiye'ye mezbahaya sürüklenen koyun sürülerinin itaat ve uysallığı ile hiçbir tedbir almadan beklemesi dışında bir tavsiyelerinin olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda Goeben zırhlısı Karadeniz'e çıktığı zaman Çanakkale önündeki İngiliz zırhlılarının da Boğaz'dan girerek Boğaz tahkimatını imha etmesine izin verilmesi durumunda Osmanlı idarecilerinin samimiyetlerinin görülmüş olabileceğini söyleyebilmeleri de İtilâf'ın bakış açısını yansıtan bir kanıt olarak ifade edilmiştir (s. 404).

Bu çerçevede belki de İngiltere siyasetinin Türkiye'ye karşı niyetini tüm çıplaklığı ile ortaya koyan, İngiltere Yakındoğu Departmanı Başkanı George Russell Clerk'in 15 Eylül 1914 günkü ifadesidir. Clerk'e göre *"Ya Türkiye bize karşı savaşmak ya da barış zamanı"*

geldiğinde öyle bir bedel ödemek zorunda bırakılacaktır ki savaşıp da yenilmiş olmamız evlâ olurdu demek zorunda kalacaktır.” (s. 329-330). Büyükelçi Cengizer’in bu hacimli eseri İngiltere’nin üst seviye diplomatının ifadelerini diğer kaynaklarca da doğrulamak için yazdığını ileri sürebiliriz. Yazar yukarıdaki ifadelerin sahibi Clerk’in 1926-1933 yıllarında Türkiye’de büyükelçi olarak görev yapmasının İngiltere’nin Türkiye’ye hangi gözle baktığının ipucu olabileceği görüşünü de ifade etmiştir (s. 403).

Eser diğer taraftan Ermeni tehciri konusu ile ilgili Ermeni toplumu liderlerinin seçtikleri radikal yöntemler ve düşmanla işbirliği tercihlerinin de tartışılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bugünkü Ermeni söyleminin Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin meşruiyetten yoksun olduğu tezini savunduğunu göstermektedir. Problemin çözümü için acılar arasında hiyerarşi yapılmaktan vazgeçilmesini Ermeni yanlılarına tavsiye etmektedir. Yazar harp esnasında silahlı Ermeni komitecilerinin düşmanla işbirliği örneklerini verirken tanınmış Ermeni çeteci Karakin Pastırmacıyan’ın Osmanlı Ordusunda subay olan kardeşi Mülazım Vahan Pastırmacıyan’ın Köprüköy muharebelerinde atılganlık gösterip yaralandığını da aktarmıştır (s. 660).

Adil Hafızanın Işığında kamuoyunda pek bilinmeyen dönemle ilgili çok sayıda ilginç bilgiler de sunmaktadır. Mesela kitaptan savaşta İngiliz işbirlikçisi hangi ailenin adının hâlâ Moda’da bir sokağa verildiğini öğrenebilirsiniz. Yine 1917’de Kudüs İngilizlerin eline geçince, Viyana’da kutlamalar yapan müttefiklerimize askeri ataşemizin ne tepki gösterdiğini okumak ilginç bir başka bilgi olması gerekir.

Altay Cengizer’in diplomatik formasyonu ile akademik tarihçiliğini bir araya getirerek yazdığı bu eserin aşağıdaki bazı küçük maddi hatalarının yeni baskılarında giderileceğini ümit ediyoruz.

Mütareke İstanbul’unda işgal ordularının kontrolünde kurulan düzmece mahkemeler marifetiyle Bayazıt Meydanı’nda onlarca kişinin idam edildiği ileri sürülüyor (s. 633). Oysa bahse konu meydana güdümlü mahkemelerce Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Zor Mutasarrıfı Zeki Bey ile Erzincan tehcir davasından Hafız Abdullah Avni (Hayran Baba) olmak üzere toplam dört kişinin idamı infaz edilmiştir.⁸

Kitapta dönem boyunca İngiliz politikasının Türk karşıtı yoğun propaganda kampanyalarından örnekler verilirken kamuoyunda *mavi kitap* olarak bilinen 1916 tarihli *Armenian Treatments* ana başlıklı yayından önce de daha 1914 yılı sonlarında da bir *beyaz*

⁸ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s. 160-260.

*kitap*⁹ hazırlayarak Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili diplomatik belgelerden sadece kendi işine gelenlerin kamuoyuna yansıtıldığı ifade edilmektedir (s. 632). Dönemin devletlerince sarı kitap, gri kitap, siyah kitap, mavi kitap, beyaz kitap gibi resmi görüşleri yansıtan belge koleksiyonları yayınladıkları bilinmektedir. Bu çerçevede İngiltere daha 19. yüzyıl başlarından itibaren kamuoyuna yönelik açık yayınları çıkarmakta ve bu yayınlar mavi kitaplar olarak tanınmaktadır.¹⁰ Diğer taraftan *beyaz kitap* serileri Kayzer Almanyası tarafından çıkarılmaktadır.¹¹ Bu yüzden İngiltere'nin 1914'te çıkardığı yayının *beyaz kitap* olarak adlandırılması fikrimizce doğru görünmemektedir.¹²

Büyükelçi Kâmuran Gürün'ün Ermeni meselesine dair eserinden kaynaklanan 24 Nisan 1915 tarihinde Ermeni komiteleriyle ilişkili 2345 kişinin tutuklandığı şeklindeki literatürdeki yaygın rivayet incelediğimiz bu eserde de tekrarlanmıştır (s. 652). Tutuklama rakamının 2345 değil 235 olduğu, hatanın merhum Gürün'ün bir belgeyi yanlış aktarmasından kaynaklandığı artık bilinmektedir.

Rus baskısıyla Babıali'nin 1914 Şubat'ın Doğu Anadolu'da fiilen özerklik tanımak zorunda olduğu o dönemin altı vilayeti sayılırken henüz Rus işgalinde bulunan Kars'ın zikredilmesi hatadır (s. 545). Kars yerine Trabzon denilmesi gerekir.

Diğer taraftan Çanakkale harekâtı için ısrarcılığımıza işaret edilen Lord Curzon, anılan dönemde Hindistan Genel Valisi olmayıp kabinede bakandır.¹³

Dizgi hatası ile 1187, 2011 ve 2013 olarak verilen yılların sırasıyla 1908, 1911 ve 1913 olduğu açıktır (s. 623, 535 ve 558). Yine saptırma harekâtı (s. 311), askeri yapılar (s. 345), karşıt (s. 366), pilotaj (s. 498), howitzer topu (s. 413, 527), Elazığ (545). Moskova (s. 554) ve İttihat ve Terakki Kâtib-i Umumisi (s. 567) ifadelerinin sırasıyla aldatma harekâtı, askeri istihkâmlar, mevkidaş, kılavuz kaptanlık, havan topu, Harput, Petersburg ve İttihat ve Terakki kâtib-i mesullerinden olarak yazılması daha isabetli görünebilir.

Bu değerli eserin ilgililer ve akademik çevreler yanında aktif hizmetteki karar vericilerce de bizzat okunmasını temenni ediyoruz. Ancak bunun entelektüel okuryazarlığın ülkemizdeki perişan hali yüzünden pek mümkün olmadığını tahmin etmekteyiz. Bu yüzden yüksek makam sahiplerinin kitabın özü mesabesindeki 14 sayfalık son bölümü okumalarını

⁹ Miscellaneous No. 13 (1914), *Correspondence Respecting Events Leading to the Rupture of Relations with Turkey*, His Majesty's Stationary Office, London, 1914.

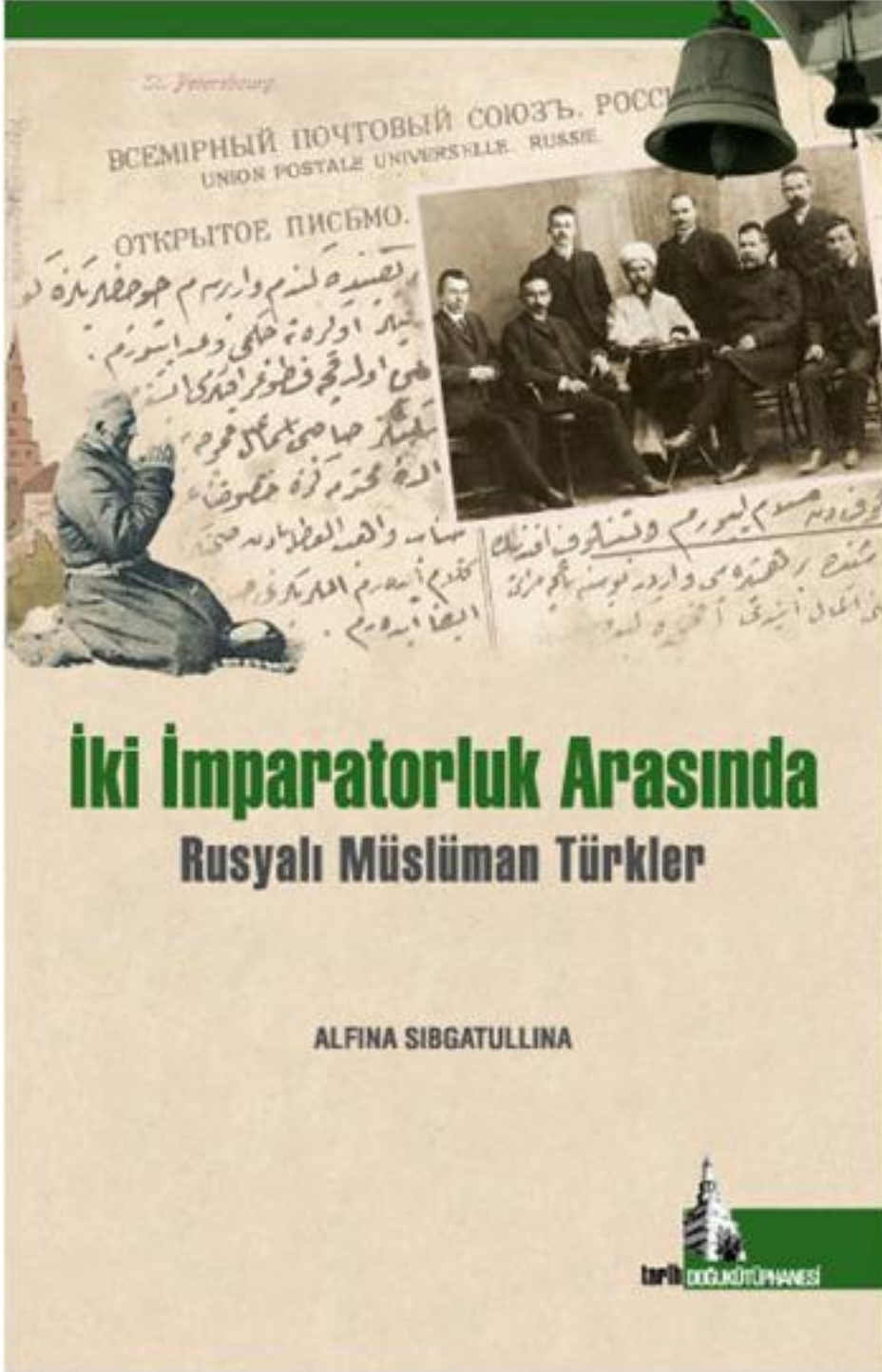
¹⁰ Harold Temperley and Lillian M. Penson, *A Century of Diplomatic Blue Books 1814-1914*, Barnes & Noble, Inc., New York, 1966. xvi, 600 s.

¹¹ *Official Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of the European War*, The Macmillan Company, Norwood, 1916, s. 551-560.

¹² 1914 tarihli yayın da aynen diğer mavi kitap serilerinin yayıncısı His Majesty's Stationery Office tarafından yayınlanmıştır ve kapak formatı da hemen aynı şekildedir.

¹³ Kitabın muhtelif yerlerinde söz edildiği gibi Hindistan Genel Valisi Lord Hardinge idi. Lord Curzon ise 1899-1905 arasında bu görevdeydi.

diliyoruz. Büyükelçi Cengizer'den bu değerli eserin bazı ayrıntılarını ayıklayarak İngilizce yayınına düşünmesini de dikkatine sunuyoruz.

İstanbul Dârulmuallimîni (1848-1924)

Uğur Önal-Toğay Seçkin Birbudak

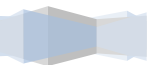
ATAM, Ankara, 2013, 360 sayfa, ISBN: 978-975-16-2535-9

Fatih AKMAN*

Türk eğitim sisteminin temelleri, Cumhuriyet'ten evvel, Osmanlının modernleşme hamlesinin süratlendiği 19. yüzyıl içerisinde aranmalıdır. Tüm devlet kurumlarının etkilendiği bu modernleşme serüveni, elbette eğitim kurumlarının yapısını da yakından etkilemiş, aynı zamanda bu modernleşme hamlesinin süreklilik kazanması amacıyla eğitim kurumları bilfiil bu değişime uygun olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu sebeple günümüz eğitim sistemini değerlendirirken yine günümüz eğitim kurumlarının selefi rolündeki kurumları incelemek elzemdir.

Elimizde bulunan İstanbul Dârulmuallimîni (1848- 1924) adlı eser günümüz eğitim fakültelerinin ilk modelini teşkil eden Dârulmuallimînlerin, kuruluş aşamasından isim ve yöntem değişikliğine uğradığı Cumhuriyet dönemine değin, kurumun zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişimin detaylarını okuyucuya sunmaktadır.

*fatihakman92@gmail.com

Eser; Giriş kısmının ardından sırasıyla İstanbul Dârümuallimîn-i Rüşdiyyesi (1848-1913), İstanbul Darümuallimîn-i Sıbyânı (Dârümuallimîn-i İbtidâiyyesi 1868-1924), Dârümuallimîn-i İdâdiye, Dârümuallimîn'in Meşhur Müdür ve Muallimleri, Dârümuallimîn'in Faâliyet ve Etkinlikleri adlı beş ana bölümden ve ertesinde Sonuç, Bibliyografya, Ekler, Kronoloji, Dizin gibi kısımlardan oluşmaktadır. Biz de eserin başlıklarına uygun olarak sırasıyla başlıklar özelinde tanıtım ve değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

İstanbul Dârümuallimîn-i Rüşdiyyesi (1848-1913): Eserin ilk bölümü, yazımızın başında da ifade ettiğimiz üzere Osmanlı modernleşmesiyle paralel olarak ortaya çıkan yeni eğitim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için kurulan İstanbul Dârümuallimîn-i Rüşdiyyesi'nin işlevi ve temel gayesini ortaya koymaktadır. İlk Dârümuallimîn 16 Mart 1848 senesinde Maârif Nâzırlığı bünyesinde İstanbul Fâtih'te eğitim hayatına başlamıştır. Ülkede sayıları gittikçe artan rüştiye(günümüz ortaokulları) mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkan Dârümuallimîn, ilk senelerin ardından 1850'de Ahmed Cevdet Paşa'nın müdürlüğe getirilmesi ile birlikte daha sistemli bir eğitim faâliyetine adım atmıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı Dârümuallimîn Nizâmnamesi ile kurum ile ilgili, öğrenci alımından okutulacak derslere değin, birçok yeni kıstas ortaya konmuştur.

Nizâmnamenin en mühim maddelerinden birini '*öğrencilerin gerek İstanbul'da ve gerekse taşrada ne zaman ve nereye olursa olsun rüşdiyye mektebi hocalığı ile görevlendirildiklerinde bu görevi reddedemeyecekleri bir senedin imzalatılması*' (s.15) olarak kayıtlara geçen ve kurumun kuruluş amacı olan rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirilmesinin bir bakımdan garantiye alındığı hüküm oluşturmaktadır. Üç yıllık bir eğitimi öngören kurumda öğrencilere; Usûl-i İfâde ve Talîm, Lisân-ı Fârisi, Fenn-i Hesâb (Aritmetik), Hendese (Geometri), Mesâha (Alan Bilgisi), Heyet (Astronomi) ve Coğrafya derslerinin okutulması uygun görülmüştür. Dârümuallimîn'in, sayıları giderek çoğalan rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması üzerine Dârümuallimîn dışından da rüştiyelere öğretmen ataması yapılmaya başlanmış, ancak bu durumu Dârümuallimîn öğretmen ve öğrencilerinin Sadrazama şikâyet etmesi üzerine bundan kısmen vazgeçilmiştir. Bunun yerine rüştiyelere atanmada Dârümuallimîn mezunlarına öncelik verilmesi ile beraber '*Dârümuallimîn dışında atanacak öğretmenlerin çok iyi derecede Arapça, kâfi derecede Farsça ve Hesâb bilmeleri yeterli görülmüştür.*' (s.21).

1868 senesinde 'dönemin Maârif Nâzırı Safvet Paşa'nın padişaha sunmuş olduğu bir tezkirede, İstanbul'da bir Dârümuallimîn-i Sıbyân'ın kurulması teklif edilmiş ve bu teklif

uygun görülmüştür.’ (s.23). Bunun üzerine Dârümuallimîn’e ‘Dârümuallimîn-i Rüşdî denmeye başlanmıştır. Son olarak yukarıda bahsedilenler dışında eserin bu bölümünde, Dârümuallimîn-i Rüşdiyyesi’nin değişen öğrenci alım şartlarından, nizâmnâme değişiklikleri ve mezun olan öğrencilerin belli yılları kapsayan listelerine ulaşmak mümkündür.

İstanbul Dârümuallimîn-i Sıbyânî (Dârümuallimîn-i İbtidâiyyesi 1868-1924): ‘Osmanlı Devleti’nde klasik dönemde mahalli mektebi veya taş mekteb (günümüz ilkokulları) olarak da isimlendirilen sıbyân mektepleri, Sultan II. Mahmud zamanında mecburi hale getirilmiştir.’ (s.65). Temel olarak dini eğitim esasıyla eğitim veren sıbyân mektepleri, Tanzimat dönemine kadar benzer eğitim faaliyetlerinde bulunduktan sonra, 1868 senesinde bu okullarda; İmlâ, Malûmât-ı Nâfia, Coğrafya ve Aritmetik gibi derslerin okutulmasına karar verilmiş ve bu okullarda yeni öğretim programına göre eğitim verebilecek öğretmen ihtiyacının ortaya çıkmasının akabinde, yine aynı sene içerisinde iki senelik eğitim verilecek olan Dârümuallimîn-i Sıbyân’ın açılmasına karar verilmiştir.

‘15 Kasım 1868’de hizmete açılan Dârümuallimîn-i Sıbyân’a sınavla 20 öğrenci alınmış ve bu öğrencilerin her birine aylık 30’ar kuruş burs verilmiştir.’ (s.68). Dârümuallimîn ismi altında açılan okulun ayrı bir müdürünün bulunması öngörülmüş ve okulda; Ulûm-ı Diniye, İlm-i Mahâric ve Tecvid, Hesâb, Tarih, Coğrafya, İmlâ ve İnşââ, Hüsn-i Hat, Türkçe Sarf ile Usûl-i Cedîde üzere Teheccî dersleri okutulmaya başlanmıştır. Eserde okul ile ilgili yer alan ilginç bir ayrıntıyı da aktarmakta yarar var. Okulun ilk müdürlüğünü yapan Mehmed Cevdet Efendi, *‘öğrencilerin yeni usullere göre eğitim-öğretim alması yönünde gayret göstermiş, ancak onun bu girişimi mutaassıp çevreleri rahatsız etmiş, onların propagandaları neticesinde okul öğrencisiz kalarak 1871 yılında kapanmıştır.’* (s.69).

Bu hâdiseden bir sene sonra ise okul aynı müdür ve 25 öğrencisi ile tekrar eğitime başlamıştır. 1891 senesinde yürürlüğe konulan bir nizâmnâme ile okulun adı ‘Dârümuallimîn-i İbtidâiyye’ olarak değiştirilmiş ve öğrenci alımında şu şartlar ortaya konmuştur: ‘Sarf, Nahiv, Türkçe okuma ve Hatt-ı İmlâ derslerinden yapılacak olan imtihanda başarılı olmak, iyi ahlâk sahibi olmak, 20-30 yaşları arasında olmak, sakat ve malûl olmamak, ileride muallim olarak atanacağı yeri kabul etmemesi durumunda öğrenciliği döneminde alacağı bursu iade etmeyi kabul etmek.’ (s.74).

II. Meşrutiyet’in ilânı ertesinde Dârümuallimîn-i İbtidâiyye içerisinde birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bunlardan en önemlisi okul müdürü Sâtu Bey tarafından *‘öğretmenlik uygulamasına daha önceki dönemlerden daha fazla yer verilmiş olup, 1909’da okula bağlı bir Tatbîkât Mektebi’* kurularak günümüz öğretmenlik staj uygulamalarının da

ilk adımlarından biri atılmıştır. Eserin Dârümuallimîn-i Sıbyânî adlı bu bölümünde ayrıca; okula öğrenci alımında yapılan değişiklikler, ders içeriklerinin ve sayısının artırılması, taşrada kurulan Dârümuallimînler ve okulun verdiği mezunların listeleri ile ilgili bilgilere de ulaşılabilir.

Dârümuallimîn-i İdâdiyye: *'Dârümuallimîn-i İdâdî'nin açılması kararı ilk kez 1869 Nizâm-nâmesi ile gündeme gelmiştir.'* (s.117). Eğitim süresi iki sene olarak belirlenen okulun, Ulûm ve Edebiyyat olmak üzere iki ayrı sınıfta eğitim vermesine karar verilmiştir. Ancak birtakım eksiklik ve aksaklıklar sebebiyle bu okulun öğrenci alımı 1876 senesine kadar sarkmıştır. 1877-1880 seneleri arasında en fazla 40-50 arasında mezun verebilen okul 1880'de kapatılmış ve ancak 1891 senesinde 'Âliyye' adıyla açılmış ve idâdîler (günümüz liseleri) için öğretmen yetiştirecek bir Dârümuallimîn şubesi kurulabilmiştir.

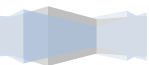
Dârümuallimîn-i Âliyye şubesinin Edebiyyât sınıfına kaydolmak isteyen öğrenciler öncelikle, Arapça belâgatten sözlü sınava tâbi tutulmuş ve adaylara ayrıca bir olay tasviriyle Türkçe makale yazdırılmıştır. 1891 Nizâm-nâmesi'ne göre okulun Edebiyyât sınıfında başlıca; Akâid, Ârapça, Farsça, Fransızca ve Tarih-i Umûmî gibi dersler okutulurken, Fünûn sınıfında ise; Fransızca, Mükemmel Hesâb, Mükemmel Cebr-i Âdî ve Logaritma, Kimyâ-yı Madenî ve Hikmet-i Tabîiye gibi dersler okutulmuştur. Dârümuallimînlerin diğer şubelerine göre pek de uzun sayılmayacak bir eğitim-öğretim hayatı sürdüren Âliyye(İdâdî) şubesi, aralarında Şemsettin Günaltay, Besim Atalay, Reşat Nuri Güntekin ve Hasan Ali Yücel gibi birçok önemli simanın bulunduğu isimleri mezun etmiştir.

Dârümuallimîn'in meşhur Müdür ve Muallimleri: Eserin bu bölümünde Dârümuallimînlerin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede, kuruma hizmet etmiş öğretmen ve müdürlerin hayatlarına ve yaptıkları faaliyetlere yer verilmiştir. Burada özellikle Dârümuallimîn'in ilk müdürlüğünü yapan Denizlili Hoca Yahya Efendi, yeni usullere göre eğitim verilmesi taraftarı Mehmed Cevdet Efendi, Mizancı Murad Bey ve Batılı eğitim sistemlerini çok yakında tatbik etmiş ve modern mânâda bir eğitimin Dârümuallimînlerde verilmesi için çalışmış olan Mustafa Sâtî Bey ile daha birçok müdür ve öğretmen ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkün.

Dârümuallimîn'in Faâliyet ve Etkinlikleri: Eserin bu son bölümünde, Dârümuallimînler aracılığı ile, o güne kadar yapılmamış birtakım etkinlik ve faaliyetlere dönük bilgilerin yer aldığını görüyoruz. İlk olarak Sâtî Bey öncülüğünde Dârümuallimîn'deki eğitim kadrosu tarafından 1910 senesinde Tedrîsâât-ı İbtidâiyye Mecmûası çıkarılmaya başlanmıştır. Dergide genel olarak *'ezberci ve öğrencilerin miskinleşmesine neden olan eğitim yöntemlerine son vermek ve mekteplerimizde hür, araştırmacı, girişimci ve haysiyetli*

kişilikler yetiştirebilmek için mekteplerin idari ve eğitim-öğretim usullerinde köklü bir değişiklik yapmak' (s.227) gibi fikirler üzerinde durulmuştur. Yine Sâti Bey'in müdürlüğü döneminde 1911 senesinde Dârülmua'llimîn Kongresi adı altında, eski ve yeni mezunları bir araya getiren ve eski mezunları uygulanan yeniliklerden haberdar edebilmek gayesiyle bir etkinlik düzenlenmiştir. Bu bölümün değerlendirmesini sonlandırırken, Dârülmua'llimînler tarafından İdman Bayramları, Dârülmua'llimîn Konferansları, ilmî ve târihî geziler ile daha birçok sosyal ve akademik faâliyetin düzenlendiğini ve bu bölümde ayrıntılı olarak okuyucuya aktarıldığını belirtmek gerekir.

Yazımızın giriş kısmında da ifade ettiğimiz üzere Türk eğitim sistemini ve öğretmen yetiştirme faâliyetini incelemek, idrak etmek ve değerlendirme yapabilmek için tarihin devamlılığı esasına bağlı olarak Cumhuriyet öncesi kurumlarıyla da ilişki kurmak gerekir. Günümüz ilkokul, ortaokul ve lise tipi okullara öğretmen yetiştirmenin öncülü olan Dârülmua'llimînler, bugünü anlayabilmek adına önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu açıdan elimizde bulunan eser yukarıda bahsedilen gayeler ölçüsünde dikkatle incelenirse; günümüz eğitim sisteminin yaşadığı birtakım problemlerin geçmişteki varlığına ışık tutmak ve geçmişte yapılan birtakım uygulamaların artı ve eksi yönlerini değerlendirmeye yararken, ileride atılacak birtakım adımlar öncesi ciddi bir tecrübe edinme imkânı sağlayacaktır.

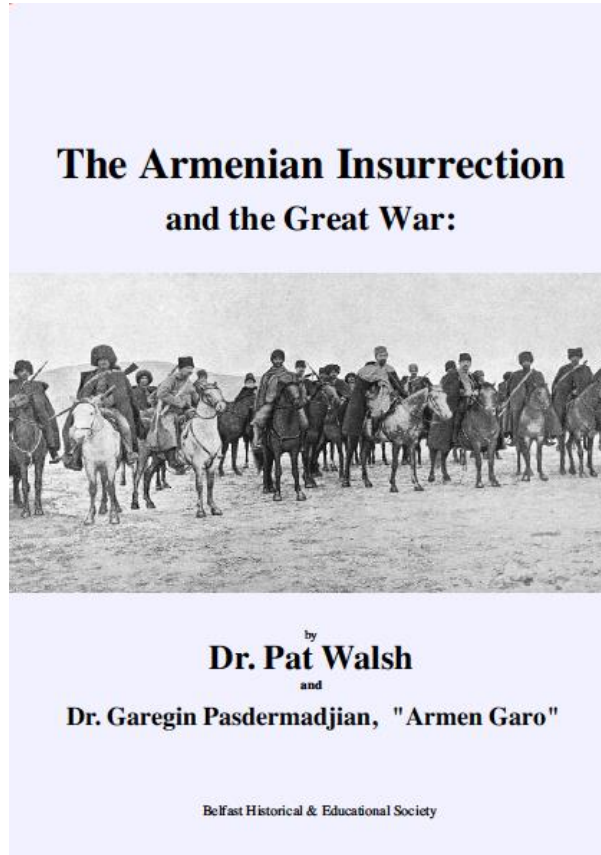

tarihe ilgisiz kalmayın

her insan İLGİ'ye muhtaçtır
www.ilgikultur.com

info@ilgikultur.com

The Armenian Insurrection and the Great War

Pat Walsh and Dr. Garegin Pasternadjian "Armen Garo"

Belfast, Belfast Historical & Educational Society, 2015, Pp. 215, ISBN: 978-1-8722078-23-6.

Şükrü Server AYA

For those who undertake wide ranging, below the surface and cross referenced research on the “*genocide fanfare*”, which has been popular only in the last fifty years, there are some logical questions. These are generally never asked or answered when debating a hundred or hundred and fifty years’ old historical events which are likely to have been forgotten long ago. The very important reality is that the genocide allegations relating to over a century old events do not stand on any **reliable documentary evidence, i.e. official reports, past memorandums or correspondence and alike...** They are usually based on grand-mother stories and personal hearsay, **even than not on dependable true eyewitness reports.**

Generally they are relied on the names of a few scholars who do not read widely or who would not refer to any document that will not suit their objective. A very recent example amongst the academic papers is <“*Final Report – September 2014*” prepared by “*Armenian Genocide Reparations Study Group*,” who express their thanks for the grant of

the Armenian Revolutionary Federation. The study was chaired by Henry C. Theriault; the members were Alfred de Zayas, Jermaine McCalpin and Ara Papian. The name of the report is “Resolution with Justice –Reparations for the Armenian Genocide.” Complete report can be viewed at: <http://armenians-1915.blogspot.com/2014/10/3489-resolution-with-justice.html>!>. These writers seldom refer to books or documents of the relevant period, instead they rely on “persons who acknowledge generous grants”. So far we know that all documents presented as historical evidence on this claim have been proved to be false, doctored or fabricated!

There are several names of “Armenian Heroes” who were the leaders of various revolutionary groups who committed murders, treacheries etc. They wrote books in their hay days, boasting about their bravery, relating to local revolutions, dedication to invading armies (Russian, French, British) and their extermination of the members of Muslim majority of the mother land. Such books or documents have been disappearing from main libraries and never brought to the attention or knowledge of the brainwashed diaspora. It should be noted that quite a number of Armenian dignitaries did not endorse the “revolutionary aims or tactics and tried to warn their people”, but they were disregarded or eliminated.

Dr. Pat Walsh is actually a historian who studied the Irish – British relations in the past two hundred years and discussed the Imperialist mistreatments of Catholic Irish people by the Protestant British. These mistreatments had brought many calamities on the Irish farmers and desolation to Irish people. After the 1840s, nearly one million Irish people immigrated to USA and in 1900s, the “Irish born” Americans constituted about 43% of all immigrants who were accepted into USA. Dr. Walsh was even more surprised to learn that there were great donations as money and five ships of grain by another country to Ireland during those bad days of starvations, while the British made no exceptions on the “potato they were taking as tax”. For other books by Dr. Walsh please refer to

<<http://drpatwalsh.com/about/publications/>>

Armenian sources never mention the name of Hovannes Katchaznouni, the Prime Minister of the Dashnakist Armenian Republic (May 30, 1918 to mid-August 1919) who made a confession at the 1923 Bucharest Congress of their Party. He detailed how they had been misguided by promises, over estimation of their strength and in short how and why they themselves caused the destruction of the Armenian People. This memorandum is written with political finesse, not mentioning much of their large crimes on Muslims. <http://louisville.edu/a-s/history/turks/Katchaznouni.pdf>. However, even this minimum

frankness was not tolerated by the Dashnakists who are now in control of ANCA, diaspora and all the major movements for a century!

Garekin Pastermadjian (the Brave Armen) had the most remarkable life full of braveries for the Armenian Revolutionaries and their own people. He was born in 1868 in Georgia, but had his education in Istanbul and in 1896 he was one of the top leaders who raided the Ottoman Bank and took 160 persons as hostage for 48 hours (about 50 persons were killed by bombs and gun fire during the siege). The criminals were let free to go to France and Pastermadjian became a Doctor of Chemistry in Switzerland. He returned to Tbilisi, setting his own business. However, in the 1908 and 1913 Ottoman Parliamentary elections he was one of the 12 Armenians in the Parliament, representing Erzurum. He was offered a post in the cabinet which he turned down. While he was a Member of Parliament, he had organized a group of about 2000 cavalry Revolutionaries. Before WW-1 had started - for the Ottomans on November 2, 1915 - Pastermadjian and his forces were already on the Russian side of the border, offering their “*guiding and reconnaissance services*” to the Russian Army.

Garekin Pastermadjian and his two books depict him as ONE OF THE MOST FAMOUS Armenian Revolutionary Leaders. In my books I tried to give some examples of his deeds which I had included in my :<<http://armenians-1915.blogspot.com/2008/10/2610-genocide-lies-need-no-archives.html>> paper in 2008 which hardly caught any outside attention.

I always felt somewhat unable of outlining the importance of this great Armenian Leader who was later made an ambassador to USA, playing an important role “*in having USA recognize the young Armenian Republic*”. He worked most actively and supported his claims with two excellent books in 1918, printed in Boston. After the surrender of the Ottoman Empire (Oct.30, 1918) he was one of the leaders to set up the “*Nemesis Revenge Organization*”. His endless efforts for the Armenian cause at the Paris and Lausanne Peace Conferences had no result and he died in Switzerland in 1923 by a heart attack in frustration! Dr. Walsh has made a very unusual and clever move when writing this book. He took Garegin Pastermadjian as co-author of his book. The contents and explanations given in detail leave no doubt about the treason of Armenian Revolutionaries and that even the Armenian Members of Ottoman Parliament were revolutionaries themselves in the service of the enemies and plotted against all the institutions of their home country. This example itself is sufficient to prove that the Ottoman Authorities had very good reasons and justifications to arrest about 235 Armenian dignitaries as late as April 24, 1915 and intern them in houses and prisons in Ankara – Çankiri region. Only this could enable them to stopping their contacts

with Armenian revolutionaries, the supporting Patriarchate and the British-French Anzac forces who were to lend the following night.

Dr. Walsh, instead of using one of the books of Pasternadjian; he copies and quotes verbatim the “*Memorandum of Armenia and Her Claims to Freedom and National Independence*” submitted by Senator Henry Cabot Lodge (Republican). He was always at odds with everything President Wilson (Democrat) was implementing, including his “*fourteen points*”, wish to organize League of Nations and anything that would not suit the American Independence. The Memorandum is dated December 15 or 23rd of 1919, and printed by the “*Washington Government Printing Office, 1919.*” Hence it is a document as strong and colossal as the Washington Monument. Why Turkish sources never used this “*monumental document*” has no explanation or excuse, other than exposing the “*huge black holes of knowledge of Turkish scholars, writers and politicians*” on this subject for a century.

The Memorandum details the Turkish Armenian Relations and causes of disagreement etc. Pasternadjian claims that out of 18.000.000 Ottoman population 2.100.000 were Armenians. This has no supporting evidence. We have a report prepared directly by the Joint French-Armenian Land Distribution Committee dated March 1, 1914, giving the total population as 1.280.000, confirmed by other official records which cite even lower figures. In 1912 the Armenian Patriarchate had declared the census as 1.425.000 Armenians. How this number was increased to 2.100.000 (despite claimed massacres, epidemics, starvation) should be explained by Armenians. More interestingly, there is in existence a clear map of the Armenian territorial claims from Eastern Black Sea coast cities down to the Mediterranean, including Alexandretta and Cilicia. Looking at today’s Turkey, one can easily see that Armenians claimed 40% of today’s Anatolia, “*freed of all non-Christian elements*” (in fact 80% of the settled people). We widely hear today that Turks killed 1.5 million Armenians during the relocation period (150 days which will average 10.000 killed every day, buried in stadium size graves, dug by some 5000 workers every day). No such graves were ever found or documented, nor any massacres eye witnessed by any neutral persons. Again the scholars and others claiming that 1.5 million were killed (out of 1.3 million), must explain which Armenians were to be settled in this huge area when they supposedly had already been annihilated. The NONSENSE of this Genocide palaver is not much different than hiding an elephant in a room.

Year 1919 has several important dates for the Armenian agenda. Some of these can be pinpointed chronologically as below:

The Armenian Insurrection and the Great War

- a- Armenian Republic founded on 28.5.1918 under Ottoman Protection, with special treaties but Armenian leaders such as Keri, Dro, Antranig refute the accord and continue their cleansings of Muslims in their regions.
- b- The Ottoman Empire surrenders on 30.10.1918; next month on 30.11.1918 Armenia revokes the treaties, grabs Ardahan, Kars provinces with the permission of the British in Persia.
- c- Pastermadjian was sent as Ambassador to USA with letter of the Patriarch in July 1918 to search for American aid and recognition; he edits two books in October 1918 in Boston.
- d- Late December 1918, Pastermadjian submits the Armenian claims to the US Senate through Mr. Lodge, which are fully quoted in the first part of the book.
- e- On Feb.26, 1919, the Armenian Delegation submits a Memorandum to Paris Peace Conference with similar requests signed by Aharonian and Boghos Nubar.
- f- Antranig comes late for the Paris Conference, continues to London; on June 19, 1919 a large conference is arranged with high praises of all British dignitaries who had provoked Armenians!
- g- US send Captain Emory Niles and Arthur Sutherland in July 1919 to make a survey in the war struck zones http://louisville.edu/a-s/history/turks/Niles_and_Sutherland.pdf (U.S. National Archives Ref. 184.021/175) Constantinople, Aug. 16, 1919, gives details on Armenian atrocities and damages.
- h- General Harbord and a mission of about 40 people were ordered by the President on August 1, 1919 to make a survey in Anatolia and Armenia and prepare a report *to support "American mandate on Armenia."* The Mission travels for one month in the region, meets Mustafa Kemal, travels to Batum, Armenia and returns to Istanbul preparing a very comprehensive report in late October 1919, paradoxical to the expectations of the President and Senate, and giving details of such a burden on USA for no reason or advantage whatsoever.
- i- Senator Lodge presents the Claims of Armenia to the US Senate in the second half of December 1919 which contradicts the findings and advises of General Harbord.
- j- General Harbord's Report is presented by Mr. Lodge as late as mid April 1920 to the US Senate.

Among the many "*documented facts*" there are three points Pastermadjian admits and which go unnoticed. The first point is that "250.000 Turkish Armenians were sent by Russians to Siberia". We know from several sources that at least 250.000 – 300.000 Turkish Armenians

had immigrated to Russia with the Russian Army. The U.S. Near East Relief Report gives this number as 500.000. This immigration is confirmed by Russian records as well. When the Dashnakist Armenian Republic was founded (under Turkish protection on May 28, 1918) their population was 885.000 (instead of 500.000 Russian Armenians) which shows that about 385.000 (or less) Armenians were those who took shelter in Russia. After 30 months in December 1920 this population had dropped to 690.000, evidencing that 195.000 Armenians (mostly from Turkey) died in Armenia under their own government. This is never mentioned but the Soviet document by Armenian Historian stands open.

The second important point is that when Russians occupied Eastern Anatolia and Turkish Armenians who had taken refuge in Russia, the Russians permitted only about 25.000 to return. Russians did not trust Armenians and they were to settle Cossacks in the evacuated villages (to control Armenians).

The third important detail is that when Armenians left, they had left behind in bundles and boxes of their valuable items, duly labeled and evidenced by receipts because *“they were to return when the war was won by the Ottomans”*. All these boxes and bundles were stored inside an Armenian Church or cathedral under lock and guard and no one was permitted to enter. However, when the Russian Commander General Kaledine enters the city and hears about these stored goods, he enters the Cathedral and opens the boxes and bundles. He gets a few carts loaded for him. After him, other officers share what was left and this became a *“looting order”* in the absence of museums of today.

After this self explanatory report of the “Armenian Ambassador to USA, Garekin Pastermadjian”, Dr. Walsh starts his *“forensic style studies and explanations”*. Let us not forget that several important points of this Pastermadjian’s Memorandum in the US Senate bears great similarity to the *“Memorandum of Feb. 26, 1919, presented by the Armenian Delegation to the Paris Peace Conference”*, co-signed by A. Aharonian and Boghos Nubar, representing the Armenian Republic.

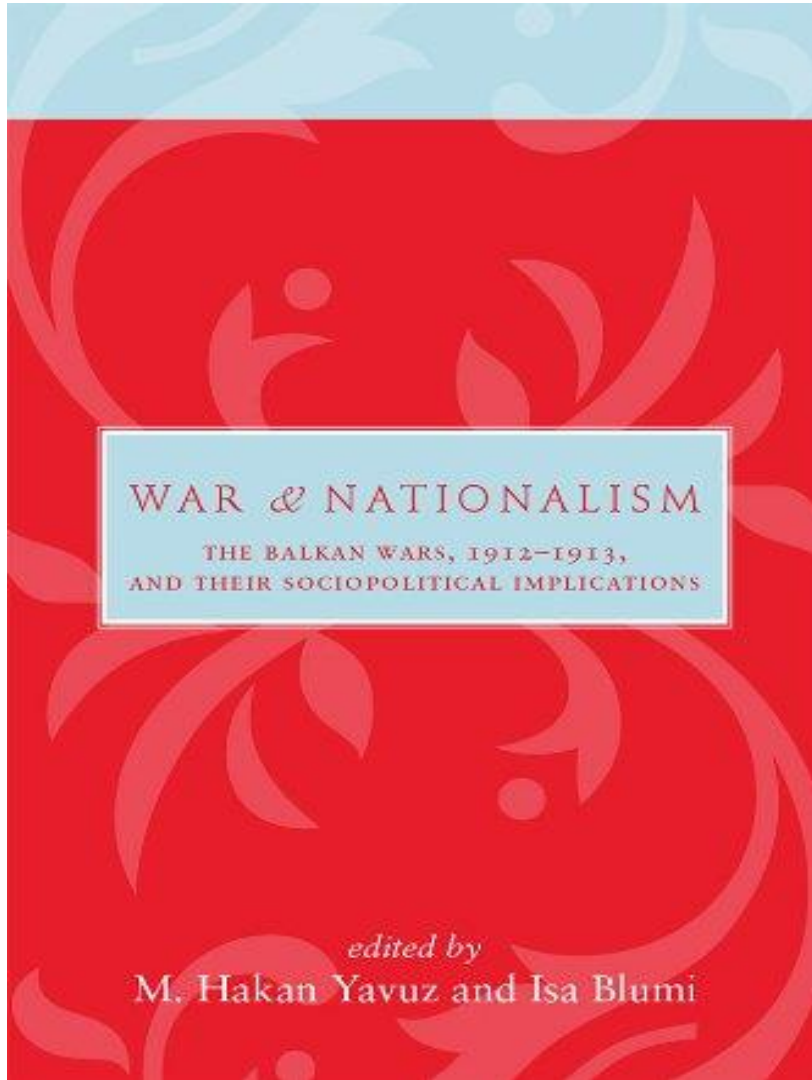
These documents are never referred to by “G” scholars or defenders! They have never seen the League of Nations Official Gazette of Sept.21, 1929 in which this Organization affirms that 200.000 Armenians died in fights against Turks, in the service of the enemies. The elephant is under palavers.

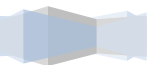
Dr. Walsh starts his section of study, *“A Cautionary Tale of Betrayal”* and provides an excellent analysis not only of the *“end result of Armenian victimization claims”* but also going back to the earlier revolutions, the effect of American Missionaries, the very strong British destabilization and the concessions they had to make to Russia when sharing the

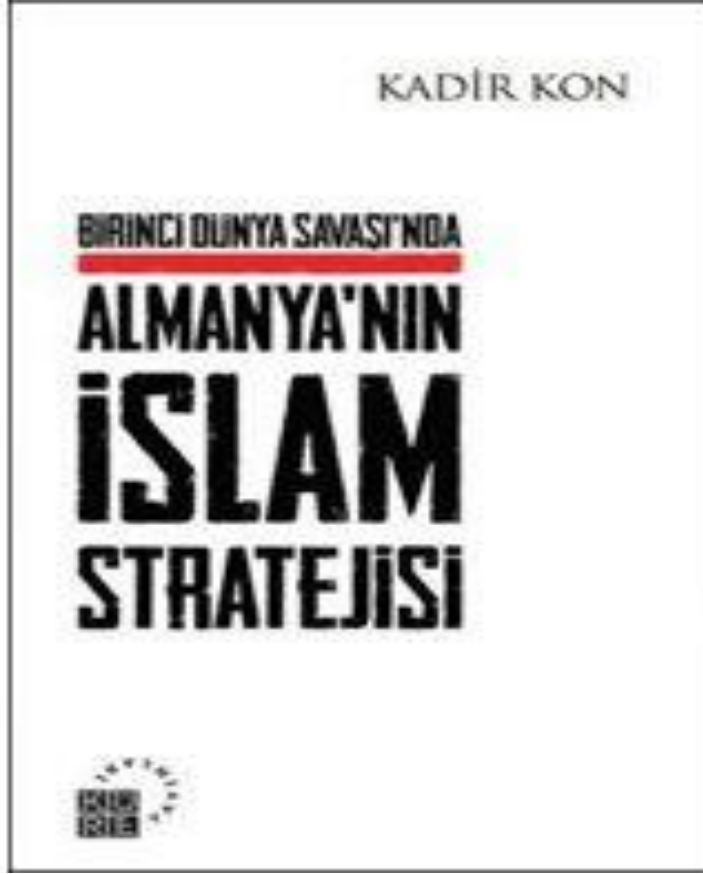
The Armenian Insurrection and the Great War

Ottoman Empire, “because Britain needed land forces which they did not have”. They controlled all seas and oceans, but needed man power so they finally promised Istanbul and Bosphorus to Russia, while they were going to keep the Dardanelles Strait for themselves. The information and references Dr. Walsh has included “in this forensic study of historical facts” are all new and coherent.

I do not know which persons or authorities will thank Dr. Walsh for this concise, double or triple cross checked excellent study. Dr. Walsh surprised me with another act by dedicating this valuable study to my name. This may be because of my age or my highlighting this very important Armenian hero in some of my writings. Thank you Dr. Walsh for your monumental contribution to the “G” history!

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi

Kadri Kon

2013, Küre Yayınları, 342 sayfa, ISBN: 9786055383350

M. Murat TAŞAR*

19. yüzyılın ilk çeyreğinde daha ağırlıklı olarak askeri alanda başlayan Osmanlı - Alman ilişkileri, aynı yüzyılın sonlarında silah ticaretini ve 20. yüzyılın başında I. Dünya Savaşı ile birlikte müttefikliği de kapsayan bir boyuta ulaşmıştır. Osmanlı Ordusunun Yeniçeriliğin kaldırılması ile yurttaşlık ordusuna geçişi aşamasında başlayan ilişkiler, ekonomik boyut kazanarak devam etmiş, her iki ülkenin stratejik amaçlarını gerçekleştirmede birbirlerine duydukları ihtiyaç bağlamında Dünya Savaşı'nda kader birliği ile noktalanmıştır. Bu çok yönlü – çok boyutlu ve bir yüzyılı bulan yoğun ilişkiler tarihçilerin, araştırmacıların ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Ancak henüz daha gün yüzüne çıkmayan, el değmemiş konuların varlığı da aşikârdır ve araştırmacılarını beklemektedir. Kadri Kon'un I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı – Alman ilişkilerini Almanya'nın İslam Stratejisi bağlamında ele aldığı

* Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, mmurattasar@gmail.com

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi adlı eseri savaşın stratejik hedefleri ve bu hedeflere ulaşmada kullanılan araçları ortaya koyması açısından ufuk açıcudur.

Kitap, Kon'un 2011 yılı başında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne sunduğu “*Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914 – 1918)*” adlı yüksek lisans tezinin, genişletilmiş, gözden geçirilmiş halidir. Dolayısıyla ağırlıklı olarak Almanya'daki Müslüman esir kamplarına dair üretilen politika ve bu politikanın geliştirilerek bir savaş stratejisi (Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki İslam stratejisi) haline sokulmasını (evrilmesini) konu edinmektedir.

Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümü “*Savaşa Giden Süreçte Almanya ve Osmanlı Devleti*” başlığı altında; 1871'de Fransızları yenilgiye uğratan Almanya'nın hammadde kaynakları bakımından zengin Alsas Loren bölgesini topraklarına katması ile sanayi gücü haline gelmesi, birliğin sağlanması ve Wilhelm ile birlikte “*Weltmacht (süpergüç)*” olabilmek için “*Weltpolitik*” adı altında emperyal bir dünya politikası izlenmeye başlaması, bunun için de en önemli rakibi İngiltere'ye karşı mücadeleye girilerek, bu bağlamda donanmasını güçlendirmeye çalışması gibi olaylar çok kısa değerlendirilerek, değişen Avrupa dengesinde Almanya'nın yeni konumu tanımlanmaya ayrılmıştır. Bu bölümde yine kısa olarak değinilen diğer önemli konu da Almanya'nın Weltpolitik bağlamında Osmanlı ve İslam coğrafyasına yönelik yeni politikalarıdır. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı gezilere çok az yer veren yazar, onun 1898'de Şam'da yaptığı konuşmada “*kendini dünyadaki 300 milyon Müslüman'ın dostu ve koruyucusu*” ilan ettiğinin altını çizmekte, 300 milyon Müslüman'ın bir kısmının (Hindistan'da olduğu gibi) İngiliz, (Cezayir'de olduğu gibi) bir kısmının Fransız ve bir kısmının da Rus sömürgesi altında olduğunu, dolayısıyla Almanya'nın bu İslam coğrafyasını işaret etmekle muhtemel dost ve düşmanlarını da tanımladığını/belirlediğini vurgulamaktadır. II. Abdülhamid'in izlediği Panislamizm politikası ile Wilhelm'in Şark/İslam politikasının “çakıştığı”, ancak Almanya'nın daha çok ekonomik çıkarlar peşinde olduğu ve Osmanlıyı eşit seviyede bir partner olarak görmediğini, buna rağmen II. Wilhelm'in Osmanlı – İslam coğrafyasında bir efsaneye dönüştüğünü ve halk arasında “*Hacı Wilhelm*” olarak anıldığına vurgu yapmaktadır.

Almanya'nın Ortadoğu'da İngiliz çıkarları ile çatışan çıkarlara sahip olduğunu, Bağdat Demiryolu projesinin de başta İngilizler olmak üzere diğer devletlerin endişelerini artırdığını, Rusya'nın Osmanlı coğrafyasında izlediği kendine bağımlı küçük devletler oluşturma politikasının (özellikle de Balkanlarda) Almanya ve müttefiki Avusturya'nın çıkarları ile çatıştığını, Liman von Sanders'in Osmanlı Ordusu'nda önemli bir göreve getirilmesinin de Ruslar tarafından çok olumsuz karşılandığını belirtmektedir. Yazar, Avrupa

devletlerinin izledikleri siyasetin adeta doğal ittifakları da oluşturduğunu kısa ve öz olarak anlatmaktadır. Almanya'nın izlediği politikanın Osmanlıda karşılığını II. Abdülhamid ile bulduğunu belirterek, *“Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerinde ekonomik ayrıcalıklar kazanma”* mücadelesinde Almanya'nın, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Abdülhamid tarafından *“ustalıkla kullanıldığı”* şeklindeki mevcut genel yargıyı tekrarlamaktadır.

I. Bölümün önemli bir başlığı *“Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nde İslamcılık Düşüncesinin Seyri”*dir. Yazara göre *“Panislamizm”* veya *“İttihad-ı İslam”* siyaseti 19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat karşıtı bir hareket olarak doğmuştur. İngiltere, Hint yarımadasında Rusya karşıtı politika izleyen İngiltere'nin aynı zamanda Rusya'ya karşı Osmanlı'ya da destek verdiğinin altını çizmektedir. Yazara göre, 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki tam hâkimiyeti, Rusya'nın da yeniden Hindistan üzerinden değil de Osmanlı üzerinden Akdeniz'e ulaşmayı hedeflemesi ile Osmanlı'nın İngiltere politikası da değişmeye başlamış, Rusya ve İngiltere'nin bu politikaları Osmanlı için Panislamizmi bu güçlere karşı koyabilmenin yegâne yolu haline getirmiştir. Yazar, II. Abdülhamid'in izlediği İttihad-ı İslam politikasının *“Avrupa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist ihtiraslarını dizginlemenin bir aracı”* olduğunu vurgulamaktadır. Hilafet de bu aracın bir parçasıdır. Abdülhamid karşıtı etnik ve siyasi tüm grupların desteğini almış olan İttihad ve Terakki'nin “darbeyi” pekiştirmesinin ardından siyasi ve etnik ayrışmaların yaşandığı, İttihadçıların elinde Müslümanlık esaslı homojen dini bir nüfusun kaldığı, *“elde kalan ülke topraklarının”* konsolidasyonu (bir başka deyişle elden çıkmasını önlemek) için de *“merkeziyetçi olmayan İslamcı bir politika”* izlediklerini belirtmektedir. Yazara göre *“elde kalan büyük etnik unsur Arapların ülke birliği içinde tutulması için güçlü bir Avrupalı devletin desteğinin sağlanması”* zorunluydu. Bu amaca yönelik olarak İttihadçıların, *“Osmanlı devletinde gittikçe artan oranda ekonomik ve siyasi etkiye sahip olmasına rağmen toprak parçası elde etme amacı gütmeyen Almanya'ya yanaştıklarını”* belirtmektedir. Burada, 19. yüzyılın başında toprak elde ederek emperyalist amaçlar gütmeyen değişmeye başladığı, daha çok ekonomik ve siyasi etkilerle söz konusu hedeflerin gerçekleştirilme yoluna gidildiği, ayrıca Almanya'nın tarihi boyunca hiçbir zaman toprağa dayalı bir emperyal güç olamadığı, zaten bu yüzden makûs talihini yenmek için *“hayat alanı”* gibi bir kavramın ortaya atılmış olduğunu belirtmek gerekir. Almanya, emperyal bir güç olamamanın acısını 20. yüzyılın başında daha ciddi oranda yaşamakta ve bunu aşabilmek için başta Weltpolitik olmak üzere stratejik hedefler ve araçlar üretmeye çalışmaktadır. Yani Almanya için toprak parçası elde ederek hegemonyasını gerçekleştirmenin maliyeti, siyasi ve ekonomik nüfuz ile elde edeceğinden daha yüksektir ki, II. Dünya Savaşı'nda bu yöndeki girişiminin bedelini ağır ödeyecektir. Büyük resme

bakıldığında Almanya'nın İslam politikası; yeni bir "hayat alanı" olarak seçtiği Osmanlı coğrafyası aracılığı ile İslam dünyasına nüfuz etmek olarak ifade edilebilir. Bu politika 19. yüzyılın son çeyreğinde Wilhelm ile önem kazanan ve uygulanmaya çalışılan bir politikadır.

Yazar, I. bölümün sonunda "I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Alman İlişkileri"ni kısa olarak değerlendirmiştir: Balkan Harbi'nden itibaren Alman kamuoyunda muhtemel bir büyük savaşta Osmanlı İmparatorluğu ile bir ittifakın olumsuz karşılanmaya başladığını, "müttefikliğin yükten başka bir şey getirmeyeceği, dolayısıyla hiçbir avantajının olmayacağı"nı Alman Elçisi Wangenheim'in sözleri ile aktarmaktadır. Almanların bu görüşlerine karşılık özellikle Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bir ittifak anlaşmasına olumlu baktığını, 2 Ağustos'ta da Osmanlı – Alman Gizli İttifak Anlaşması'nın imzalandığını vurgulamaktadır. Osmanlı'nın savaşa girmesinin Kasım ayına sarkmasını, Osmanlı'nın büyük bir savaşı kaldırarak gücünün olmaması, Boğazlarda tahkimatın eksikliği ve seferberlik çalışmalarının henüz daha tam yapılamamış olmasına bağlamaktadır. Yazara göre Almanya, 1914 Kasım ayının 14'ünde ilan edilen "cihad-ı ekber" ile amacına ulaşmıştır.

Kuzey, kuzeybatı, kuzeydoğu, batı, güney, güneybatı ve denizaşırı yayılma imkânı olmayan Almanya'nın yegâne yayılma alanı Güneydoğu Avrupa (Balkanlar) ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinden Doğu yönünde olabilirdi. Almanya Balkanlar'da hâkimiyet sağlasa dahi ki Avusturya aracılığıyla gerçekleşmiştir, Akdeniz'de ve özellikle Doğu Akdeniz'de hareket imkânına sahip değildi. Bu yüzden Osmanlı Devleti üzerinden Basra Körfezine ulaşmak, oradan da okyanusa açılabilme amacını gütmüştür. Weltmacht olabilmesinin yegâne yolu bu amacı gerçekleştirebilmesine bağlıydı. Aslında Almanya, Osmanlıya onun kendisine ihtiyaç duyduğundan daha fazla ihtiyaç duyuyordu. Bu zorunluluk hali ikircikli olmasına rağmen Osmanlı Devleti ile bir ittifaka dönüşmüştür. İttihadçıların belki de en büyük hatası, Almanya'nın zorunluluk halini yeterince kullanamamış olmaları, kendi ülkeleri Osmanlıyı Almanya karşısında ittifaka zorunlu göstermeleridir.

Weltmacht olmak için I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ile gerçekleştirilen ittifaktan umduğunu bulamayan Almanya'da iki dünya savaşı arasında Kontinental Blok teorileri ortaya atılacak, bu bağlamda Rusya ve Japonya ile kıtasal bir ittifak gündeme gelecektir.

II. Bölümde yazar, Almanya ve İslam konusunu I. Dünya Savaşı bağlamında ele almıştır: Almanya'nın savaş hedef(ler)inin "Weltmacht olması", onu İslam ve Müslümanlarla, dolayısıyla da Osmanlı Devleti ile ittifaka zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda; Fransa'ya karşı Avrupa'da üstünlük elde etmesini sağlayacak "Septemberprogramm 1914 (Eylül Programı)", başta Çarlık Rusya olmak üzere, Hindistan ve Afrika'da da birçok ülkede ihtilaller çıkarılmasını sağlayacak olan "Revolutionenprogramm (İhtilaller

Programı)”dan bahsetmekte, bu stratejilerin İslam Dünyası ile ilgili kısımlarında Osmanlı Devleti'nin önalmasının Almanya için önemli olduğu yolundaki görüşü vurgulamaktadır. Yazar, savaşan tarafların askeri ve sivil bütün unsurlarının devreye sokulduğu bir “*topyekun savaş*” (total war) stratejisinin uygulamaya koyulduğu görüşündedir. İhtilaller Programı'nın İslam Dünyası'nın nerede ise tamamını kapsadığı, kesişme noktasının Kafkasya olduğu, bu bağlamda Almanya'nın “*Weltmacht*” olmasının önündeki en büyük engelin İngiltere olarak ortaya çıktığı, bu yüzden de İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'daki hâkimiyetinin sonlandırılmasına hayati önem atfedildiğini, bu amaçlar için İslam'ın siyasi bir (hem softpower hem de hardpower olarak) güç ve silah olduğunu ve bundan yararlanmak istenildiğini belirtmektedir.

Yazar, II. bölümün ortasında nerede ise kitabın “baş kahramanı” olan Max von Oppenheim'dan bahsederek, onun yukarıda ifade edilen İslam'a dair düşüncelere ziyadesiyle sahip olduğunun altını çizmektedir. Yazara göre özellikle Kaiser Wilhelm “*İslam silahu*”ndan yararlanmak istemiştir. En büyük rakip İngiltere'ye karşı Osmanlı ve İslam silahını kullanma düşüncesinin Alman Şark Politikası'nın 1890'lardan sonra vazgeçilmezidir, Osmanlı Sultanı'nın Halife sıfatından da bu bağlamda özellikle de (Mısır ve) Hindistan özelinde yararlanılabileceği düşüncesinin hâkim olduğunu belirtmektedir. Almanya'nın arzusu “*İslam Dünyasını Osmanlı Devleti aracılığıyla İngiltere'ye karşı 'topyekûn bir savaş'ın içine çekmektir*”. Alman bürokratlarından (Genelkurmay Başkanı Moltke, Almanya'nın Petersburg'daki Büyükelçisi gibi) önemli alıntılar yapan yazara göre, Almanya'nın Osmanlı'dan beklentisi iki yönlüdür:

1. Kafkasya'da İngiliz ve Rus kuvvetlerini bu bölgeye bağlı tutmak,
2. Osmanlı Sultanı'nın Halife sıfatı ile cihat ilan etmesiyle, (İslam Dünyası ve) Osmanlı Devleti'nde Panislamist unsurları (İngiliz, Rus ve Fransızlara karşı) harekete geçirmek,

340 sayfalık kitabın I. ve II. bölümünün bir kısmı (52. sayfaya kadar), Osmanlı – Alman ilişkileri ve genel olarak Almanya'nın İslam Politikasına ayrılmıştır, II. bölümün geri kalanında ise Max von Oppenheim'in stratejik çalışmasının Şark İstihbarat Birimi aracılığı ile istihbarat ve propaganda çalışmaları ile uygulanması anlatılmaktadır. III. ve IV. bölümlerde ise Almanya'daki Müslüman esirlere yönelik uygulamalar ele alınmaktadır.

Von Oppenheim'in kaleme aldığı “*Düşmanlarımız İdaresindeki İslam Bölgelerinin Ayaklandırılması Hakkında Muhtıra*”nın, Almanya'nın I. Dünya Savaşı esnasında ayaklanmalar ve ihtilaller aracılığıyla etki sağlama ve düşmanlarını zayıflatma politikasının İslam Dünyası'na uyarlanması olduğu belirtilmekte, söz konusu memorandumun hayata

geçirilmesi için de giderek artan bütçeli “*Nachrichtenstelle für den Orient / NfO (Şark İstihbarat Birimi)*”in kurulması ve bu kurum aracılığıyla Osmanlı Devleti sınırları ve İslam coğrafyasında propaganda ve karşı propaganda faaliyetleri yürütülmesi anlatılmaktadır:

Almanya'nın Köln kökenli köklü Yahudi banker ailelerinden birine mensup olan von Oppenheim daha sonra din değiştirerek Katolik olacak, hukuk eğitimi alacak ve Şark'a duyduğu ilgi ve merakı onu Almanya'nın Lawrence'i yapacaktır. Arkeoloji ve antropolojiye de meraklıdır; Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya birçok seyahat yapar, mükemmel Arapça öğrenir, 1895'te İstanbul'da Sultan II. Abdülhamid ile görüşmeyi de başarır. Kahire'de bir süre yaşar ve bu dönemde Muhammed Abduh'tan Mebusan Meclisi üyesi Şekip Arslan'a kadar birçok kişi ile dostluklar kurar. Von Oppenheim 1895'te Dışişlerinde göreve başlar ancak Yahudi kökenli olması kariyeri için hep bir engel teşkil eder.

Yazar, Oppenheim'in “*Avrupalı güçlere karşı Halife – Sultan liderliğinde İslam Dünyası'nın bir güç olarak kullanılabilirliği*” görüşünü, Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Şark ve İslam politikasının uygulamaya dönük resmi belgesi olan memorandumunda daha sistematikleştirdiğini, söz konusu memorandumda yazılan her konunun savaş esnasında uygulandığı ya da en azından uygulanmaya çalışıldığı tesbitinde bulunmakta ve memorandumun geniş bir özetini (II. bölümde 63. ve 77. sayfalar arasında) vermektedir. Yazar, von Oppenheim'in Türklerin “*propaganda ve organizasyon faaliyetlerinde başarılı olamayacakları*” kanaati dışında olumsuz bir düşüncesine rastlamadığını vurgulamaktadır. Memorandumda yer yer Enver Paşa'ya atıflarda bulunduğunu, bu durumun aralarında bir ilişki olabileceği ihtimalini kuvvetlendirdiğini belirtmektedir.

Uygulama safhasında, Ekim 1914'te sunduğu Şark ve İslam stratejisini kapsayan memorandumda yer alan Şark İstihbarat Birimi'nin (Nacrichtenstelle für den Orient / NfO) hayata geçirilmesi söz konusudur. NfO Dışişlerinin Siyasi İşler Bölümü - Şark Bürosuna bağlı olmanın yanında, Alman Genelkurmayı Siyasi - İşler Bölümü ile de işbirliği içindedir. Aslında yapılan (örtülü veya açık) tam bir istihbarat faaliyetidir. Propaganda ve karşı propagandaya ağırlık veren bir kurumun faaliyet alanlarını yazar şu başlıklarda toplamıştır:

1. Almanya'nın çıkarları doğrultusunda Şark'ın önde gelen kişileri ile çok yönlü ilişki,
2. Şark'a dair bir basın arşivinin oluşturulması, kişiler bazında bilgi arşivi oluşturulması ve faaliyetlerinin izlenmesi,
3. Şark ve Avrupa basını dâhil yabancı basının takip edilerek raporlanması (Rusya'daki Müslüman halkların Tatarca, Kafkas dilleri, Türkçe, Farsça, Hindçe (ve Urduca) ve Uzakdoğu dilleri dâhil olmak üzere) ve ilgili kurumların haberdar edilmesi,
4. Şark dillerinden önemli belgelerin askeri ve siyasi makamlar için tercüme edilmesi,

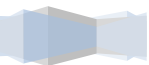
5. Şarkla ilgili görsel ve yazılı basının sansürü – kontrolü,
6. Şarkla ilgili mektupların (askeri ve siyasi makamlar adına) sansürü,
7. Müslüman, Gürcü ve Hind kökenli askerlerin haberleşmelerinin sansürü,
8. Müslüman esirlerin maddi manevi ihtiyaçlarının karşılanması; manevi (dini) ihtiyaçları karşılamada yazılı ve görsel materyalin kontrolü, manipülasyonu,
9. Müslüman esirlere yönelik altı farklı dilde bir gazetenin yayınlanması.

Yukarıdaki çalışmalar kapsamında Alman propagandası yapmaya yönelik NfO menşeli makalelerin *Sebilürreşad*, (altı dilde yayınlanan) *Cihan-ı İslam* Dergisi ve *İkdam* gazetelerinde yayınladığı, hatta Sabah, İkdam ve Sebilürreşad gazetelerinin satın alınmalarının gündeme geldiği türden dikkat çekici bilgiler de kitapta yer almaktadır.

NfO'nun dikkate değer diğer bir çalışması da Osmanlı Devleti'nin 75 farklı şehrinde istihbarat ve propaganda amaçlı Nachrichtensaal (İstihbarat Salonu) açılmış olmasıdır. Okuyucu ister istemez, bu kadar yüksek sayıda salonun açılması ve İttihad ve Terakki'ye yakın kişilerin de bu salonların idarecisi olması ve müttefik olsa dahi bir yabancı ülkeye istihbarat amacıyla kendi ülkesini açmış olmasının nedenlerini düşünecektir.

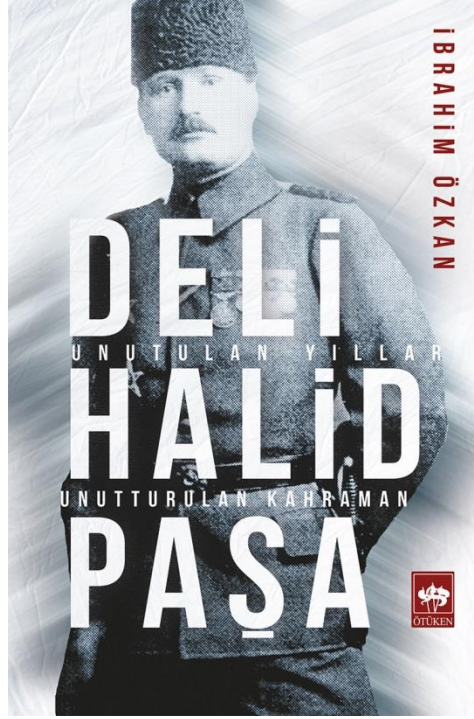
İstihbarat, stratejik hedeflere ulaşmada çok eski zamanlardan itibaren kullanılan bir araç olsa da, gelişmesini modern savaflara borçludur. Çok boyutlu bir alan olan istihbarattan özellikle I. Dünya Savaşı'nda, (düşman hakkında) bilgi toplama (espiyonaj) yanında, dezenformasyon ve (karşı) propaganda amacı için de faydalanılmaya çalışılmıştır. Günümüzde bu tür istihbarat ve propaganda faaliyetlerinin daha çok STK'lar, vakıflar, düşünce kuruluşları vb. aracılığıyla yürütüldüğünü belirtmek gerekir.

NfO'nun en önemli görev alanlarından biri de Müslüman esirlerdir ve kitapta bu konu oldukça geniş bir şekilde III. ve IV. Bölümlerin tamamında (yaklaşık 250 sayfada) ele alınmaktadır. III. Bölümde "*Müslüman Savaş Esirleri*", IV. Bölümde ise "*Müslüman Savaş Esirlerinin Osmanlı Devleti'ne Sevkleri ve İskânı*" oldukça geniş ele alınmaktadır. Düşman saflarında Almanya'ya karşı çarpışan Müslüman askerlere ve esirlere yönelik propaganda faaliyetleri yürütülmesinin altını çizen yazarın dikkat çektiği önemli bir husus da, Almanya'da Osmanlı Devleti ile bir ittifaka olumsuz yaklaşan bürokrasi ve iş çevrelerine yönelik faaliyetlerde de NfO'nun etkin rol almasıdır. Bu faaliyet kapsamında Şeyh Tunisi ve Mehmed Akif'in Almanya'ya Teşkilat-ı Mahsusa aracılığıyla seçilerek gönderilmeleri gerçekleştirmiştir. Özellikle, Mehmed Akif'in önemli İslamcı dergilerin yazarı olduğu hatırlandığında, devlet için İslamcılığın (her daim) kullanılabilir / kullanışlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Almanların (Von Oppenheim'in) İslam ülkeleri ve Müslüman esirlere yönelik istihbarat ve propaganda faaliyetlerini yürüten Şark İstihbarat Birimi (NfO), İngilizlerin Wellington House'u ile büyük benzerlikler göstermektedir. İngiltere daha çok Amerikan kamuoyunu yönelik olsa da dünya kamuoyunu manipüle etmeye yönelik faaliyetlerini gazeteciler, yazarlar, aydınlar, akademisyenleri kullanarak bu kuruluş aracılığıyla yürütmüş ve büyük başarı sağlamışlardır. İngiliz Propaganda Bürosu olarak nitelenebilecek Wellington House, 17 dilde yayın yapar, kendine bağlı yayınevleri vardır, haftalık 400 makale yayınlanması sağlanır, 1915 Haziran ayında basılan ve dağıtılan materyal sayısı 2,5 milyona, 7 ay sonra 1917 Şubat'ında 7 milyona ulaşır. Bizde de çok iyi tanınan ünlü tarihçi Prof. Arnold Toynbee kurumun baş danışmanıdır. Wellington House'un bizi ilgilendiren en önemli faaliyetleri anti-Türk propagandasıdır. Türklerin acımasız, merhametsiz ve zalim oldukları yazılıp çizilir ve yayılır. Türk karşıtı bu kampanya doruğa yazarı Arnold Toynbee olan Mavi Kitap ile ulaşacaktır. Almanların Şark İstihbarat Birimi Wellington House ile büyük benzerlik gösterse de onun elde ettiği başarıyı elde ettiğini söylemek zordur.

Son olarak kitabın adı ile içeriği arasında bir uyumsuzluk olduğu, kitabın adında yer alan "strateji" kelimesinin bu uyumsuzluğu gidermeye yetmediğini belirtmek gerekir. Kitap 19. yüzyılın son çeyreğinde artık tamamen belirlenmiş olan Almanya'nın İslam Politikası'nın I. Dünya Savaşı'nda başta esirlere yönelik olmak kaydıyla istihbarat ve propaganda faaliyetlerini konu edinmektedir. Bu yüzden "*I. Dünya Savaşı'ndaki İslam Stratejisi*"nden daha çok "*I. Dünya Savaşı'nda Müslümanlara Yönelik İstihbarat ve Propaganda Çalışmaları*" kitabın asıl konusudur. Bu küçük eleştiri dışında, başta arşiv kaynakları olmak üzere birçok farklı kaynaktan yararlanılmış olması, dipnotların zenginliği ve sahip olduğu akademik düzey ile eser övgüye layıktır. Ayrıca görsel malzemenin de cömertçe kullanılmış olması kitabı kolay okunur hale getirmiştir. Osmanlı Devleti – Almanya İlişkilerine farklı boyut getiren eser, konu ile ilgilenenler için başvuru kaynağı olmayı hak etmektedir.

Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman; Deli Halid Paşa

İbrahim Özkan

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015, 512 sayfa, ISBN: 978-605-155-287-3

Batuhan SAYGILI

Deli lakabıyla bilinen Halid [Karsıalan] Paşa, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında tanınan önemli isimlerinden birisidir. Kavgadan kaçmayan, korkusuz ve teşkilatçı kişiliğiyle özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında halkın zihnine kazınmıştır. Yaşadığı dönemdeki birçok akranı gibi neredeyse ömrünü cephelerde savaşa geçirmiştir. Mensubu olduğu subaylık mesleğini yalnızca üniforma üzerinde iken icra etmemiş, askerliği hayatının temeline oturtmuştur. Bu nedenle kişisel meselelerine pek vakit ayıramamıştır. Savaşta birçok cephede Mustafa Kemal ile birlikte savaşmış, sonrasında da sohbetini ve ilişkisini devam ettirmiş, birçok kongreye katılmış ve Cumhuriyetin ilânına kadar gereken birçok fedakârlıkta bulunmuştur. Anadolu'da teşkilatçılığıyla halkı eğitmiş ve savaşa hazırlamış, Doğudaki illeri savunmayı başarmış, daha sonra ise İngilizler tarafından hakkında arama emirleri çıkartılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, düşman işgalinden kurtarma mücadelesi verdiği Ardahan ili adına vekil olarak meclise girmiştir. 1925 senesinde Meclis'te bir tartışma sonucu öldürülmüştür.

Tarihimize ve tarihi kahramanlarımıza yeterince sahip çıkmadığımız bu zamanlarda, Halid Paşa gibi bir komutan hakkında yalnızca birkaç arşiv dosyası ve kitaptan ibaret az sayıdaki kaynağı gören yazar İbrahim Özkan ise bu durumu bir eksiklik olarak görmüştür. Subay olarak Halid Paşa ile aynı ve yakın bölgelerde görev yapan ve tarihimizde bugün de tartışılan konular hakkında konferanslar vermiş olan İbrahim Özkan, halktan dinledikleri ve araştırdıkları sonucunda kitabı yazmaya karar verir. Mesleğinin getirdiği zorluklar ve meşguliyetten dolayı kitabı 16 sene gibi uzun bir zamanda tamamlamıştır. İbrahim Özkan, Halid Paşa'nın yaşantısını geniş bir biçimde ele alarak kitabını 28 bölüm hâlinde meydana getirmiştir. Katıldığı bütün cephelerde, kongrelerde, yaşananlar içerisinde kendisinin hangi çizgide durup, yaşananları nasıl görüp yorumladığını geniş bir tarihi seyir hâlinde okuyucuya sunmaktadır.

Yazar, Halid Paşa'nın birlikte savaştığı ve görüştüğü kumandanlarla ilgili de yer yer eleştiri, kısa bilgi ve yorum katmıştır kitaba. Birçoğuna katıldığım, özeleştiri niteliğindeki çıkarımlar da bunların arasındadır. Halid Karsıalan ile ilgili daha önce yazılan ve yazarın da yararlandığı kitaplar arasında yer alan; *Halid Paşa-Ali Çetinkaya Vuruşması*¹⁴, *Deli Halid Paşa*¹⁵ gibi ana hatları Halid Paşa üzerinde kurulu kitapların yanı sıra, bulunduğu atmosferi kapsayan, geniş bir seyir ve gözleme dayalı kitaplardan yararlanmışır.

1883 yılında, Kastamonulu bir asker olan Albay Ahmet Bey ile Fatma Hanım'ın İstanbul Eyüp'te doğan çocuğudur Halit Karsıalan. Harbiye yıllarında sakin, çalışkan, fakat feveran ettiği zaman zaptedilmesi zor birisiydi. Türk olmayan birkaç öğrencinin hakaret ve söylemleri üzerine kavgaya tutuştuğunu anılarında anlatıyor. Katıldığı savaşlarda 9 kez yaralanmış ve böylece en önde savaştığını kanıtlamıştır. Trablusgarp cephesinde ise daha sonra kendisini Meclis'te vuracak olan Ali Çetinkaya (Kel Ali) ile beraber bulunmuştu. Huy ve karakterleri uyuşmayan bu iki subay orada da birbirleriyle anlaşamıyordu. Kitapta Halid Paşa'nın emrinde bulunduğu subaylar hakkında yorumlara da yer verilmiştir. Mesela Enver Paşa'nın Sarıkamış harekâtında yaşadığı sıkıntıların bir kısmını, tüm ordunun kendisi gibi disiplinli ve mücadeleci ruha sahip olduğunu düşünerek ileriye atılması olarak görmüştür yazar. Aynı şekilde bu tür yorumları Ali Çetinkaya gibi, Halid Paşa'nın yakınında bulunan kimseler için de yapmıştır ve kendi fikirlerini bu şekilde öne sürmüştür. Halid Paşa'nın kendi düşüncelerine de bolca yer vermiştir. Bu çerçevede Kürtlerden İran ile temasta bulunmuş ve yozlaşmış olan Türk kesimi olarak bahseder.

¹⁴Cemal Kutay, *Halid Paşa Ali Çetinkaya Vuruşması*, Tarih Kütüphanesi Yayınları, 1955

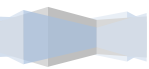
¹⁵Gürsoy Solmaz, *Deli Halit Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996

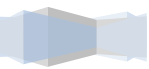
Halid Paşa Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa Alaylarında başarı göstermiştir. Sonrasında Mondros Mütarekesine kadar Ardahan, Doğu Karadeniz Cephesi, Kopdağı, Bayburt, Dersim, Erzincan, Erzurum bölgelerinde başarı ile askeri görevler yapmış, teşkilatçılığını kanıtlamıştır. Sonrasında ise Milli Mücadeledeki faaliyetleri ve fedakârlıklarından bahsedilir. Dönem boyunca Atatürk ve Kâzım Karabekir ile görüşür. Kongrelere katılır. Mücadeleyi asla bırakmaz.

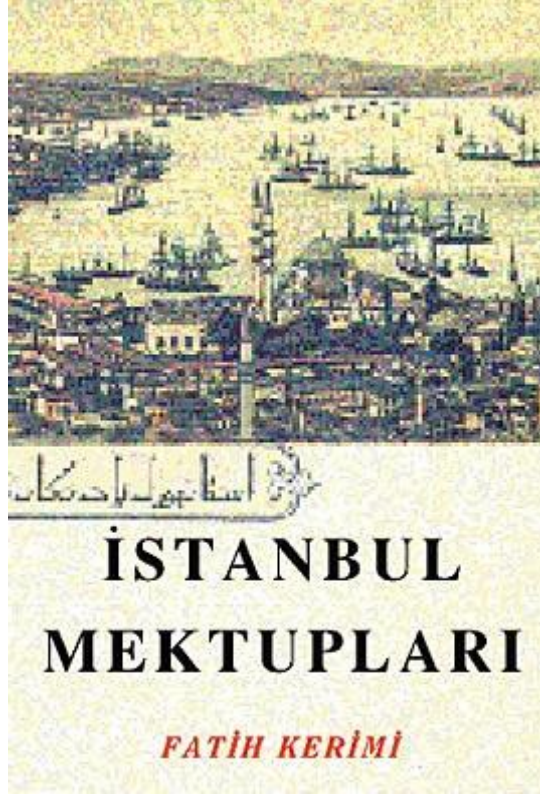
Katıldığı bütün cephelerden, kazanılmasında büyük rol oynadığı Doğu vilayetlerinde neler gerçekleştirdiğinden geniş bir şekilde bahsedilir kitapta. Cumhuriyetin ilanı sonrası meclise, savunduğu ve vuruştugu illerden Ardahan adına vekil olarak girer. Bir süre sonra, Ali Çetinkaya ile Trablusgarp'ta başlayan gerginlikler burada zirveye ulaşır. Son zamanlarda fazla sinirli, agresif olan Halid Karsıalan, Ali Çetinkaya ile çıkan bir tartışma sonucu Meclis'te vurularak öldürülür.

Kitabın son kısmı ise Halid Paşa'nın zihinlerde nasıl kazındığını gösteren, zannımca en iyi bölümdür. Sebebi ise aynı cephede savaştığı, görüştüğü, konuştuğu ve yakın bulunan kimselerin Halid Paşa hakkındaki fikirleri ile kitabın yazarı İbrahim Özkan'ın yine paşaya ilişkin dinlediklerini bütünleştirmesidir. Tarihi bir biyografi olarak kitapta yer yer fotoğraf ve mektup suretlerini kitap aralarına iliştilmesi okuyucunun dikkatini çekmektedir.

Tarihimize yeteri kadar önem vermediğimizden bahsediyoruz. Halid Paşa üzerine kurulu olan bu kitap gerek tarihi kahramanımıza, gerekse Milli Mücadele dönemine bir ayna tutuyor. Kanaatimce bu eser Halid Paşa'yı anlatan az sayıdaki kitaplar arasında önemli bir yer kazanacaktır. Dili ve anlatımı ağır ve karışık değil, aksine sadedir, kolay anlaşılabilir. Böyle bir kitap ile araştırdıklarını ortaya döken İbrahim Özkan, Halid Paşa ve dönemine ışık tutmayı amaçlamış ve anlamlı bir katkıda bulunmuştur.

KİTAP İNCELEMESİ/REVIEW ESSAY

İstanbul Mektupları

Fatih Kerimî, Yay. Haz. Dr. Fazıl Gökçek

İstanbul, Çağrı Yayınları, 2001, 367 sayfa, ISBN: 975-454-039-X.

Erhan CİFCİ*

Balkan Savaşı, Osmanlı – Türk tarihi açısından pek çok açıdan bir kırılma arz eder. Zira o günleri yaşayan bazı kimseler tarafından “bozgun” olarak da nitelendirilen bu savaş esnasında Osmanlı toplumunun yapısal sıkıntıları iyice gün yüzüne çıkmıştır. Dönemin münevver ve mütefekkirleri bahsi geçen sıkıntıların nasıl bertaraf edileceği hususunda kafa yormuşlar, gündelik yaşam üzerine gözlemlerini insanlarla paylaşmışlardır. İşte bu kişilerden biri de Rusya Tatarlarından biri olan Fatih Kerimî’dir. 1870 yılında Tataristan’da doğan Kerimî, 1890 yılında Ufa’da ruhani meclis huzurunda imtihan vererek müderrislik icazetnamesi almıştır. Aynı yıl tahsil için İstanbul’a gelmiş fakat tahsilini tamamlayamadan

* İstanbul Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi, erhancifci@gmail.com.

ülkesine geri dönmüştür.1906 yılında Zakir Remiyev ve kardeşinin *Vakit* adlı bir gazete kurmaları ve baş muharrirliğe Fatih Kerimî'yi getirmeleri, onun yazarlıktan gazeteciliğe geçmesine vesile olmuştur.Balkan Savaşı esnasında (1 Kasım 1912-18 Mart 1913) *Vakit* gazetesinin muhabiri olarak İstanbul'a gelen Fatih Kerimî, cepheye gazetecilerin gönderilmemesi nedeniyle haberlerini İstanbul'dan yollamak zorunda kalmıştır.İstanbul'da bulunduğu sırada dönemin devlet adamları ve münevverleri ile Balkan Savaşı ve Türk-İslam dünyasının problemleri üzerine mülakatlar yapmıştır.Kerimî'nin İstanbul'dan *Vakit* gazetesine mektupla gönderdiği haberler Rusya Müslümanları tarafından ilgiyle karşılanmış ve daha sonra müstakil bir kitap (*İstanbul Mektupları*) olarak da yayınlanmıştır.

Fatih Kerimî mektuplarını bizzat olayların içinde bulunarak yazdığından, bu mektuplar okuyucular için bir bakıma dönemin panoramasını çizmektedir.Dolayısıyla özelde Balkan Savaşı yılları, genelde ise son dönem Osmanlı toplumsal yaşamı hakkında çok önemli bir kaynak niteliğindedirler. Zira Kerimî'nin mektuplarında Osmanlı toplumundaki eğitim ve kültür durumundan, toplumun ahlak ve moral değerlerine, ordunun savaş esnasındaki vaziyetinden, ülkenin sosyal ve iktisadi dinamiklerine kadar varan farklı alanlarda, pek çok can alıcı hususa temas ettiği görülmektedir.

Kitaptaki ilk üç yazı (mektup – makale) 3 – 4 ve 8 Kasım 1912 tarihli olup, Kerimî'nin Orenburg – İstanbul arasındaki yolculuğunda kaleme aldığı bölümlerdir. 9 Kasım 1912'de İstanbul'a ayak basan Kerimî, 12 Kasım 1912 günü İstanbul'daki ilk izlenimlerini yazıya döktüğü ilk mektubunu göndermiştir. Bu mektupta genel bir İstanbul tasviri yapan Kerimî'nin, İstanbul'a gelmeden önceki düşünceleri ile İstanbul'a ayak bastıktan sonra şahit olduğu durumun neredeyse taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Kerimî ilk intibasında İstanbul'da genel bir seferberlik hali beklediğini, halkın tüm imkânlarıyla savaşa hazırlandığını düşündüğünü belirtmiş lâkin mevcut durumu tahayyül ettiğinden çok farklı bulmuştur. Burada halkın umarsız hali ve tepkisizliği Kerimî'nin dikkatini celbeden en önemli unsurdur. (s. 3-17)

İlerleyen günlerde halkın içine çıkararak temaslarını arttıran Kerimî gözlemlerini samimi olarak Rusya'daki Müslümanlara aktarmış ve Osmanlı toplumu ile Rusya Müslümanlarını yer yer kıyaslama yoluna da gitmiştir. Mesela eğitim açısından Osmanlı Müslümanları ve bilhassa da Osmanlı kadınları, aralarında ciddi talim ve terbiye görmüş kişiler olsa da aile hayatı, çocuk terbiyesi, çocuklara millî ruh kazandırılması gibi olgularda Mısır ve Rusya Müslümanlarına göre çok geridedir. (s. 261) Ayrıca erkeklerin kadınlara yanlış bakışından

doğan bu sosyo – kültürel yapı kadınlara öyle sirayet etmiştir ki artık onlar da kendilerini ikinci sınıf insan gibi telâkki etmektedirler.

Eğitim ve kültürel düzey konusundaki mukayeseli yaklaşımını Fatih Kerimî ilerleyen sayfalarda da ortaya koymaktadır. II. Meşrutiyet sonrasında oluşan görelî özgürlük ortamında Türk gençleri pek çok cemiyet kurmuşlarsa da bunları koruma ve yaşatma bilinci olmadığından bir süre sonra bu cemiyetler dağılmaya başlamıştır. Oysa ki Tatar talebelerinin kurduğu cemiyetler faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Fatih Kerimî bu durumu “*ruh - irade ve istikbâl için endişe*”ye bağlamaktadır. Çünkü Tatar öğrenciler aldıkları ilk eğitimin etkisiyle çalışkan, gayretli ve sebatkâr olmayı şiar edinmiştir (s. 330).

Yine Kerimî, Osmanlı toplumunda eğitimsiz insanların çabucak manipüle edilebildiğini, düşünsel anlamda çok boyutlu düşünme yetisinden mahrum olduklarını, eğitim seviyesi biraz fazlaca olan okur – yazar kesimin yaşananların ardındaki gerçekleri daha iyi muhakeme edip, daha iyi anladıklarını belirtmektedir (s. 21, 36). Bununla beraber Kerimî’ye göre dönemin eğitim sıkıntıları tamamıyla keyfiyetten de kaynaklanmamaktadır. II. Meşrutiyet dönemi sonrasında yaşanan bazı olaylar (yangınlar, Trablusgarp Savaşı, iç huzursuzluklar, Veba salgını ve nihayet Balkan Savaşı) da okullardaki eğitimi inkıtaya uğratmıştır. Buna örnek olarak ise II. Meşrutiyet’in ardından geçen dört yıl boyunca okutulan derslerin toplansa 2 yıllık bir standart eğitim yılını doldurmayacağını göstermekte, ayrıca Maarif nazırlarının çok sık değişmesi ve değişen her nazır ile birlikte tedrisatın da farklılaşması halinin mekteplerin program ve düzenlerini büyük sıkıntıya soktuğunu anlatmaktadır (s. 82).

Fatih Kerimî mektuplarında yalnızca kendi görüşlerini vermemiş, dönemin önde gelen insanların fikirlerine de atıf yapmıştır. Eğitimsizliğin toplumsal hayata olan menfî etkileri hususunda atıf yapılan kişilerden biri Tanzimat gazetesinden Rıfat Süreyya Bey’dir. Rıfat Süreyya’ya göre toplumsal inhitatın temel sebebi “*maarifsizlik*”tir. Kendisi son yenilginin (Balkan Savaşı mağlubiyeti) Osmanlı toplumunda tam manasıyla “*cehl-i mürekkep*” içinde yaşandığını, bunu kabul etmek gerektiğini ve her şeyi yeniden, alfabelerinden başlayarak öğrenmek gerektiğini, II. Meşrutiyet döneminden beri maarifte bir adım bile ileri gidilmediğini vurgulamakta ve maarifin ıslahı için İsveç - Belçika - Japonya gibi ülkelerden uzmanlar getirilmesini önermektedir (s. 64, 65).

İkdam gazetesi yazarı Şefik Esad Efendi de benzer düzeyde eleştiriler getirmektedir. Şefik Esad Efendi’ye göre Maarif Nezaretinin iyi çalışmaması sebebiyle II. Meşrutiyet sonrası dönemdeki eğitim – öğretim düzeyi Sultan II. Abdülhamid döneminden bile geridedir. Ve Maarif Nezareti mensupları tümüyle değişmeden gelecek için ümitli olmak yersizdir. Şefik

Esad Efendi, İstanbul baz alınacaksa, İstanbul mektepleri içerisinde sadece Tıbbiye, Galata Sultanisi ve Darümuallimin mekteplerinin tatminkâr düzeyde olduklarını ifade etmektedir (s. 89).

Dönemin ünlü pedagoglarından Satı Bey de memleketin selamete çıkmasında halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesini “*olmazsa olmaz*” şeklinde nitelendirmektedir. Satı Bey’e göre Osmanlıların mektepleri çok kısa sürede ilim ve fen etkisine girmez, eğitim hakları kısıtlanan kadınlar da Avrupalı kadınlar gibi tahsil görüp toplumsal hayata katılmazlarsa, askerî anlamda ne kadar yatırım yapılırsa yapılsın bunların hepsi beyhude olacaktır (s. 175).

Kitapta eğitim konusunda verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri de Fatih Kerimî’nin kendisine aittir. Yazar, Türk halkındaki genel eğitimsizlik ve fikri seviyenin düşüklüğünü yapılacak ıslahatları sorgulamadan tepki vermelerine bağlamaktadır. Bu bağlamda Türk gazetelerinde alfabenin ıslahı ile ilgili yazıların çıkmasının akabinde cühela takımının hemen ayaklanıp, yetkili mercilere baskı yaparak bu tip yayınlara engel koydurmaktan çekinmedikleri sıkça karşılaşılan bir durum olagelmıştır (s. 338).

Öte yandan, Fatih Kerimî’nin Balkan Savaşı esnasında İstanbul’da bulunduğu dört aylık süreçte üzerinde en çok durduğu husus hiç şüphesiz ki halkın ahlaki değerlerinde görülen yozlaşma ve moral motivasyonundaki zayıflıktır. İstanbul’a ayak bastığı gibi gözüne ilk olarak bu durum çarpmıştır. İstanbul’dan gönderdiği ilk mektupta da bunu hayret ve hayal kırıklığı içerisinde aktarmıştır. Halkın cepheden gelen doğru – yanlış her haberi olumsuz biçimde değerlendirmesi ve “*Biz artık bittik, hiç olmazsa boş yere Türk kanı dökülmesin, milletin parası ziyan olmasın, ülkeyi kurtaracak yiğitler görmek bize nasip olmadı, ne olacaksa olsun ortalık bir an önce sakinleşsin*” şeklindeki bir düşünceye sahip olması kendisini bir hayli şaşırtmıştır (s. 19).

Bu bağlamda Kerimî iki hususa dikkat çekmektedir: Bunlardan ilki, manipülasyona sebebiyet verecek haberlerin kamuoyu ile paylaşılmasıdır. Diğeri ise gazetelerin mübalağalı haberler vermesidir. Buna örnek olarak, geri çekilmelerin bile büyük başarılar gibi anlatılması gösterilebilir. Böyle haberlerin yazılması halkın beklentisini arttırarak, daha sonraları en ufak bir olumsuzlukta umudunun kırılmasına ve toplumsal gerilimin artmasına yol açmaktadır. (s. 27)

Balkan Savaşı sonrasındaki müzakere döneminde de yine aynı tabloya şahit olunmaktadır. Halk vaziyetin berbatlığına dem vurarak hemen durum muhakemesine başlamakta, fakat bazıları geçmişten bazıları da gelecekte bahsederken mevcut durumdan nasıl feraha çıkılacağını düşünenlerin çok az görülmektedir. Geçmişten bahsedenler suçlayacak insan

aramakta, gelecekte bahsedilenler ise “*Bundan sonra başımıza kim bilir ne kötülük gelecek diye düşünülmektedir*”. Yani kısacası karamsarlık ve ümitsizlik had safhadadır. (s. 67) Müzakerelerin uzadığı bir dönemde savaşın tekrar başlayıp başlamayacağı üzerine yapılan tartışmalarda müzakerelerin bir anlam ifade etmediği, malumun ilanına giden yolda sadece bir araç olduğu ve savaşın yeniden başlaması durumunda çoğu kişinin muvaffakiyetten umutsuz olmaları Kerimî'nin ilk düşüncelerini onaylayan şeylerdir.

Halkta vaziyet böyleyken devlet adamlarında da umutsuz bir ruh hali sezilmektedir. Halkın kendilerini korkaklıkla suçlaması karşısında devlet adamları “*Halk olup bitenlerin vehametini anlayamıyor!*” serzenişinde bulunmaktadırlar (s. 177). Hatta Fatih Kerimî üst düzey bir devlet adamıyla yaptığı bir konuşmayı aktarırken bu kişinin düşmanların ağır şartlarını kabul eden hükümeti övdüğünü, şartların kabul edilmesinin son 30 senede yapılan en akıllı iş olduğunu belirttiğini yazmaktadır. Bahsi geçen devlet adamı bu düşüncesine dayanak olarak ise Osmanlılarda paranın ve millî hassasiyetin kalmamasını, hariçte dost bulunmamasını ve yeniden başlayacak bir savaşın ülkeyi tamamen harap edeceğini göstermektedir (s. 182).

Her şeye rağmen halkın genelinde her ne kadar böyle ümitsiz ve moralsiz bir hava gözlemlense de, gelecekte umutlu olan küçük bir azınlık da bulunmaktadır. Fakat bunların sayısı etki sağlayacak düzeyde değildir. (s. 118) Bu insanlar daha ziyade alt ve orta sınıfa mensup kişilerdi. Kaybedecek hiçbir şeylerinin kalmadığını, muvaffakiyet için halen fırsat olduğunu, vatanın kurtuluşu için canlarını vermekten kaçınmayacaklarını samimi biçimde gösteren Türkler düşmanların isteklerinin yerine getirildiği bir barışı aşağılayıcı görerek, devlet adamlarını korkaklıkla itham etmektedirler. (s. 177)

Toplumun moral durumu yukarıdaki gibi dalgalanmalara uğrarken savaş dönemindeki ahlak yapısı da aynı derecede iç açıcı değildir. Fatih Kerimî “*Ahlaki bozulmuş, tabiatı kokuşmuş eski Bizans bataklığındaki İstanbul halkının, İstanbul bürokratlarının himmetsizliğine bütün Rumeli Türkleri, bütün Rumeli kıtası kurban gitti!*” diyerek savaş döneminde neredeyse dibe vuran ahlak anlayışının Rumeli'nin kaybında ne denli etkili olduğunu vurgulamaktadır (s. 200).

Ahlâk yapısı o derece bozulmuştur ki, gündelik hayatın her alanında bunun izi görülmektedir. Kadınlar bir meta olarak telâkki edilmekte ve yanlarında erkek olmadan yürüyenlerin modern görünümlü erkekler tarafından bile sözlü tacize uğramaları gayet sıradan hale gelmektedirler (s. 225). Hatta bu yüzden bir toplantıda Mehmet Akif'in sırf erkeklerin edepsizlikleri ve terbiyesizliklerinden ötürü kadınların cemiyete karışmalarına

sıcak bakmadığını, eğer karıştırlarsa birçok rezaletin yaşanabileceğini söylediği aktarılmıştır (s. 305).

Toplumdaki ahlaki dejenerasyon ticari hayatta da tebarüz etmektedir. Fatih Kerimî tüccarlar arasındaki sahtekârlığı can sıkıcı bir durum olarak yorumlar. Ticari ahlâksızlığın Balkan Savaşı dönemi için alelâde bir durum olduğunu, satın alınacak mal ya da hizmet hakkında yeterli malumatı olmayanlardan üç kat fazla para istendiğini, hemen her malın sahtesinin satıldığını anlatır. İnsanlar arasında sözünde durmak gibi bir kaygının olmaması ve pervasızca buna devam etmeleri neredeyse meşrulaşmıştır (s. 324).

Fatih Kerimî'nin yazılarında Osmanlı toplumunun geri kalmasındaki ana amilleri aradığı da görülmektedir. Bu anlamda Balkan Savaşı döneminin en önemli tartışma konularından biri dinin toplumsal ilerlemeye mani olup olmadığıdır. Gerek yazar gerekse dönemin aydın kesimleri dinî taassubun toplumun terakkisine mani olduğunu açıkça belirtmektedirler. Fatih Kerimî İstanbul'a yeni geldiği bir dönemde sâbık meclis reisi Ahmed Rıza Bey hakkında bir anekdotu aktarmaktadır. Buna göre; kadınların da toplumsal yaşama katılmasını çağdaşlaşmanın bir aracı olarak gören Ahmed Rıza Bey türlü gayretlerle bir kız Sultani mektebi açma aşamasına gelmiş fakat bazı insanların "Kızlarımızı Avrupalılaştıracaklar, bu mektepte din – diyanet olmayacak!" şeklinde halkı galeyana getirmelerinden ötürü Ahmed Rıza Bey'in tüm çabaları akîm kalmış, mektep açılmamıştır (s. 13).

Fatih Kerimî yanlış dinî algıların terakkiye nasıl mâni olduğu hakkındaki gözlemlerini aktarırken aydın kesim tarafından gelen bazı ıslahat tekliflerine de muhtelif yazılarında temas etmiştir. Mesela, Hikmet gazetesi muhabiri Hilmi Bey çağdaşlaşmak için dini ve maarifi birleştirmenin elzem olduğunu düşünmektedir. Avrupa'nın ileride olan maarif ve medeniyeti örnek alınmalı, ancak bu iş yapılırken dini değerlerimiz ile bağdaştırılmalıdır. Aksi halde istenilen netice alınamaz. Bu iş için ise İslam dinini çok iyi bilen, vizyonu geniş olan devlet adamları kullanılmalıdır. (s. 95) Tanzimat gazetesinin sahibi ve I. Meclis'in sâbık mebuslarından Lütfi Fikri Bey de konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Lütfi Fikri Bey'e göre İslam dini ilerlemeye engel olacak bir din değildir; fakat dine sonradan ilave edilen çeşitli yorum ve hükümler çağdaşlaşma çabasının önündeki temel engeldir. Bahsedilen yanlışlıkların ivedi şekilde düzeltilmesi, dinin ıslah edilmesi gerekir. Ancak mevcut durumda bunun için yeterli zaman olmadığından acil müdahale olarak din ve siyasetin birbirinden ayrılması işinin yapılması lazımdır. Dinin ıslahı zamana yayılarak ve hazmedilerek gerçekleştirilecek bir iştir (s. 137). İttihatçıların önde gelen âlimlerinden sosyolog Ziya Bey (Gökalp) de Lütfi Fikri Bey'in fikirleriyle örtüşen bir yorum

yapmaktadır. Ziya Bey'e göre İslam dini kendisine sonradan katılmış bazı hurafelerden temizlenmeli, eski saf haliyle amel edilmelidir. Müslümanlar ancak o zaman her şeyi doğru olarak muhakeme edebilir ve diğer medeni milletler arasında yaşayabilmeye muktedir olabilirler. Bunun için toplumsal bazda fikri ve içtimai bir inkılap yaşanmalıdır. Din ıslah edildiğinde, dini bilgileri gerçek haliyle öğrenen medrese talebeleri daha sonra imam ve din adamı olduklarında fikri inkılabın öncüleri olacaklar, halkın düşünce yapısındaki dönüşümü sağlayacaklardır (s. 173-174). Darülfünun Müdürü Sami Bey ise toplumun inkırazını dinlerini iyi tanınamalarına yormaktadır. İslam dininin Arapça olarak mollaların inhisarında bulunması sebebiyle halk dinini direkt olarak öğrenememekte, mollaların aktardığı biçimde anlamaktadır. Dolayısıyla eğer bazı şeylerin yoluna sokulması isteniyorsa Arapça olan temel din kitapları tercüme edilerek halkın eline verilmeli, halk dinini vasıtasız olarak öğrenmelidir (s. 248-249).

Öte yandan Kerimî'nin nazarında Osmanlı toplumundaki yetişmiş insan gücü yetersizliği toplumsal ilerlemenin önünde en az dinî taassup kadar etkilidir. Balkan Savaşı dönemine Osmanlıların yetişmiş insan gücü kalitesi açısından muhasımlarına göre bariz bir şekilde geride olduklarına inanan Kerimî, bu durum hakkındaki düşüncesini bize şöyle açıklamaktadır: *“Türkler gerçekte zayıf ve yeteneksiz mi? Bu da doğru değil. Yaratılış olarak başka milletlerden hiçbir bakımdan kötü değildirler. Bu kadar iyi bir millet, bu kadar güzel bir memleket, bu kadar büyük bir ordu sadece idaresizliğe ve niteliksiz yöneticilere kurban gidiyor.”*

Başka bir mektubunda ise Türkleri yetişmiş insan gücü bakımından ülkedeki diğer etnik unsurlarla kıyaslar ve onların gerisinde olduğunu vurgular. Kerimî'ye göre Türkler ticaret, sanat, bilim vs. alanlarda geridedir; zira diğer milletlerin tüm fertleri, kadını – erkeğiyle, mütemediyen çalışmakta, araştırmakta ve geliştirmektedirler. Türk toplumu ise sadece erkeğin eline bakan, günü kurtarmaya çalışan bir toplum hüviyetindedir (s. 216). Bu noktada Türklerin şehirlerde yaşayan kısmını memurlar – askerler ve hocalar olmak üzere üç kısma ayırır ve bunların ticaret, bilim ve sanatla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını ifade eder. Avukatlar, tabipler, muharrir ve şairler gibi küçük bir kısmı oluşturan aydın grup da doğal olarak bu işlere girmeyince gündelik yaşamın stratejik herhangi bir alanında Türkleri görmek neredeyse imkânsızdır. Türkler sokaklarda leblebi - kestane pişirip satan, dükkanlarında bağdaş kurup tarak – kürdan yapanlar ile arabacılık, kayıkçılık ve hamallık gibi pasif, kalifikasyon gerektirmeyen işlerle iştigal etmektedirler (s. 318). Dolayısıyla stratejik değeri olan faydalı ve esaslı işlerin hemen hepsinde ecnebilerin hâkimiyeti görülmektedir. Örneğin

iktisadi ve toplumsal yaşamın can damarlarından biri olan bankacılık sektöründe Türklerin nüfuzunda hiçbir alana rastlanmamaktadır. Osmanlı Bankası adıyla açılan banka bile Fransa tekelinde olup, merkezi Paris'tedir. İstanbul'da sadece Türkiye'yi sömürme amacıyla açılmış bir şubesi vardır (s. 318). Büyük pasajların, büyük mağazaların hepsi yabancıların elindedir. Keza en muazzam otel – tiyatro – sinemaların tamamı yabancıların kontrolündedir. Bâbüâli Caddesi'ndeki büyük kitapçıların % 85'i, matbaacıların – müretteplerin – hakkakların – oymacıların ve ressamaların % 90'ı Ermenilerdir. Türk ailelerine mürebbiyelik eden, yabancı dil öğretenlerin tamamı istisnasız Hristiyanlardır. Pansiyonlarda, lokanta ve restoranlarda çalışıp işi öğrenen, daha sonra kendileri iş sahibi olanlar arasında Müslüman görmek çok nadir bir durumdur. Saç – sakal keserek 10 dakika içinde 30 – 40 kuruş kazananlar mutlaka Ermeni ve Rumlardır. Mahallelerdeki bakkal dükkanlarının bile neredeyse tamamı Rum ve Ermenilerin elindedir (s. 318-320). Hatta Osmanlı toplumunda nitelik arz eden, toplumsal hayatta az ya da çok stratejik değeri bulunan işleri yapan az sayıdaki Müslüman nüfusun içinde de Türklerin rolünün çok az olduğu, Arap – Arnavut – Acem vb. Müslümanların Türklere göre daha etkin rol oynadıkları söylenebilir. Bu durumda diğer milletlerin keyifleri gereği iş bırakma veya iş yavaşlatma yoluna gitmeleri halinde Türk nüfusun sudan çıkmış balığa dönmesi aşikârdır.

Yine Osmanlı halkının olaylar karşısındaki kayıtsızlığı da Kerimî'nin üzerinde durduğu ciddi konular arasındadır. Bu hal öyle bir merhaleye gelmiştir ki, savaşın ortasında dahi insanlar müspet bir şeyler yapma gayretinden uzak ve kayıtsız bir halet-i ruhiyededirler. Yazar bu durumu “*acıklı*” kelimesiyle tanımlar. Çünkü düşmanların İstanbul'a 30 km kadar yaklaştığı dönemde bile halk yaşananlara karşı kayıtsızdır. Hatta savaşın gereksizliğine inanan halk, savaşın kazanılsa da büyük devletlerin araya girerek hasım devletleri koruyacaklarına ve kollayacaklarına inanılmaktadır. Dolayısıyla esnaf ticaretin durgunluğundan, memurlar maaşlarının sekteye uğramasından, askerler de evlerine dönememekten şikâyetçidir. Toplumda vatan sevgisi, kendilerine saygı, olumlu bir şeyler yapma kaygısı ve diğer milletlerle rekabet hissi hemen hemen hiç yok gibidir. İnsanlar zamanlarını günler – geceler boyunca kahvehanelerde beyhude yere geçirmektedirler (s. 36). Toplumsal tabakada üst sınıf, orta ve alt sınıfa göre daha da kayıtsızdır. Yazar bürokrat kesime mensup beyzadelerin bıyıklarında kaç yüz tüy olduğunu bildiklerini ancak Anadolu köylerindeki insanların nasıl ve nice halde bulduklarını bilmediklerini; hatta merak da etmediklerini vurgulamakta ve bu durumu halka hizmet – vatana muhabbet ve istikbal endişesinin olmamasına bağlamaktadır. Din algısının bu denli kuvvetli olduğu Türk toplumunda hocaefendilerin

halkı bilinçlendirmek yerine kahvehanelerde oturup nargile içmeleri, iskambil ve tavla oynamaları Fatih Kerimî'nin anlam veremediği bir başka husustur (s. 201).

Mektuplar arasında daha sonra Cumhuriyet döneminde de saygın bir hukukçu olarak anılacak Ebul'ula Efendi (Mardin)'nin görüşleri vaziyeti gözler önüne seren, dikkat çekici bir ayrıntıdır. Ebul'ula Efendi toplumun umursamaz hâlinin nedeni olarak tevhid-i efkâr ve tayin-i maksat olmamasını işaret etmektedir. Bundan ötürü hamiyet ve heyecan da görülmez. Herkes ferdi biçimde, kendi çıkarını güderek hareket etmektedir. Medeni toplumlar ise cemiyet olmanın gerekliliklerini yerine getirecek biçimde davranmaktadır. Dolayısıyla Ebul'ula Efendi'ye göre Türkler Bulgarlar tarafından değil, maksatsızlık maksat, gayesizlik gaye tarafından yenilmiştir (s. 303).

Ülkenin iktisadi vaziyetindeki sıkıntıların had safhaya ulaşmasını ise daha ziyade Rumeli'nin elden çıkışına bağlar Kerimî... Zira Rumeli Osmanlı'nın sanat ve ticaret merkeziydi. Buraların işgali başta İstanbul olmak üzere, diğer Osmanlı şehirlerini de olumsuz etkilemiştir. Gerek Rumeli vilayetlerinin üretimlerinden mahrum kalmak gerekse oradaki vatandaşların muhacir olarak İstanbul'a ve diğer vilayetlere göç etmeleri devletin sırtına büyük bir yük olmuştur (s. 80). Bu nedenle savaş ekonomisinin finansmanını sağlamakta zorlanan devlet, memurlarının maaşlarını bile Osmanlı Bankası ve Düyun-u Umumiye İdaresi'nden aldığı avanslarla ödeyebilmektedir (s. 173). Özellikle Anadolu halkı büyük yoksulluk içerisinde. Yol – okul yoktur, salgın hastalıklar üretimi sekteye uğratmaktadır, doktor sayısındaki yetersizlik sağlık işlerinin aksamasına ve nüfusun hastalıklardan kırılmasına neden olmaktadır (s. 200).

Tüm bu olanlar karşısında Osmanlı Müslümanları ne kadar pasifse ve umursamazsa gayrimüslimler o kadar aktif ve motivedir. Zira yaptıkları işi zevkle ve sahiplenerek yapmaktadırlar. (s. 110) Bu vasıfları sayesinde hüner ve sanat öğrenip zenginleşmekte ve iktisadi cihetten memlekette muktedir konuma gelmektedirler. Balkan Savaşı dönemi İstanbul'u baz alınacaksa zenginlik, ilim, sanat, rahatlık ve saadetin gayrimüslimlere münhasır olduğu söylenebilir. Hâl böyleyken Fatih Kerimî'ye göre azınlıkların halen hürriyet, müsavat ve adalet yokluğundan şikayet etmeleri dikkatleri celbeden bir durumdur (s. 153).

Müslüman Türk aileler ile gayrimüslim aileler arasındaki bir diğer önemli fark, Türklerde sadece erkeklerin çalışması buna karşılık olarak ise gayrimüslimlerde sağlıklı her bireyin üretime katkıda bulunmasıdır. Dolayısıyla bazı hallerde bir Türk erkeğinin kazancını 5 – 10 kişilik ailesi tüketirken gayrimüslimler kadını – erkeği ile çalışarak daha çok kazanmakta ve

daha müreffeh bir hayat sürdürmektedir (s. 216). Yine gayrimüslimlerin birbirlerini koruması ve kollaması da üzerinde durulması iktiza eden bir husustur. Mesela Türklerden alış – veriş yapan hiçbir gayrimüslim bulunmazken Türklerde ecnebi mala temayül had safhadadır. Yerli malı ürünler daha sağlam olsa bile ecnebi etiketli ürünlere yönelmek sanki moda olmuş gibidir. Bu yüzden bazı Türk tüccarlar ürettikleri mallara yabancı markaları basarak onları yabancı marka gibi satmaya mecbur olmaktadır. Yani Türkler arasında siyasi bir millî uyanış olmadığı gibi millîci bir iktisadi zihniyet evrimi yaşanmamaktadır (s. 325).

İstanbul'a gelmesinin asıl maksadı Balkan Savaşı hakkında Rusya Müslümanlarına haber vermek olan Kerimî dönemin Osmanlı ordusu hakkında da önemli anekdotları bizlerle paylaşmaktadır. Kerimî'nin nazarında Balkan Savaşı esnasında cephede yaşanan bozgun durumunun açıklanmasında askerî teşkilat yapısındaki arızalar öncelik arz eder. Zira savaş sürecinde ordunun motivasyon, koordinasyon ve eş güdüm eksiklikleri sarih biçimde görülmüştür. Mesela; Kral Piyer, Kral Ferdinand, Kral Nikolay ve Kral George ordularına liderlik yapar, prensleri komuta kademelerinde yer alırken Osmanlı sultanından veya şehzadelerinden benzeri atılımı görmek mümkün değildir. Hâl böyleyken Osmanlı ordusundaki subay ve askerler gerek moral – motivasyon anlamında gerekse hiyerarşik yapının sağlıklı olması açısından sıkıntılı durumda bulunmaktadır (s. 7).

Osmanlı askerî teşkilatlanması açısından bir diğer menfi yorum, askere alınan eratin geride bıraktığı yakınları hakkındaki kaygılarının devlet tarafından giderilmemesidir. Yabancı ordularda savaşan askerlerin evler – aileler ve onların hayatlarının nasıl idame ettirileceği hususunda müsterih olmaları, buna karşın Osmanlılarda kadınların toplumsal baskılar ve eğitimsizlikler nedeniyle erkek emeğine muhtaç yaşamaları Osmanlı askerinin gözünün arkada kalmasına, ölümü göze almamalarına neden olmaktadır. Bu da askerlerin en ufak bir zorlukta bozgun emaresi göstermelerini beraberinde getirmektedir (s. 216).

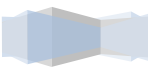
Bunlara ek olarak, ordu kendi içerisinde de sıkıntılı bir durumdadır. Her şeyden önce subaylar ve askerler politize olmuş durumdadır. Politize olan bir orduda hizipleşmenin yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca benzer siyasi görüşe sahip subay ve askerlerin arasında emir – komuta zincirinin gereklilikleri sağlanamamaktadır. Yine siyasetin askerî teşkilatlanmaya diğer bir menfi etkisi, siyasal iradeler değiştikçe ordunun başındakilerin de değişmesi ve her değişimde eski beyin takımının görevden alınıp, yeni bir beyin takımının göreve getirilmesidir. Bu durumda yeni kişiler yeni planlamalar yapıp, önceki planlamalara göre şekillendirilmiş düzenlemeleri ortadan kaldırmaktadır. Balkan Savaşı öncesinde de

benzer bir durum yaşandığı için ordunun teşkilatlanma bânında yaşadığı sıkıntılar hiç de şaşırtıcı değildir (s. 8).

Fatih Kerimî, Osmanlı ordusundaki lojistik – ikmal ve iâşe sıkıntısına da vurgu yapmaktadır. İaşelerin önceden yeterince hazırlandığı fakat gerekli sevkiyatın düzenli bir şekilde yapılamamasından ötürü bunlar ya askere ulaştırılamamakta ya da düşmanın eline geçmektedir. Birkaç gün aç – bilaç duran asker ne kadar itaatli de olsa güçten düşeceği için yeterli düzeyde savaşamayacağı yadsınamaz bir gerçektir. İlaveten cephedeki sağlık hizmetleri de yetersizdir. Yaralılar ve hastalar gerektiği biçimde tedavi edilememektedir. Doktor ve hastabakıcılar nitelik ve nicelik açısından kifayetsizdir. Hasta askerler alelâde şekilde tedavi edilip cepheye geri yollanmaktadır (s. 7).

Osmanlı ordusunun teşkilatlanma anlamında yaşadığı sıkıntılar hiç şüphesiz ki komutan ve subaylara da sirayet etmiştir. Ordunun içerisine siyasetin ve fırkacılığın girmesi hiyerarşik yapı ile emir komuta zincirini önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca ordu içerisinde bir mektepli – alaylı subay anlaşmazlığı vardır. Bu aidiyet duygusu da, tıpkı siyasi görüşlerde olduğu gibi, komutan ve subayların arasında çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla komutanların arasındaki çekişmelere tanık olan askerler içinde manevi cihette bir itaat, sadakat ve disiplin sorunu hasıl olmuştur. Subaylar kendi asli görevlerini bir kenara bırakıp askerlere muhalif oldukları fırkanın ve o fırkaya mensup diğer subayların yanlışlarını göstermeye başlamışlardır. (s. 47) Savaş öncesinde bu durumun menfi etkilerini öngöremeyen ya da önemsemeyen subaylar savaş sırasında en ufak bir zorlukta askerlerinin kendilerine itaat etmeden kaçmalarını yeri geldiğinde cebren engellemeye çalışmışlardır. Askerleri nazarında itibarları düşen subayların bozgun anlamında en yakınlarında bulunan erat tarafından öldürülmeleri ve üzerlerindeki elbiselere varıncaya kadar soyulmaları azımsanmayacak seviyeye gelmiştir (s. 68).

Kerimî erat açısından da önemli tespitler yapmaktadır. Kerimî'ye göre erlerin durumu da sıradan vatandaşların sivil hayattaki durumuna benzemektedir. Özünde hamiyet ve savaşçı ruh sahibi olan eratin cephedeki vaziyeti kendilerine verilen imkânlar ile doğru orantılıdır. Zira aç – bilaç, çıplak ve himayesiz kalan eratin dağılması – bozguna uğraması çok tabiidir. Yıllardır cepheden cepheye gönderilen, ailelerinden ve sevdikleri insanlardan uzak kalan, cephede şahit oldukları olumsuzluklar nedeniyle moral – motivasyonları bozulan eratin dirayetli ve şahsiyetli komutanların emrine girdiklerinde çehreleri hemen değişmektedir (s. 36).

Yalnız Anadolu'daki gayrimüslim unsurlara ayrı bir parantez açmak gereklidir. Bilhassa Arnavut askerlerin düşmanla savaşmaktan ziyade Türk subaylara hücum etmeleri, Türk köylerini yağmalamaları tüm ülkede büyük üzüntüye sebep olmuştur. Aralarında disiplin – düzen ve itaat duygusu kalmayan Arnavut askerlerin düşmana gizli bilgileri aktarıp, onların muvaffakiyetine yardım etmeleri Arnavutları necip millet olarak tanımlayan Osmanlılar için kaderin acı bir cilvesi olmuştur. Tabii habis mizaçlı Türk askerleri de yok değildir. Arnavut askerler gibi savaş ortasında silah arkadaşlarını arkadan vuran, vatanları için fedakârlık göstermeyi göze almayan bu askerler cepheden geri kaçarak diğer askerlere kötü örnek olmuşlar ve onların morallerini zayıflatarak ordunun bozguna uğramasında katalizör görevi görmüşlerdir (s. 67).

Yazının en başında da ifade edildiği gibi, Fatih Kerimî'nin Balkan Savaşı esnasında İstanbul'a gelerek yaklaşık dört ay boyunca izlenimlerini mektuplar – makaleler halinde paylaştığı bu çalışma devrin siyasal ve sosyal vaziyetini göstermesi açısından muazzam bir kaynak niteliğindedir. Zira, Kerimî yazılarını şekillendirirken gidişata oturduğu yerden bakmamış kafasındaki soru işaretlerini aktif biçimde sorgulamış ve Osmanlı toplumunun nabzını tutmaya gayret sard etmiştir. Ancak bunu yaparken spontane bir tutum izlememiş, belirli bir yöntem üzerinden hareket etmiştir. Bu yöneme göre sıradan vatandaşın en düzey devlet görevlisine kadar herkesten mevcut durumun nedenleri ve gelecekte beklenenleri hakkında görüş bildirimlerinde bulunmalarını rica etmiştir. Bu yolla Kerimî, Osmanlı toplumunun psikolojisini Rusya Müslümanlarına aktarmaya çalışmıştır.

Eserin başka bir önemli yanı, Fatih Kerimî'nin Osmanlı toplumu dışından olması sebebiyle Osmanlı toplumuna mensup insanların göremeyebileceği eksiklik ve yanlışlıkları tutarlı ve sarıh biçimde ortaya koymasındadır. Bunda en önemli etken Fatih Kerimî'nin her ne kadar Osmanlı toplumufarklı olsa da, bir o kadar da bizden biridir. Zira toplumdaki basiretsizliği, yılgınlığı ve atalet duygusunu bazen üzümlere bazen de kızarak okuyucusuna aktarmaktadır.

Yazar izlenimlerini olabildiğince nesnel bir biçimde aktarmaya çalışsa da, başka bir milletin kontrolü altındaki topraklarda doğup büyümüş olmanın verdiği “bağımsızlığın mukaddesatı” düşüncesinin izleri pek çok ifadesinde hissedilebilmektedir. Osmanlı Türklerinin de bağımsızlığının tehlikeye düşmesi ve Osmanlı Türklerinin bu tehlikeye duyarsız kalmaları mevzu bahis olduğunu Fatih Kerimî'nin hiddet ve hayal kırıklığı içeren bir üslubu takındığını görmekteyiz. Ayrıca samimi bir Türk milliyetçisi olması hasebiyle Türkçü bir siyaset izleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı beslediği muhabbet de dikkatlerden kaçmamaktadır. Birkaç yerde onları eleştirmekle beraber, İttihatçılardan hemen her söz

ettiğinde sitayışkâr bir üslup kullanması eserin objektifliğine ufak da olsa gölge düşürmüştür. Ancak 70 mektubun – makalenin toplamı baz alındığında “*İstanbul Mektupları*” adlı eserin dönemin konjonktürünü anlayabilmemiz için temel bir başucu kaynağı olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Eserin dili ve bugün için ifade ettiği anlam açısından görüş beyan edecek olursak, eserin dilinin ve Fatih Kerimî'nin üslubunun gayet anlaşılabilir olduğunu, düşüncelerin net bir biçimde ifade edildiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan, 100 yıl öncesinin profilini çizen bu eser yazıldığını dönemde bir geçmiş – gelecek muhakemesi yaptığından ötürü günümüze de ışık tutar niteliktedir. Dolayısıyla bu ve buna benzer yetkin tahliller içeren, tarihi belge niteliğindeki eserlerin dikkatlice okunmaları ve gelecek için somut dersler çıkarılması çok doğru bir tutum olacaktır.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin iki satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (*Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,

b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,

c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.

d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. Two lines below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle,

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010. Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR *

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (*Associate Professor., University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

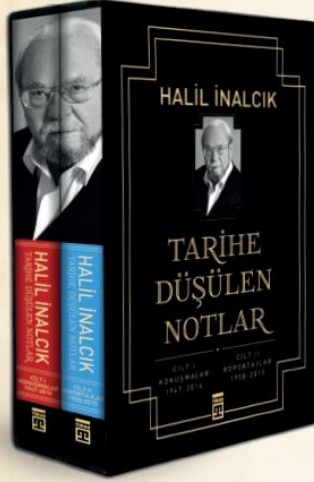
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

Timaş Tarih'te Yeniler...

Tarihe Düşülen Notlar

Halil İnalçık

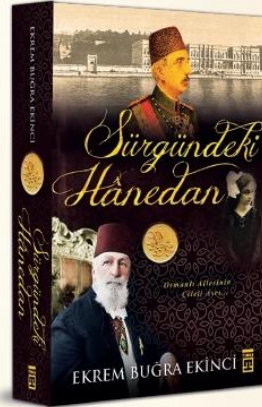
Tarihçilerin kutbu olarak bilinen **Halil İnalçık**'ın eserlerinin hülasası diyebileceğimiz 2 ciltlik dev eser **Tarihe Düşülen Notlar** okuyucularla buluşuyor...

Tarihî-güncel birçok konuyu kapsayan ve asırları aşan metodolojik değerlendirmeler, her biri birer ders niteliği taşıyan konuşmalarla birleşiyor ve tarihe düşülen en anlamlı notlardan biri oluyor.

• 2 Cilt • 624 Sayfa • 16x24 cm • Kutulu

**Kutü'l-Amare Kahramanı
Halil Kut Paşa'nın Hatıraları**
Haz: Erhan Çifci

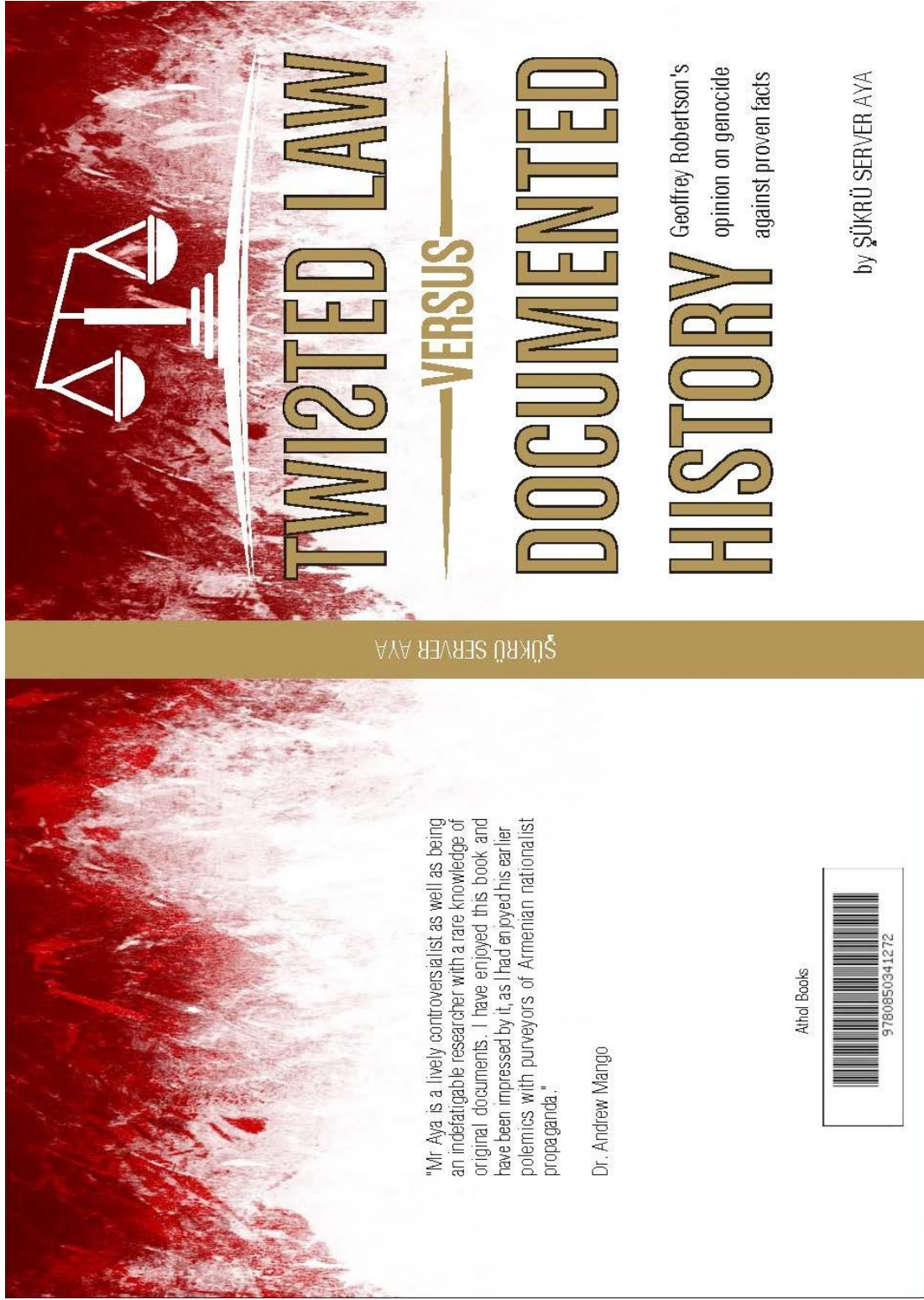

**Sürgündeki Hânedan
Osmanlı Ailesinin Çileli Asrı**
Ekrem Buğra Ekinci

timas.com.tr
timastarih
timasyayingrubu

Timaş
tarih
Tarih bu sayfalarda yaşıyor...
TIMAŞ

YUSUF AKÇURA

KÜLLİYATI ÖTÜKEN'DE

facebook.com/otukennesriyat

twitter.com/otukennesriyat

www.otuken.com.tr

15 TL

YILLIK ABONE/ANNUAL SUBSCRIPTION

Şahsi/Individual 60 TL, Kurumsal/Institutional 80 TL
(Dış posta hariç/excluded abroad postage)

Oğuzhan Saygılı, ikizkuyu@yahoo.com

Ziraat Bankası Gaziantep/Karataş Şubesi IBAN: TR 790001001994558086245001